

T.C.
BİTLİS EREN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

BYUNG-CHUL HAN DÜŞÜNCESİNDE TOPLUM
TİPOLOJİLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HALİL İBRAHİM BİLGİNOĞLU

DANIŞMAN
DOÇ.DR. ALİ ULVİ ÖZBEY

HAZİRAN 2024

BİTLİS

T.C.
BİTLİS EREN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

BYUNG-CHUL HAN DÜŞÜNCESİNDE TOPLUM
TİPOLOJİLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HALİL İBRAHİM BİLGİNOĞLU
ORCID:0009-0003-5580-2457

DANIŞMAN
DOÇ.DR. ALİ ULVİ ÖZBEY

HAZİRAN 2024
BİTLİS

T.C.

BİTLİS EREN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS
ETİK BEYANI

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisiyim. Hazırlamış olduğum “Byung Chul Han Düşüncesinde Toplum Tipolojileri” başlıklı tezde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi; tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu; tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi; kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı; bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

06/06/2024

İmza

Halil İbrahim BİLGİNOĞLU

T.C.

BITLİS EREN ÜNİVERSİTESİ LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TEZ YAZIM KILAVUZU UYGUNLUK BEYANI

“Byung Chul Han Düşüncesinde Toplum Tipolojileri” başlıklı yüksek lisans tezi Bitlis Eren Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kılavuzuna uygun olarak hazırlanmıştır. 06/06/2024

Tezi Hazırlayan

İmza

Halil İbrahim BİLGİNOĞLU

Danışman

İmza

Doç. Dr. Ali Ulvi ÖZBEY

Sosyoloji Anabilim Dalı Başkanı

İmza

Doç. Dr. Deniz AŞKIN

T.C.
BİTLİS EREN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEZ ONAY SAYFASI

Bitlis Eren Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı öğrencisi Halil İbrahim BİLGİNOĞLU tarafından hazırlanan “Byung Chul Han Düşüncesinde Toplum Tipolojileri” adlı Yüksek Lisans Tezi ile ilgili tez savunma sınavı, 06/06/2024 tarihinde yapılmış ve tezin oy birliği/ ~~oy çokluğu~~ ile kabul/~~red~~ edilmesine karar verilmiştir.

JÜRİ:

İMZA

Danışman: Doç.Dr. Ali Ülvi ÖZBEY
(Bitlis Eren Üniversitesi)

.....

Üye: Doç.Dr. Adem PALABIYIK
(Bitlis Eren Üniversitesi)

Üye: Dr.Öğr.Üyesi Yunus ANTER
(Muş Alparslan Üniversitesi)

Bitlis Eren Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulunun tarih ve sayılı kararıyla jüri tarafından kabul edilmiş bu çalışmanın yüksek lisans / doktora tezi olarak kabulü onaylanmıştır.

.../.../2024

Doç. Dr. Mehmet Bakır ŞENGÜL

Enstitü Müdürü

T.C.

Bitlis Eren Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Sosyoloji Anabilim Dalı

BYUNG-CHUL HAN DÜŞÜNCESİNDE TOPLUM TİPOLOJİLERİ

Yüksek Lisans Tezi

Halil İbrahim BİLGİNOĞLU

Danışman: Doç. Dr. Ali Ulvi ÖZBEY

Haziran 2024

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, sosyolojinin kuruluşundan bu yana öncü isimlerin toplumu anlamada kullandıkları toplum tipolojilerini ele almak, değişen dünya düzeniyle birlikte düşünürlerin ortaya koydukları tipolojilere dair tanımlamaları anlamaktır. Geçen yüzyıllar içerisinde topluma dair tanımlamaların değişmesi aynı zamanda bizlere, topluma dair bir gelecek perspektifi de sunmaktadır. Sosyologlar, içinde bulundukları toplumları anlamak için belirledikleri farklı kategorilerle, değişik kriterleri temel alarak kendi kuramlarını oluştururlar. Bu bağlamda Ferdinand Tönnies 'in 'cemaat ve cemiyet' tipolojisi, Auguste Comte 'un 'üç hal yasası', Emile Durkheim'in 'organik ve mekanik' toplum sınıflandırması bu tür çabalarının ürünü olarak kabul edilmektedir. Yaşadığımız dönemdeki birtakım değişimler yeni toplum tanımlamalarını da beraberinde getirmiştir.

Günümüzde bu tipolojileri etkileyici bir şekilde ifade eden düşünürlerden biri de Byung-Chul Han'dır. Bu çerçevede 21. yüzyıl için önemli değerlendirmeler de bulunan Güney Koreli kültür ve toplum kuramcısı Han, toplum tipolojilerinden yola çıkarak bir takım değerlendirmeler yapmıştır. Toplumun yaşadığı dönüşümleri kendi kavramlarıyla ele alması çalışmamızın temelini oluşturmaktadır.

Çalışmamızda Byung-Chul Han'ın Şeffaflık Toplumu, Yorgunluk Toplumu ve Palyatif Toplum adlı eserlerinde üzerinde durduğu toplum tipolojileri analiz edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Şeffaflık toplumu, yorgunluk toplumu, palyatif toplum, Byung-Chul Han.

Republic of Türkiye
Bitlis Eren University Graduate School
Department of Sociology
SOCIAL TYPOLOGIES IN THE THOUGHT OF BYUNG-CHUL HAN
Master's Thesis
Halil İbrahim BİLGİNOĞLU
Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Ali Ulvi ÖZBEY
June 2024

ABSTRACT

This study aims to examine the typologies of society used by pioneering figures in sociology since its inception and to understand their definitions regarding these typologies in conjunction with the changing world order. The evolution of societal definitions over the past centuries also offers us a perspective on the future of society. Sociologists develop their theories by establishing different categories and basing their theories on various criteria to understand the societies they are in. In this context, Ferdinand Tönnies' typology of 'community and society', Auguste Comte's 'law of three stages', and Emile Durkheim's classification of 'organic and mechanical' societies are considered products of such efforts. Some changes in our current period have also brought about new societal definitions.

One of the thinkers who express these typologies impressively in today's context is Byung-Chul Han. In this regard, Han, a South Korean cultural and social theorist making important evaluations for the 21st century, has made some assessments based on societal typologies. His analysis of societal transformations through his concepts forms the basis of our study.

In our study, we attempt to analyze the societal typologies emphasized by Byung-Chul Han in his works *The Transparency Society*, *The Burnout Society*, and *The Palliative Society*.

Keywords: Transparency Society, Burnout Society, Palliative Society, Byung-Chul Han.

TEŐEKKÖR

Bu tez çalışması sırasında; konunun belirlenmesi ile başlayan ve tezin bitimine kadar desteğini hiçbir zaman esirgemeyen, beni sabırla dinleyen, en ufak ayrıntılara kadar hiç sıkılmadan bana yardım eden değerli danışmanım Doç. Dr. Ali Ulvi Özbey’e teőekkÖrü borç bilirim.

Hayatımın her döneminde beni destekleyen ve çalışmalarımı takdir eden aileme sonsuz teőekkÖr ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	I
ABSTRACT	II
TEŞEKKÜR	III
İÇİNDEKİLER	IV
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	3
ARAŞTIRMANIN TASARIMI	3
1.1. Araştırmanın Konusu	3
1.2. Araştırmanın Amacı.....	3
1.3. Araştırmanın Yöntemi	4
1.4. Araştırmanın Sınırlılıkları.....	5
İKİNCİ BÖLÜM	6
TOPLUM TİPOLOJİLERİNE GENEL BAKIŞ	6
2.1. Tipolojik Yaklaşım	6
2.2. Endüstri Öncesi Toplamlar	10
2.2.1 Avcı ve Toplayıcı Toplamlar	10
2.2.2 Pastoral Toplamlar	12
2.2.3 Horti Kültürel Toplamlar	12
2.2.4 Tarım Toplamları	13
2.2.5 Feodal Toplamlar	15
2.3. Endüstri Toplamları	17
2.4. Endüstri Sonrası Toplamlar.....	19
2.4.1 Modern Toplamlar	20
2.4.2 Postmodern Toplamlar	21
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	24
BYUNG-CHUL HAN'IN HAYATI VE YAYINLARI ÜZERİNE GENEL BAKIŞ	24
3.1. Yorgunluk Toplumu.....	26
3.1.1 Sinirsel Şiddet.....	26
3.1.2 Disiplin Toplamlarının Ötesinde Performans Toplumu	29
3.1.3 Derin Sıkıntı	31
3.1.4 Vita Activa	32
3.1.5 Bakmanın Pedagojisi (Tefekkür)	35
3.1.6 Bartleby Davası.....	36

3.1.7 Yorgunluk Toplumu	37
3.2 Şeffaflık Toplumu	39
3.2.1 Olumluluk Toplumu	41
3.2.2 Teşhircilik Toplumu	46
3.2.3 Apaçıklık ve Porno Toplumu.....	50
3.2.4 İvme Toplumu	52
3.2.5 Teklifsizlik Toplumu	58
3.2.6 Enformasyon Toplumu.....	60
3.2.7 İfşa Toplumu	71
3.2.8 Kontrol Toplumu	74
3.3 Palyatif Toplum	80
SONUÇ.....	89
KAYNAKLAR	91

GİRİŞ

Sosyoloji; sanayi devrimi, kentlerdeki nüfus artışı, üretim biçimlerinin değişmesiyle birlikte modernizm 'in getirdiği toplumsal dinamikleri anlamak ve anlamlandırmak için ortaya çıkmış bir bilim dalıdır. Fransız ihtilali, burjuva hareketleri, sanayileşme ile birlikte oluşan ve yeni üretim biçimleriyle ortaya çıkan sorunlar, toplumu anlama gayretinde olan sosyolojinin ve sosyologların temel parametrelerini oluşturmuştur.

Sosyal bilim terimi, insan davranışlarının analitik ve bilimsel olarak incelenmesini ifade eder. Sosyal bilimin amacı insan ve toplum konusunda açıklayıcı kuramlar geliştirmektir. Sosyal bilimlerin toplumsal olguları ve buna bağlı olarak modernite olgusunu açıklama faaliyeti, sosyal bilimlerin amacı açısından oldukça önemlidir (F.Punch, 2020: 11). Sosyal bilimlerde ve özellikle sosyolojide toplumları anlamak için zamanın perspektifinden yola çıkarak bazı kriterler dâhilinde tipolojik tanımlamalar yapılmıştır. Tipolojik yaklaşım, dolayısıyla bir tasnifi kategorize eder. Türk Dil Kurumu tipolojiyi “*İnsan tiplerini belirleme ve ayırt etme yöntemi* “olarak açıklar (Türk Dil Kurumu, 2024).

Günümüz toplumu, hızla değişen ve dönüşen bir yapıya sahiptir. Bu değişim ve dönüşüm, toplumu oluşturan bireylerin ve grupların ilişkilerini de etkilemektedir. Güney Koreli düşünür Byung Chul Han, bu değişimleri farklı toplum tipolojileri üzerinden incelemektedir. Han’a göre günümüz toplumu üç farklı toplum tipolojisine ayrılabilir. Yorgunluk toplumu, şeffaflık toplumu ve palyatif toplum. Yorgunluk toplumu, performans öznesi olan bireyin olumluluk adı altında bir projeye dönüştüğü ve bunun sonucunda yorgunluk, depresyon gibi bir durum içinde kalması ile açıklanabilir. Şeffaflık toplumu, herşeyin açık ve görünür olduğu bu bağlamda bireylerin sürekli bir denetim ve gözetim altında olduğu toplumdur. Palyatif toplum ise acının tıbbi yönünün ön plana çıkarıldığı, toplumsal ve psikolojik yönünün ihmal edildiği bir toplumdur. Acıyı yok etmeye değil bastırmaya çalışan bir toplumdur. Han’ın toplum tipolojileri günümüz toplumunun temel özelliklerini ve bu özelliklerin ortaya çıkış nedenlerinin anlaşılmasına ve analiz edilmesine katkıda bulunmaktadır.

Çalışmamızın birinci bölümünde, kavramsal ve metodolojik içerik ele alınmıştır. İkinci bölümde, toplum tipolojisine genel bakış farklı perspektiflerden ele alınmıştır. Üçüncü bölümde, Byung Chul Han’ın hayatı ve yayınlanan eserleri incelenmiş olup

ayrıca toplum tipolojileri analiz edilmiştir. Çalışmamızın dördüncü bölümü ise sonuç ve değerlendirme kısmıyla tamamlanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN TASARIMI

1.1. Araştırmanın Konusu

Toplumsal kategorizasyonlara genel bakışın yanı sıra Byung-Chul Han'ın post modern dönemin dönüştürdüğü ve neoliberal anlayışın hâkim olduğu günümüz toplumunu anlamaya çalışmak için ortaya koyduğu tipolojiler tez çalışmasının konusunu oluşturmuştur. Ayrıca postmodern dönemin adeta sloganı haline gelen 'hız ve haz', 'tüketim ve üretim', 'hiper iletişim ve teknolojik evren' odaklı anlayışların hâkim olduğu, paradigmaların bu bağlamda belirlendiği 'teşhir ve şeffaflığın' güvenlik adına mahremiyetini yitirdiği bir dönemi sosyolojik açıdan anlamaya çalışmak da konunun devamını oluşturmaktadır.

Tüm bu geçişler ve kavramlar çerçevesinde Chul Han'ın, 'Yorgunluk Toplumu', 'Şeffaflık Toplumu' ve 'Palyatif Toplum' gibi tipolojileri ve alt başlıkları anlamamızı sağlamaktadır.

1.2 Araştırmanın Amacı

Sosyoloji biliminin ortaya çıkışından günümüze kadar her teorisyen, toplumu anlamaya çalışırken farklı tasniflerde bulunarak tanımlamaya çalışmıştır. Oluşturulan bu toplum tipolojileri yaşanan çağı, toplumu anlamak ve dolayısı ile tanımlamak için etkili olmuştur. Bu çalışmamızın amacı, 21.yüzyıl kültür kuramcılarından Byung-Chul Han'ın toplumu anlamak için tanımladığı ve ortaya koyduğu toplum tipolojilerinin analizini yapmak ve postmodern dönemi bütüncül olarak anlamaktır. Toplum tipolojileri, günümüz toplumunun hayata bakış açısını ve gelecekle ilgili tahayyüllerini anlamamıza yardımcı olacaktır. Toplamların geçirdiği evreleri anlamamanın yanı sıra, postmodern toplumda hızla gelişen değişimleri ve tanımlamaları anlamamızı sağlayacaktır.

Çalışmamız aşağıdaki sorulara cevap bulmak amacıyla gerçekleştirilmiştir.

1. Byung Chul Han, günümüz toplumunu nasıl sınıflandırmaktadır?
2. Han'ın toplum tipolojilerinin temel özellikleri nelerdir?
3. Han'ın toplum tipolojileri günümüz toplumunun temel özelliklerini ne kadar yansıtmaktadır?

1.3 Araştırmanın Yöntemi

Toplum tipolojilerini değerlendirerek postmoderniteye kadar var olan değişimin nasıl olduğuna dair bakış açısı sunmayı amaçlayan bu çalışmada, nitel araştırma modellerinden biri olan belge (doküman) analizi kullanılmıştır. Doküman analizi modelinin seçilmesinin nedeni; var olan dokümanlardan yola çıkarak toplum tipolojilerini değerlendirmektir. Doküman taraması yöntemi kullanılarak Byung-Chul Han'ın eserlerinden toplanarak karşılaştırmalı analizler yoluyla anlamacı bir yöntem seçilmiştir. Yazarın Türkçeye çevrilen eserleri okunmuş ve ağırlıklı olarak yorgunluk toplumu, şeffaflık toplumu ve palyatif toplum ekseninde ana başlıklar altında ele alınmıştır.

Doküman(belge) kelimesi incelendiğinde Türk Dil Kurumu sözlüğünde “belge” bir şey hakkında bilgi veren veya bir şeyin kanıtı veya gerçekliğe tanıklık eden yazı, vesika olarak tanımlanmaktadır (Türk Dil Kurumu, 2024). Doküman analizi kavramını Türkçe olarak söylemek gerekirse “belge incelemesi” demek doğru olacaktır. Fakat bu çalışmada alan yazında kullanılan adı “doküman analizi” tercih edilmiştir (Kıral, 2020: 173).

Anlamacı epistemolojide temel husus anlamlandırmalarımızdan bağımsız bir dış gerçekliğin olmadığıdır (Kuş, 2003: 65). 21. yüzyılın başlarından itibaren olayları, olguları, durumları yorumlayıcı ve anlamlandırmaya dönük yeni bir araştırma yöntemi kullanılmaya başlanmıştır. Eğitimden sağlığa, sosyolojiden psikolojiye kadar birçok alanda tercih edilen bu araştırma yöntemi ise nitel araştırmalardır. Nitel araştırmalar, insanların tutumlarını, davranışlar biçimlerini, görüşlerini, deneyimlerini daha detaycı bir yaklaşımla anlamayı, yorumlamayı ve betimlemeyi hedefleyen, derinlemesine incelemeye imkân sunan bir araştırma biçimidir. Nitel araştırmalarda araştırılan olay, kişi veya olguların miktarı, ortalaması, sayısı gibi ölçülebilen özellikleri yerine, daha çok detaylı olarak ve anlamaya dönük olarak yapılan, “nasıl, niçin” gibi sorularla ortaya çıkarılmaya çalışılan araştırmalardır (Kıral, 2020: 172) . Belgeleri tarama işlemi olarak ifade edilen doküman analizi yöntemi bir alanda belirli bir amaca yönelik okuma, kaynakları inceleme ve not alma şeklinde gerçekleştirilir. Bu modelden hareketle veriler, doküman taraması yöntemi ile birincil kaynak olarak Byung-Chul Han'ın eserlerinden toplanmıştır. Türkçeye çevirişmiş tüm eserleri ele alınarak özelde toplum tipolojilerinin incelendiği yorgunluk toplumu, şeffaflık toplumu palyatif toplum adlı eserleri üzerinden çalışma yapılmıştır. Ayrıca bu bağlamda yapılan çalışmalar incelenmiş makale, yüksek lisans ve doktora çalışmalarından faydalanılmıştır.

1.4 Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırmanın sosyolojinin kurucu isimlerinden Ferdinand Tönnies, Auguste Comte ve Emile Durkheim gibi isimlerin toplumu anlamaya çalışmak için kullandıkları kavramlar ile sınırlıdır. Toplamların geçirdikleri evrelere ise genel tanımlamalardan yola çıkarak: avcı ve toplayıcı toplumlar, tarım toplumları, sanayii toplumları, sanayi sonrası toplum, postmodern toplumlar olarak sınırlandırılmıştır ve bu açıdan ele alınmıştır.

Çağdaş kültür kuramcılarında Byung Chul Han'ın topluma dair tipolojilerinin incelendiğı bu çalışmamız Han'ın yorgunluk toplumu, şeffaflık toplumu, palyatif toplum adlı eserleri ve Türkçeye çevrilmiş tüm eserleri ile sınırlıdır.

İKİNCİ BÖLÜM

TOPLUM TİPOLOJİLERİNE GENEL BAKIŞ

2.1 Tipolojik Yaklaşım

Tipolojik yaklaşım, sınıflamayı tanımlamayı ve kategorize etmeyi içeriğinde barındırır. Sınıflandırma ise araştırma alanındaki bilgilerin kodlanması yoluyla görüngülerin karşılaştırılmasının koşuludur ki sosyolojide bu tarz sınıflandırma oldukça yaygındır. Olaylar ve olgular hakkında teorik açıklamalar geliştirilebilmesi ve karşılaştırmalar yapılabilmesi için sıkça kullanılan bir araştırma ve açıklama yöntemi olarak tipoloji, toplumsal dünyada gözlenen nesneleri, grupları, davranış şekillerini ve kültürel değerleri, örnekler, tipler seçerek kategorileştirirken kullanılır (Kirman, 2003: 34).

Sosyolojik taksonomi ya da tipoloji olarak ifade edeceğimiz kavram, toplumsal fenomenleri sınıflandırmak ve açıklamak için kullanılır (Marshall, 1999: 713). Sosyolojik açıklamanın ilk basamağı olguları, türlere ve tiplere göre sınıflamaktır. Tipolojik yaklaşımların temelinde, toplumsal olguların ve ilişkilerin özelliklerine göre kategorilere ayrılabilceği fikri yatar.

Çağdaş kuramlarda ikili toplum tipolojiler yerini üçlü tipolojilere bırakmaktadır. Çağdaş kuramlara ait toplum tipolojileri üçlü sınıflandırma yapar. Ana hatlarıyla geleneksel toplumlar, modern toplumlar ve post modern toplumlar şeklindedir. Aynı zamanda endüstri öncesi toplumlar, endüstri toplumları ve endüstri sonrası toplumlar şeklinde de sınıflandırmalar yapılmıştır. Bu dönemlerin her birinin inşa ettiği anlayış, o dönemde yaşanan toplumsal olayların bütün olarak her yönüyle kavranmasını sağlayacak verilere de sahip olmasıdır. Bir dönemin değişim tarzı, değerleri, normları ve bakış açıları göz önüne alınmadan, o dönemde yaşanan olayları bütün yönleriyle anlamak mümkün olmayacaktır (Yazıcı, 2013: 351). Sosyolojide toplum tipolojileri çalışması yapan üç büyük düşünürden söz etmek mümkündür bunlar; Auguste Comte, Ferdinand Tönnies ve Emile Durkheim dir.

Sosyolojinin kurucu isimlerinden Auguste Comte, modern sosyolojinin kurucusu olarak kabul edilir. Comte'a göre toplumlar, bireylerin birbiriyle nasıl ilişki kurduklarına göre sınıflandırılabilir. Bu temele dayanarak Comte, toplumları teolojik, metafizik ve pozitif olmak üzere üç ana tipe ayırmıştır. Teolojik evrede insanların olayları yorumlama

biçimleri dini temellerle ve doğaüstü güçlerle dayanır. Metafizik evrede ise açıklamalar doğaüstünden, bir takım soyut güçlerle açıkladığı bir geçiş evresidir. Pozitivist evre gözlem ve akıl yürütme yoluyla bilimsel yasaların etkin olduğu nihai evredir (Giddens A. , Sosyoloji, 2012: 46). Diğer taraftan Raymond Aron'a göre ilk olarak insan, olguları kendi düşüncesindeki varlıklara ve güçlere dayanarak açıklar. İkincisi doğa gibi soyut nesnelere başvurarak açıklamaktır. Üçüncüsü ise olguları keşfetmek ve yasalarını bulmaya çalışmakla uğraşır (Aron, 2010: 63). Comte'a göre, toplumlar tarihsel olarak teolojik toplumlardan pozitif toplumlara doğru ilerler. Bu ilerlemenin temel nedeni bilim ve teknolojinin gelişmesidir, bu anlamda inanların doğaüstü güçlere ve varlıklara inançları azalır bilimsel bilgiye olan güvenleri artar.

Sosyolojide toplum tipolojilerine dair çalışmaların ilkinin Ferdinand Tönnies yapmıştır. Tönnies, insan varoluşlarını topluluk/cemaat ve toplum/cemiyet olmak üzere iki başlık altında ele almıştır. Cemaatlerde ilişkiler duygusal ve içtendir ayrıca homojen gruplardır. Cemiyetlerde ise ilişkiler gayri şahsidir ve heterojen gruplardır. Cemaatlerde temel kurumlar kilise ve ailedir bunlara bağlılık esastır; oysa cemiyetlerde ekonomi ve seçim temelli birliktelikler söz konusudur (Zorlu, 2005: 138). İlişkiler cemaatlerde doğal ve gelenekseldir; cemiyetlerde ise sözleşmelere dayalı ve kişiseldir. Topluluk yaşamı (cemaat), ilişkilerin samimi olduğu dışa kapalı ve birlikteliklerdir. Kamusal yaşam ya da topluluk yaşamı, cemiyet yaşamıdır burada ilişkiler resmidir ve yeni bir yere dâhil olmaktan kaynaklanan uyum çabası söz konusudur (Tönnies, 2019: 34).

Cemaat üyelerinin amaçları, bireysel olarak ait oldukları gruplarla aynı doğrultudadır. Kültürel anlamda cemaat, birliktelik oluşturur kültürel kodlar bir sonraki nesle aktarılır (Gezgin, 2011: 187). Cemaat toplumları, genellikle küçük gruplar şeklinde olup geleneksel kodları kendi bünyelerinde barındırırlar. Topluluk olmanın yani cemaat olmanın belli göstergeleri vardır. Belirli bağlanma duyguları ön plandadır, karşılıklı anlayış ve oluşturulan bir konsensüs vardır. Toplumsal gücü oluşturan bu hisler, kardeşlik hissi gibi önemli bir duruma tekabül eder. Her üyenin saygı gördüğü ve iradesini ortaya koyduğu bu anlamda değerli olduğu bir yapıdır. Her iradenin sınırı ve işlevi, karşılıklı anlayış içerisinde samimi olarak belirlenmiştir (Tönnies, 2019: 63).

Cemaatte tek yönlü ve sınırlı meslek alanları söz konusu iken, cemiyette ise mesleki farklılaşma ön plandadır. İş bölümleri, giderek teknik alanlarda kendini gösterir ve üyeler aileleri ile değil mesleki cemiyet içerisindeki ekonomik fonksiyonlarıyla ön plana çıkarlar. Eğitim ve kabiliyet farklılıklarıyla tanımlanan bir süreç, aynı zamanda bir

modernizasyon sürecidir (Gezgin, 2011: 191). Cemaat yaşamında ortak mülkiyet ve malların ortak kullanımı da mümkün iken, cemiyet yaşamı ticaret ve bunun getirdiği resmi ilişkiler ön plandadır. Birbirine zıt iki hukuk sistemi de mevcuttur. Cemaatte karşılıklı ve bağlayıcı pozitif örf ve gelenekler var iken, cemiyette rasyonel ve pozitif bir hukuk sistemi mevcuttur, ahlak örf ve aile hukukunun ve nedensel olarak dini güçlerin iradesi ön planda iken, cemiyette kamuoyu görüşü siyasi çabalar ve sözleşmeler ön plandadır (Tönnies, 2019: 431).

Toplulukta birliktelikler samimi ve kalıcıdır dolayısı ile toplum yapay ve mekanik bir bileşke iken topluluk(cemaat), canlı bir organizma gibidir. Cemiyet, kent kültürünün getirisi ve yüzeysel ilişkilerin olduğu geçici bir durum vardır. Toplumda yapay ve resmi ilişkiler hâkimdir (Tönnies, 2019: 36). Tönnies, modern öncesi toplulukların aynı süreçten geçtiğini ifade eder ve ilerlemeci toplum anlayışı çerçevesinde cemiyetten tekrar cemaate geçilemeyeceğini ifade etmiştir. Bu bağlamda cemiyet, modern toplumun oluşması için kaçınılmaz bir süreç olarak ifade edilmiştir (Tekin, 2004: 104).

Sosyolojinin önemli isimlerinden biri olan Emile Durkheim, ise toplumsal dayanışmayı merkeze alarak bir tipolojik yaklaşım geliştirmiştir. Bu yaklaşımında toplumları “mekanik” ve “organik” dayanışmalı toplumlar olarak ikiye ayırmıştır. Durkheim, toplumu kendine özgü bir yapı olarak kabul eder. Toplum, bir araya gelen bireylerin toplamı değil, bütünlüğün yarattığı bir mekanizmadır der. Sosyolojik yöntemin kuralları adlı eserinde, kendinden önceki toplumun yerini alan toplum tipi sadece bir şeyler ekleyerek devam eden bir yapı değil, aynı zamanda bir takım özellikleri yitirmesi bakımından da farklılık arz eder diye açıklar. Bu yeni toplum, geometrik bir çizgi gibi devam etmez dalları değişik yönlerde doğru büyüyen bir ağaç gibidir der. (Durkheim, Sosyolojik Yöntemin Kuralları, 2004: 80).

Sanayi devrimi ile birlikte kent yaşamının etkisini gösterdiği ve toplumsal anlamda yeni meslek dallarının ortaya çıkışı, ekonomik değişimlerin yanı sıra siyasal, idari, sanatsal ve hukuksal farklılaşmayı, uzmanlaşmayı beraberinde getirmiştir. (Durkheim, Toplumsal İş Bölümü, 2018: 64). İş alanlarının ve üretim biçimlerinin değişmesi, toplumsal farklılaşmanın belirtisi yani toplumsal işbölümüdür. Nüfusun artmasıyla bir arada yaşamayı tecrübe eden insan sayısı da artar ve yaşam için yapılan mücadelenin seyri de değişir, mücadele çatışma oluşturmaktan ziyade yeni iş ve görevler edinmekle ortaya çıkmaktadır (Ergun, 2006: 98). Durkheim iş bölümünü, kolektif ilişkileri mekanik ve organik dayanışma şeklinde açıklamıştır. Modern öncesi toplumlar,

ekonomik yönden yeterli birimlerin toplamından ibaret olan mekanik toplumlarıdır, modern toplumlar ise ekonomik temelleri uzmanlaşmış iş bölümüne dayanan organik toplumlardır (Durakbaşı, 2002: 24). Mekanik dayanışma benzerlikten ileri gelir, fark azdır, bireyler birbirlerine benzer; organik dayanışmada ise benzerlik değil farklılık ve farklılaşma ön plandadır (Ergun, 2006: 98).

Mekanik toplum, sanayi öncesi toplumdur, mekanik toplumda toplumsal örgütlenme farklılaşmamıştır ve ortak bilinç söz konusudur. Kolektif duyguların ve inancın merkezde olduğu bir toplum tipolojisi vardır. Organik dayanışmanın olduğu toplumda ise iş bölümü ve toplumsal farklılaşma mevcuttur (Swingewood, 1998: 141). Durkheim'e göre, mekanik dayanışmanın organik dayanışmaya evrilmesi tarihsel bir gerçekliktir. Mekanik dayanışma ile toplumsal ilerleme karşıt bir ilişki içindedir. Mekanik dayanışmanın giderek zayıflaması toplumsal iş bölümü temelinde ilerleyen bir dayanışma biçimi oluşturur ve ortak bilinci sağlayan şey artık iş bölümüdür (Durkheim, Toplumsal İş Bölümü, 2018: 210). Mekanik dayanışmanın geçerli olduğu toplumda, birey toplumsallık içerisinde erimiştir kendi olmayıp ortaklaşa bir varlık olmuştur. Oysa organik dayanışmanın olduğu toplumda, bireyler kendilerine özgü bir etkinlik alanlarına sahip olur ve birbirinden farklıdır. İşbölümü ilerledikçe bireylerin toplumla kurduğu bağ kuvvetlenir ve kişisel nitelik artar (Durkheim, Toplumsal İş Bölümü, 2018: 164). Durkheim, toplumsal dayanışmayı sıkıntıya uğratacak bir bireyselleşmeye karşıdır. Durkheim'in tarihin yasası olarak gördüğü organik dayanışma ve işbölümüyle ortaya çıkan bireyselleşme, toplumla barışık bir özgürleşme çerçevesi sunduğu ölçüde makul görülür (Çoban, 2022: 123). İlerlemeci bir toplum anlayışına sahip olan Durkheim, toplumsal evrimin nedeni olarak nüfusun artması, insanların farklı mesleklere yönelmesi ve farklı roller üstlenmesini göstermiştir.

Sonuç olarak sosyolojinin kurucu isimlerinden Comte, Tönnies, Durkheim'in tipolojilerindeki ortak nokta, toplumları sınıflandırmaya çalışmaları ve toplumların zaman içinde değişip geliştikleri fikridir. İlerlemeci bir anlayışa sahip olan düşünürler, toplumun geçirdiği evrelerde nihai sonucun modern toplum olduğuna gönderme yaparlar.

Tipolojik tanımlamalarda ön plana çıkan bir diğer tasnif, üretim biçimlerine göre yapılan tasniflerdir. Toplumları maddi üretim biçimlerine göre sınıflandıran tipolojilerdir. Bu tipolojiler, toplumların ekonomik yapısını ve bu yapının toplum üzerindeki etkilerini anlamamıza yardımcı olur. Bir diğer kategori ise avcı ve toplayıcı toplumlar, tarım toplumları, sanayii toplumu gibi maddi üretim araçlarının etkili olduğu tanımlardır (İrge,

2020: 73). Alaattin Şenel'e göre, insanlık tarihini en genel çizgileriyle değerlendirecek olursak üç temel geçim biçimi ve bu üretimlere bağlı düşünce biçimleri olduğunu söyleyebiliriz bunlar; avcılık ve toplayıcılık, tarımsal üretim, sanayi üretimi şeklindedir (Şenel A. , 1996). Genel hatlarıyla endüstri öncesi toplum, endüstri toplumu ve endüstri sonrası toplum diye kategorize edeceğimiz toplum tipolojileri çalışmamızın bu bölümünde inceleyeceğimiz konulardandır.

2.2 Endüstri Öncesi Toplamlar

Toplulun temel geçim kaynağının avcılık ve toplayıcılık, tarım ve hayvancılık olduğu küçük homojen toplumlardır. Üretim araçlarının basit ve el işçiliğine dayandığı ve üretimin aile üyelerince gerçekleştirildiği toplumlardır.

2.2.1 Avcı ve Toplayıcı Toplamlar

Zorlu iklim şartları altında yaşayan ve temel geçim kaynağı avcılık ve toplayıcılık olan bu toplamlar, kümeler halinde yaşamışlardır. Kaynakların kısıtlı olduğu bir dönemde toplayıcılıkla ilgilenen, çevre karşısında ayakta kalabilmek için mücadele eden bir toplumdur (Yurseven, 2021: 99). Avcı ve toplayıcı toplamlar, insanlığın en eski toplumsal biçimlerinden biridir. Toplumsal yapıların eşitlikçi olduğu, doğa ile yakın bir ilişki biçimi kurulduğu toplumlardır. Bununla birlikte Anthony Giddens'a göre, avcı ve toplayıcılık yer kürede yaşayan çoğu toplumun geçirdiği bir evredir. Yaşamlarını avcılık, toplayıcılık, balık ve yenilebilir bitkileri toplamakla sürdüren sayıları az olan toplumlardır (Giddens A. , Sosyoloji, 2012: 69). Üretim araçlarının basit ve avlanmaya yönelik olduğu, eşitsizliğin bu bağlamda az olduğu toplumlardır. Geçimlerini avcılık ve toplayıcılık, balıkçılık ile sağlayan halklar çoğunlukla takım halinde ve örgütlü yaşarlar. Cinsiyet temeline göre çalışma biçimi mevcuttur. Kadınlar toplayıcılık ile uğraşırken, erkekler avcılık ve balıkçılık ile meşguldürler. (Kottak, 2002: 273-274).

Hayatlarını sürdürebilmek için göç etmek zorunda olan bu toplamlar, sürekli kaynakların olduğu yerlerde yaşamayı tercih etmişlerdir. Geniş bir alana yayılan bu toplamlarda otoritenin kaynağı ailedir (Bozkurt, 2002). Avcı ve toplayıcı toplamlar, aile ve akrabalık bağlarının sıkı olduğu toplumlardır. Yiyecek temin etme, çocukların gelişimi ve aile üyelerini korumak önemli görevler arasındaydı. Üretim fazlalığı olmadığından geleceğe dair uzun planlar söz konusu değildir. Gruplar halinde yaşarlar ve herhangi bir eşitsizlik söz konusu değildir (Bahar, 2009: 26).

Avcılık yapan toplumlarda, bireyler arası bir dayanışma söz konusu olmuştur. İş birliği sayesinde her türlü hayvan avlama ve korunma durumları gerçekleşmiştir. Bu tarz avlanma girişimleri aynı zamanda yeni av aletlerinin yapımını da beraberinde getirmiştir. (Yurseven, 2021: 104). Avcı ve toplayıcı toplumların yaşamı bölge ve mevsimlere göre değişiklik arz etmektedir. İdeal olan besine ulaşmak için mevsim şartları ve doğal kaynakları takip etmişlerdir. Kaynakların yetersiz olduğu durumlarda, ortak bölgelere yönelen topluluklar arasında bazı mücadeleler yaşanmıştır. Bu durum avcı ve toplayıcı toplumların nüfus değişimini de beraberinde getirmiştir (Hararı, 2020: 64). Avcı ve toplayıcı toplumların becerileri, onların çevreye uyumlarını sağlamış ve ortaya çıkabilecek durumlarla ilgili bilindik geleneksel yöntemleri aktarmalarına sebep olmuştur. Çevresel faktörler ve iklim değişiklikleri, bu toplumların doğa ile mücadele biçiminde değişiklikler oluşturmuştur (McNeill, 2002: 28).

Toplumlari üretim biçimlerine göre tanımlayan düşünürlerden biride Talcott Parsons'dır. Parsons, avcı ve toplayıcı toplumları toplumsal organizasyonun en basit şekli olarak tanımlar. Küçük ve homojen olan bu topluluklar eşitlikçi bir sosyal yapıya sahiptirler. Parsons, ilkel toplumun mitler tarafından birleştirildiği ve aynı zamanda aile kabile bağlarının olduğu bir çerçevede değerlendirir. Mit, hem grubu birleştirir hem de doğa dünyasının dayatmalarının ve ondan gelen tehditlerin üstesinden gelmek için yorumlayıcı bir çerçeve sağladığı gibi bu toplumların özelliklerinden biri, inşa edici sembolizmin yaşamın alanlarıyla geniş bir biçimde ilişkili olmasıdır (Giddens A. , 1998: 77). *“Parsons için ilkel ve arkaik aşamada kan bağı ve akrabalık ilişkilerine dayanan yerel cemaatlerin yerini siyasal yetkinin tek bir merkezde toplandığı değer yüklü bir topluluğun (müminler veya medeniler) alması orta düzey uygarlıkların toplumsal evrime en büyük katkılarından biridir”* der (Balcı, 2018: 364). Parsons' a göre, yazının gelişmesi ilkel toplumla arkaik toplumu birbirinden ayırmaktadır ki bu ayrım ilişki biçimini de değiştirmiştir. Geçiş toplumunda yazı; dil, bilgi ve dinsel metinler hem idari hem de dinsel meşruiyet için kullanılmıştır (Zorlu, 2005: 144).

Genel hatları ile avcı ve toplayıcı toplumlar, aynı işleri yapan toplumsal eşitsizliğin, bu bağlamda herhangi bir sınıf bilincinin olmadığı, eşit bir yapıya sahip topluluklardır. Farklılaşmanın sadece cinsiyet üzerinden gerçekleştiği, erkeklerin daha çok avcılık yaptığı bir durum vardır. Sadece üreme değil beslenme alanında da bir bağlanma söz konusudur. Bu toplumda kişiler arası iletişimin oluşması yönünde oldukça etkilidir. Zamanla kaynakların azalması, iklim değişikliği, bitkilerin büyümesini

zorlaştırmıştır bu durum insanları hayvancılık yapmaya yönlendirmiştir. Avcı ve toplatıcı toplumlardan pastoral toplumlara geçiş, insanların hayvanları evcilleştirilmesi ile başlayan bir süreci ifade eder. Avcı ve toplayıcı toplumdan daha verimli geçim kaynaklarına, hayvansal ürünlerle sahip olmuşlardır.

2.2.2 Pastoral Toplamlar

Pastoral toplamlar, temel geçim kaynağı hayvancılık olan toplamlardır. Genellikle çiftçilikle birlikte hayvan beslemeye dayanan ekonomik toplum şeklidir. Otlakların mevsimlere göre değişmesi sınırlı bir toprak üzerinde göçü beraberinde getirir. (Örnek, 1971: 60). Zamanla doğadaki besin kaynaklarının azalması, insanların besine olan ihtiyacı avcılıkta kullanılan hayvanların evcilleştirilmesi, hayvan besiciliğini ortaya çıkarmıştır. İnsanların alet yapmaları ile et ve bitki tüketmeye başlayan pastoral toplum, bitki ve hayvanların evcilleştirilmesi ile devam etmiştir. Avlanma alanlarındaki yabani hayvanlardan keçi, koyun, sığır, lama gibi hayvanları evcilleştirmişlerdir (Haviland, Prins, Walrath, & McBride, 2008: 338).

Evcilleştirme süreci, başta yabani hayvanlara karşı kendilerini korumak ve devamında hayvanların üremelerini denetim altına alarak onlardan erzak, taşımacılık ve tarımda (tarla sürme) istifade etme biçiminde gerçekleşmiştir (Bayraktar & Ulu, 2016: 448). Pastoral toplamlar genellikle göçebelerdir. Hayvanların bakımı için yeni otlaklar bulmak amacı ile topluluklar halinde göç ederler (Ülken, 1969: 119). Bu durum toplumların hiyerarşik yapıya sahip olmasına neden olmuştur. Göç'e öncülük eden liderler, savaşçılar ve sıradan insanlar gibi farklı tabakalar oluşturmuştur.

Pastoral yaşamın iki farklı türü vardır; birinci yaşam türünde nüfusun belli bir bölümü mevsimlere bağlı olarak hayvan sürüleriyle birlikte göç ederken, diğer kısmı ise köylerinde kalırlardı (Kottak, 2002: 287).

Sonuç olarak pastoral toplamlar, hayvanları yetiştirmek, ürünlerinden faydalanmak üzere besicilik yapmışlardır. İklim şartları ve hayvanlardan daha iyi ürünler alabilmek için yaylacılık yapmışlardır. İklim şartlarının giderek zorlaştığı bu dönem hayvancılığın yanı sıra bahçecilik yapmayı gerektirmiştir. Horti kültürel toplum diye adlandırılan bahçecilik tarım toplumuna geçişin ilk tecrübelerini yansıtmaktadır.

2.2.3 Horti Kültürel Toplamlar

Horti kültürel toplum, pastoral toplumdan tarım toplumuna geçişin ara evresidir. Nüfusun artması, artan gıda ihtiyaçları ve zorlu yaylacılık koşulları, insanları bahçe

tarımına yönlendirmiştir. Hayvancılık gibi göç etme gerekliliği oluşmadığından yerleşik yaşama geçişin izleri görülmektedir. Yerleşik yaşama geçişi toplumsal anlamda bazı değişikliklere sebep olmuştur. Toprağı kazmak ve işlemek için aletler üretmek, saklamak ve pişirmek için kaplar üretmek gibi değişik iş bölümleri doğmuştur (Haviland, Prins, Walrath, & McBride, 2008: 340).

Bahçecilik diye adlandırılan bu geçiş döneminde, insanların daha fazla yiyecek üretmesi daha büyük toplulukların oluşmasına sebep olmuştur. Yaşamlarını bahçıvanlıkla sürdüren toplumlar, hem avcı ve toplayıcı toplumlardan hem de hayvancılık yapan toplumlardan daha fazla varlık biriktirmişlerdir (Giddens A. , Sosyoloji, 2012). Horti kültürel toplumlarda, iş bölümünün çeşitlenmesi sosyal yapının da değişmesini beraberinde getirmiştir. Topluluklarda liderler, zanaatkârlar ve bahçecilik yapanlar gibi meslek dallarının ortaya çıkmasını sağlamıştır.

İlk tarımsal ekonomik faaliyet, bahçeciliktir. Bahçecilikte, arazi ve işgücü kullanımı herhangi bir teknoloji gerektirmediği için yoğun değildir. Bahçecilikte önemli konulardan bir diğeri nadastır. Köy yerleşkelerinde oturan bahçeciler, işledikleri toprak parçasını değiştirmişlerdir (Kottak, 2002: 285).

Sonuç olarak horti kültürel toplum, yerleşik yaşama geçişin ilk aşaması olarak kabul edilir. Nüfusun artması ile ihtiyaçların çoğalması, bu anlamda üretim olanaklarının çeşitlenmesini görmek mümkündür. Topluluklar, ürettiklerini takas yoluyla değiş tokuş yapmaları bir ticari ağın oluşturmaya katkıda bulunmuştur. Bahçecilik, düzenli bir tarım toplumuna geçiş için ilk aşama olarak kabul edilmektedir.

2.2.4 Tarım Topluları

Tarım toplumu, toplayıcılıktan üretici olmaya geçilen ve toplumsal artının üretildiği ve bu bağlamda toplumsal artıların kontrolü anlamında yönetimi devletin ortaya çıkması ile devam eden süreçtir bu anlamda “*ilkel toplumdan uygar topluma geçiş sürecidir*” (Şenel A. , 1982). Bahçe ve tarla sistemleri ile hayvan yetiştiriciliğini birlikte yapan toplumlardır (Marshall, 1999: 715). Bahçe tarımcısı ve çoban toplumu, göçebe yaşam yerine yerleşik yaşamı tercih eden kabileler halinde yaşarlar. Herhangi bir merkezi yönetim ya da bir tabakalaşma söz konusu değildir. Yaş ve cinsiyet özellikleri bir anlamda iş bölümü olmasını sağlamıştır. Tarımla birlikte iş gücüne olan ihtiyaç, hayvan gücünü kullanımı ve sulama gerekliliğini doğurmuştur (Kottak, 2002: 277).

Avacı ve toplayıcıların aksine, yerleşik yaşama geçen bu toplumlar bazen mevsimsel şartlardan etkilenip geçim sıkıntısı yaşamış bazen de elde ettikleri ürünleri artı ürün olarak saklama ve değerlendirme yoluna gitmişlerdir. Köylerin kendine yeterli olma durumu, bir sonraki aşamada kentlerin kurulmasına sebep olacaktır (Şenel A. , 1996: 41). Zamanlarının büyük bölümünü toprak ve ekinler ile geçiren bu toplum, avcı ve toplayıcı toplumlara göre nüfus yoğunluğu fazla olan bir toplumdur. Kent ve kasabaların oluşumuna zemin hazırlayacak birliktelikler mevcuttur (Giddens A. , Sosyoloji, 2012: 67).

Tarım toplumları, doğada hazır bulunan yiyecekleri toplamak yerine toprağı işlemek ve işletmek üzere bir süreci izlemişlerdir. Bu anlamda toprağı bağıdırlar ve avcı toplumlar gibi sürekli göç etmezler. Teknoloji hala sınırlı bir seviyededir. Tarım toplumunda, verimliliğin artışı ile birlikte artı ürün oluşmaya başlamıştır. Kendi ihtiyaçlarını karşıladıkları gibi, ihtiyaç fazlası ürünler ile başkalarının ihtiyaçlarını karşılayacak seviyeye gelmişlerdir. Bu durum, bazı bireylerin farklı meslek dallarında uzmanlaşması ve tarım dışı yönelimleri beraberinde getirmiştir (Bozkurt, 2002: 250). Üretim biçimlerinin değişimi, ilk olarak tarım toplumunda baş göstermiştir. Toprakta yeterince verim alınabilmesi için, insan gücüne de ihtiyaç duyulmuştur. İnsanların çalışıp geçimlerini sağladığı büyük topraklar, üretimin artmasına sebep olmuştur (Aron, 2010: 41). Tarım toplumunda, hayvan gücünden faydalanılarak tarımsal faaliyetler başlamış ve toprağın verimliliği artmıştır. Üretim artışı, beraberinde uzmanlaşmayı ve iş bölümünü getirmiştir. Bu durum toprak sahibi olmayı ve özel mülkiyeti doğurmuştur. Toplumsal anlamda bilinen ilk tabakalaşmayı bu dönemde görmekteyiz (Bahar, 2009: 27).

Tarım toplumlarını, düşünürler farklı şekilde yorumlamışlardır. Kimi düşünür, tarımı gelişim ve refah olarak yorumlarken kimi düşünür mülkiyet edinme ile felaketler zincirinin başlangıcı olarak yorumlar. Yerleşik yaşama geçiş ile birlikte hem mimari anlamda değişiklikler yaşanmış hem de ağaç dikimi, dere ıslahı, hendekler ve duvarlar yapmışlardır. Bu durum, toplumun tabiatla ilişkisine farklı bir bakış açısı getirmiştir (Hararı, 2020: 111). Tabiatın şartlarına uygun olarak toprağı işleme biçimi ve sonrasında mülkiyetin ön plana çıkması, toplumsal anlamda bazı sosyal sınıfların oluşmasına neden olmuştur.

Tarım toplumu değişen üretim biçimi, yeni yaşam alanı ve göç etmekten ziyade yerleşik yaşamı tercih eden toplumlardır. Yerleşik yaşam, birlikte yaşama kültürünü geliştirmiş ve yeni bir anlayış oluşturmuştur. Tarım ile beraber aynı zamanda bir kültür

oluşturulur. Ekim işleri tarla ve bahçe işleri maksatlı bir etkinliktir ve özel bir çaba gerektirir. Bu anlamda Z.Bauman'ın ifadesiyle çiftçi ve bahçıvanların yaptıkları bu bilinç ürünü aynı zamanda kültürün ilk akla gelen örnekleridir (Bauman Z. , Sosyolojik Düşünmek, 2015: 161).

2.2.5 Feodal Toplamlar

Toplamlar, tarih boyunca birçok aşamadan geçmiştir. Her aşama, kendine özgü sosyal, politik ve ekonomik özelliklere sahiptir. Feodal toplum bu aşamalardan biridir. Toprağın işlenmesi ve toprak mülkiyetinin önemli olduğu bu bağlamda sınıfsal hiyerarşinin görüldüğü toplumdur. Geleneksel toplum diye adlandırılan bu yapı, kırsal alanda ikamet eden, tarım ve hayvancılıkla geçinen, nüfus yoğunluğunun az olduğu köyler veya kasabalar gibi yerleşim yerlerinde bulunmuştur. Bu tip toplamlar içerisinde bulunan bireyler arasında, çok sıkı bir iletişim ve buna bağlı olarak yüz yüze iletişim yoğun olarak yapılmaktadır. Dinin ise yönlendirici ve hayatı kapsayıcı bir değer olarak dokunulmazlığı olan bir yapısı olduğu, ayrıca ekonominin tarıma dayalı olduğu toplumdur (Kırılmaz & Ayparçası, 2016: 35).

Tarımdaki oluşan yoğunluk, üretimin artması ve ürünlerin pazarlanması adına hem yeni meslek dallarının ortaya çıkmasına hem de kasaba ve kent gibi yerleşim yerlerini oluşumuna neden olmuştur. Marangozluk, demircilik, taş işçiliği gibi meslekler ortaya çıkmıştır. Kentleşmeyle beraber ticaretin gelişimi, yazının icadı, yelkenin icadı ticari faaliyetlere hız kazandırmıştır (Haviland, Prins, Walrath, & McBride, 2008: 353).

Tarımsal üretimde artış ve nüfusun artması, yiyecek ve diğer ürünlerin depolanması, ticaretin yapılması için merkezi noktalara ihtiyaç duyulmasına neden olmuştur. Bu ihtiyaç, ilk kentlerin oluşumuna zemin hazırlamıştır. Kentlerin oluşması sosyal ve politik yapılarda değişimlere yol açmıştır. Zamanla ticaret yollarının baskına uğraması, istilalar, askeri güce olan ihtiyacı doğurmuştur. Toplumsal gelişme, hem ekonomik güçlerle, hem de grupların kuşakların birlikte çabasıyla sağlanıyordu. Toplumsal değişim maddi ortamı, ekonomik ve politik örgütlenmeyi kapsayan kolektif bir durumdur (Swingewood, 1998: 41). Bu durum, toprak mülkiyeti ve karşılıklı yükümlülöklere dayalı bir sosyo-politik sistem oluşturmuştur. Toprak sahiplerin toprakları koruması karşılığında, emek ve vergi talep etmesi ile oluşan bu düzen feodal düzen diye ifade edilmektedir. Nüfusun artması ile başlayan istilalar, ticaret yapılan

yolların tehlikeye girmesi, toplumu topraklarını korumaya yöneltmiştir. Bu durum toprak sahipleri ve köylüler arasında ilişkilerin değişmesine sebep olmuştur.

Feodal düzende, sosyal yapıyı belirleyen özellik bireylerin toprakla olan irtibatıdır. Toprak sahibi, aynı zamanda siyasal iktidar sahibidir. Toprak sahibi olmayan kişiler ise yaşadıkları toprak sahibine bağlı işçi ve kölelerdirler (Göze, 2000: 64). Köylüler, yapılan sözleşmeler sonrası senyörlerin toprağını işleme karşılığında bazı ekonomik gelirler sağlamışlardır.

Feodalizm, örgütlenmiş bir devletin olmadığı yerel düzeyde sosyal ve siyasal ilişkilerin olduğu selflerin, senyörlerin emrinde olduğu, toprağa bağlı bir ilişki biçiminin adıdır (Ülgen, 2010: 1). Sosyal yapıda köylüler, en alt sınıfta yer alıyorlardı, lordlar için savaşan ve savaşta onları koruyan zırhlı süvariler sınıfı şövalyelerdi. En güçlü konuma sahip olanlar ise toprağın sahipleri senyörlerdi. En alt sınıftan toprak ve korunma karşılığında emek ve vergi talep etmişlerdir.

Genel anlamda Avrupa merkezli bir feodal toplumdan bahsetmek mümkündür. Avrupa’da yaşanan istilalar sonucunda karmaşık bir toplum ve kültür yapısıyla karşı karşıya kalan topluluklar, savunma stratejisi olarak feodal sistemi ortaya çıkarmıştır. Krallıkların güçlerini kaybetmeleri, feodal derebeylerin güç kazanmasına ve söz sahibi olmasına sebep olmuştur (Erez, 2017: 90).

Feodal toplumda, hiyerarşik bir sistem mevcuttur. Bu sistemde dinin ve din adamlarının etkisi oldukça fazladır. Kilise, feodal sistemin bir parçası ve destekçisidir. Tarım arazilerinden elde edilen gelirin bir kısmı kilisenin ve kilise azımsanmayacak derecede toprak sahibiydi. Kilise başlangıçta manevi alanı temsil ederken zamanla bağışlarla zenginleşmesi ve kiliseye ait toprakların olması kiliseyi adeta devletleştirmiştir (Şenel A. , 1996: 219). Feodal düzende, kilisenin “ortaçağ” zihniyeti diye ifade edilen baskıları; eğitimi ve siyaseti yönlendirmesi toplum tarafından belli bir süre sonra kabul edilemez hale gelmiştir. Yoğun vergi ve çalışma sistemi hoşnutsuzluğa sebep olmuştur (Öksüz, 2011: 88).

Haksız vergilendirme ve ağır yükümlülükler karşısında köylü ayaklanmaları gerçekleşmiştir. Ticaret yollarının güvenli hale gelmesi ve ticaretin yeniden gelişmesi, toprağa bağlı bir üretim biçiminin zayıflamasına yol açmıştır. Merkezi yönetim ve krallıkların yeniden güçlenmesi, Haçlı seferleri aracılığıyla doğudan batıya getirilen barut

ve tüfek sistemleri ile feodal beylerin ve kalelerin güvenliğini sarsılmıştır (Akpınar, 2013: 6).

Dini liderler arası gç savaşları, mezhep ve tarikatlar arası görüş farklılıkları kilisenin ve feodal beylerin durumunu tartışılır bir yöne evirmiştir. Serflerin bir grup bilincine sahip olmaları ve ihtiyaç dışı ürünlerin satışı ile tarım üzerinden yapılan ticarete, farklı yönler kazandırmıştır (ksz, 2011: 88). Genel anlamda ticaret yollarının gelişmesi ve şehirlerin yeniden zenginleşmesi, merkezi yönetimlerin güçlenmesi, matbaanın icadı gibi teknik sistemlerin ortaya çıkması, feodal sistemin sona ermesine sebep olmuştur.

Ticaretin gelişmesi ve kentlerin eski gücüne kavuşması ile tüccar ve zanaatkr denilen burjuva sınıfını oluşturmuştur. Merkezi devletlerin güçlenmesi, bir anlamda ulus devletlerinde ortaya çıkışını sağlamıştır. Burjuva gibi yeni bir sosyal sınıfın ortaya çıkması ile kapitalist ekonomi gelişmeye başlamıştır. Kentlerin nüfus artışı ve buhar gücü, demir ve çelik üretimi, işlenmesi ile ilgili gelişmeler teknolojik yenilikleri beraberinde getirmiştir.

2.3 Endüstri Toplamları

Feodal siyasal ve ekonomik sistemin kapalı yapısından kurtulan Avrupa'nın yaşadığı değişimlerin başında sanayi devrimi gelir. Üretim tarzının değişmesi ile birlikte yeni sınıfın yani işçi sınıfının ortaya çıkması gerçekteşmiştir. Artan üretimin ürün fazlası, ileriki düzeyde kapitalizmin ortaya çıkış sebeplerini oluşturmuştur (Küçükkalay, 1997: 52). Sanayi devrimi, 18. Yüzyılda İngiltere'de dokuma sektöründe ortaya çıkan ve sonra başka alanlarda kullanılan makineye dayalı bir üretim biçimidir. İnsan gücünün yerini makine gücünün aldığı bu durum birçok alanda kendini göstermiş üretimin artmasını sağlamıştır.

Tarım teknolojilerindeki gelişmeler, üretimde artışa yol açmış ve nüfusun artması ile kentlere gçler başlamıştır. Teknolojik gelişmeler, serbest piyasa ekonomisi, fabrikaların kurulmasına ve üretimin artmasına sebep olmuştur. Üretimin ve ekonominin ön planda olduğu bu toplum sanayi toplumdur. Sanayi toplumları, üretimler sonucu artı ürünün ve pazarlamanın yapıldığı bu anlamda kentlerin oluştuğu ve endüstriyel karakter sergileyen toplumlardır (Marshall, 1999: 636). şehirler, toplumların hayatlarını tarımla değil ticaret ve alışveriş ile kazandıkları yerleşim yerleridir. şehirler, ticaret ile aynı zamanda çok yönlü bir alışveriş alanını da temsil eder. (Weber, şehir Modern Kentin

Oluşumu, 2003: 86). Sanayi toplumlarında bireyler, iş bulmak amacıyla şehirlere taşınmış bu durum şehirlerin büyümesine ve gelişmesine yol açmıştır.

Toplum tanımlamalarında sanayi toplumu terimini ilk kullanan Saint Simon dur. Tüketim etrafında toplanmış sanayi öncesi toplumdan, üretime odaklanan topluma geçişi incelemiştir. Saint Simon, sanayi toplumuyla birlikte mülkiyetin önemi ve iş bölümünün önemine değinir (Swingewood, 1998: 54). Simon' a göre, dünya tarihi modern sanayinin şartlarını geliştirme tarihiydi. Değişimin gücü ise üretenler ile üretici olmayan sınıflar arası çatışmadır (Lukes, 2011: 113).

Bu bağlamda sanayi toplumları, üretim biçimlerinin değişmesi ve gelişmesi, bireyciliğin olduğu ve toplumsal kontrol mekanizmasının gelenek, örf ve ananelerden yasalar ve kurallara bağlı olduğu bir toplum tipolojisine geçmiştir. Modernleşme, diyebileceğimiz yeni bir başlangıç ve yeni bir *“Toplumsal yaşam ve örgütlenme biçimlerine işaret eder”* (Giddens A. , Modernliğin Sonuçları, 2004: 9).

Sanayi, işlerin örgütlenmesi ve en çok verimin sağlanması üzerine kurulmuştur. Üretimi makinalar ve bu makinaları çalıştıracak işgücü üzerinden kurgulamıştır bu durum yeni bir sınıfın ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir. Üretimin eskisinden daha çok artması, sermaye sahiplerinin daha çok zengin olmasına ve sınıflar arası ekonomik uçurumun artmasına sebebiyet vermiştir (Aron, 2010: 67). Sanayi toplumu yeni iş olanaklarının gelişmesi ve orta sınıfın büyümesine de yol açmıştır. Getirdiği bir takım gelişmelerin yanı sıra olumsuz çalışma koşulları oluşturduğu gerekçesi ile bir takım reformlar ve sosyal haklar söz konusu olmuştur. Mesleki loncaların kurulması, sanayi toplumunun bir başka özelliğidir. Sanayinin tarım dışında da gelişmesi ve kentlerin kurulması ile birlikte mesleki birlikteliklerin kurulduğu gözlemlenmektedir. Her meslekte olduğu gibi işveren ve işçi arası bir hukukun oluşması ve belirli bir meslek ahlakının oluşmasına sebep olmuştur (Durkheim, Sosyoloji Dersleri, 2006: 59).

Sanayi toplumu, ticaret ile hesaplama ve mukayese yapılan, sermayenin ve emeğin akılcı bir şekilde yönetilmesi ile ön plana çıkan toplumdur. (Tönnies, 2019: 448). Sanayi toplumları, iletişim ve ticaretin de ön planda olduğu toplumlar olmuşlardır. Geleneksel toplumların belirsiz sınırları yerine sınırları belirli bir ulus devlet anlayışının doğuşuna sebep olmuştur. Üretimin artması ve bir anlamda teknolojik gelişmeler ile birlikte savunma sanayi de gelişmiştir. Ekonomik üstünlüğü sahip uluslar bu anlamda sömürgecilik girişiminde bulunmuşlardır (Giddens A. , Sosyoloji, 2012: 75).

Sanayi toplumu, iş bölümü ve uzmanlaşma ile beraber cemaatin gerileyişi kentleşmenin, rasyonelleşmenin, sermaye birikiminin ve toplumsal farklılaşmanın ortaya çıktığı bir toplumdur. Geniş aileden çekirdek aileye geçişin, bireyciliğin arttığı ve ilişkilerde ekonominin ağır bastığı bir toplumdur (Bozkurt, 2002: 259).

Sonuç olarak sanayi toplumu; üretimde makineleşme, fabrikaların kurulması, kentleşme ve yeni bir sosyal düzenin oluşmasını sağlamış ekonomik temelli bir toplumdur. Yerleşim yerindeki değişim aile yapısını etkilemiş, üretimde iş bölümü ve uzmanlaşma ile ekonomik sınıflar oluşturmuştur. Ekonomik büyümenin görüldüğü bu dönemde, yaşam standartların gelişmesi ile tüketim alışkanlıkları değiştirmiştir.

2.4 Endüstri Sonrası Toplamlar

Sanayi mallarının üretiminden, hizmetlere yönelmek olarak adlandırılan endüstri sonrası toplumlar, eğitim sağlık ve sosyal hizmetler gibi alanların ön plana çıkmasıyla tanınmaktadır (Bozkurt, 2002: 270). Sanayi sonrası toplum, Daniel Bell'in yayınlanan makalesinde ifade ettiği ve sonradan bilinen bir kavramdır. Bilginin ön plana çıktığı hizmetin önem kazandığı bir toplumdur (Marshall, 1999: 638). Bell'e göre, topraktan makineye oradan da bilgiye ulaşılan bir evrim söz konusudur. Doğa ile ilişkilerden çok bireyler arası ilişkilerin ön planda olduğu bu toplum tipinde, kas ve enerjinin değil enformasyondan faydalanan durum söz konusudur (Baran, 1992: 60). Endüstri sonrası toplumda en önemli üretim aracı bilgi ve teknolojidir. Bilgi ve teknolojik gelişmeler kültürel anlamda toplumların birbirine entegre olmasını sağlamıştır.

Çalışanın kas gücünden elde edildiği bir yapıdan enformasyona geçiş, yani hizmet sektörünün ön planda olduğu bir yapı mevcuttur. Sanayi sonrası toplumun temel özelliği, bilgi merkezli olması ve kendine has bir işçi sınıfını oluşturması, hizmet sektörünün ön planda olmasıdır (Dereli, 2015: 93). Sanayi toplumunda, üretimi makineler üstlenirken sanayi sonrası toplumda üretimi, bilişim sistemleri ve enformasyon devam ettirmiştir. Bilginin sunduğu imkânlar çerçevesinde otomasyonun etkisi ile insan gücüne ihtiyacın kalmadığı dönem olarak tanımlanabilir (Dolgun, <https://yayinlar.tubitak.gov.tr>, 2022).

Bir ülkenin sanayi ile birlikte işgücünün çoğunluğu, ekonomik anlamda çiftçilik ve tarımdan imalat sektörüne geçiş ile olur. İkinci olarak teknik ve uzman sınıflar ortaya çıkar bu anlamda soyut ve kuramsal bilginin de ön plana çıkmasına neden olur. Sanayi

sonrası toplum, aynı zamanda uzmanlaşmayı ve bilginin entelektüel seviyesini de değiştirir (Poloma, 1993: 324-325).

On yedinci yüzyıl sonrası tüm dünyayı etkisi altına alan toplumsal yaşamı tüm yönleriyle değiştiren modernlik ve sonrası için her düşünür farklı tanımlamalarda bulunmuştur. Geçiş dönemini adlandırmak için “bilgi toplumu”, “sanayi sonrası toplum”, “tüketim toplumu”, “post modernizm”, ya da “kapitalizm sonrası toplum” gibi tanımlamalar yapılmıştır (Giddens A. , Modernliğin Sonuçları, 2004: 10). Giddens’e göre bu tanımlamalardan ziyade modernliğin sonuçlarının radikalleşmeye doğru evirildiğinin bir göstergesi olması anlamında önemlidir.

2.4.1 Modern Toplamlar

Tanımına ve tarihine çok farklı yaklaşımlar bulunmasına rağmen modernite-modernizm, 17. Yüzyıl Aydınlanma Çağının başlangıcı ve bilimin yüceltilmesi, 18. Yüzyıl Fransız devriminin ve 19. Yüzyıl Sanayi Devrimiyle birlikte kurumsallaşmış; zihinsel, toplumsal, siyasal ve ekonomik bir sistemdir. Modernizm’i 19. yüzyılın sonu ile İkinci Dünya Savaşının başlangıcı arasında tanımlayan düşünürler olduğu gibi, bitişi ile ilgili bir tarihin olmadığı ve etkilerinin sürdüğünü söyleyen düşünürler mevcuttur (Marshall, 1999: 508).

Farklı yönleri olan modernizm, genel hatları ile bireyselleşmenin ön planda olduğu üretimin ve yerleşim yerinin kent merkezi olduğu, değer eksenli bir bakış açısıyla değil fayda eksenli bakış açısının hâkim olduğu bir dönemdir. Doğaüstünden doğaya ve bilime, din adamlarının etkili olduğu düzenden bilim adamlarının etkin olduğu düzeye geçiştir modern dönem. Aydınlanma ile bilginin kaynağı yalnızca akla dayandırılmış olup, kesin ve evrensel bilgilere ancak akıl aracılığıyla ulaşılabileceğini savunan yaklaşımı, Rönesans hareketi içinde önemli bir alana sahiptir. Aydınlanma felsefesini, kendisinin hemen öncesinde yer alan felsefeden ayıran, yalnızca birkaç kişinin alanı olan bir şeyi, yani akla uygun olarak yürütülen bir yaşamı herkese uygulama iddiasıdır (Kırılmaz & Ayparçası, 2016: 37).

Modernleşme, üretim toplumundan tüketim toplumuna geçişi beraberinde getirmiştir. Üretim kapasitesinin artması ve üretim şekillerinin değişmesi, küreselleşme ile her anlamda sınırların kalkması tüketim şekillerinin değişmesini zorunlu kılmıştır. Toplumda belirgin bir farklılaşma ve uzmanlaşmayla oluşan modern toplum, geleneksel köklerden ayrılarak yeni bir duruma da dönüşmüştür. Yeni iş olanaklarının olduğu ve

bununla birlikte kentlere göçün gerçekleştiği sanayi toplumunda, ilişkiler köy yaşamında farklılaşmış ve gündelik ilişkiler çoğunlukla yabancı kişilerledir (Giddens A. , Sosyoloji, 2012: 74).

Zygmunt Bauman’a göre, modernizmde yaşam biçimleri birbiriyle oldukça benzerlik gösterirler “*modern olmak demek modernize etmek demektir*”. Bu bağlamda kimlik bütünlüğünden ziyade sürekli bir tanımsızlık ve oluş söz konusudur (Bauman Z. , Akışkan Modernite, 2019: 12). Modern olmak bir anlamda kendimizi ve evreni dönüştürmek anlamına gelirken, aynı zamanda sahip olduğumuz şeylerinde yok olması anlamına gelmektedir. Mücadele ve dağılmanın bir arada olduğu, belirsizliğin hâkim olduğu bir alan anlamına da gelmektedir (Anderson & Wood, 2003: 6).

Geleneksel tarımsal üretim ve küçük çaplı el sanatlarına dayalı durağan bir yapıdan endüstriyel tarzda üretime geçişle birlikte kentleşme, okuma oranı artmıştır. Aynı zamanda kitle iletişim ve ulaşım araçlarının geliştiği, karar mekanizmalarının etkin olarak işletildiği, demokratik siyasal yaşamın ve buna bağlı olarak gelişen yeni kültürün yerleştiği durağan yapıdan dinamik bir yapı ortaya çıkmıştır. Bu süreç modernleşmenin ve modern toplumların dayandığı temel noktaları oluşturmuştur (Kırılmaz & Ayparçası, 2016: 35)

Modern toplum ile ilgili düşünürlerin tanımlamaları ve tespitleri birbirinden farklıdır. Modern toplumun temellerini ve modern kavramının tanımının Hristiyan Ortaçağ düşüncesine kadar gidebileceğini ifade eden düşünürlerden biri Krishan Kumardır. Kumar Hristiyanlık düşüncesinin modernlik tanımından yola çıkarak bazı argümanlar ortaya koyar. Hristiyanlara göre eski dünyanın pagan yenedünyanın ise Hristiyan olması ve İsa’ya inanması insanlığı karanlıktan çıkarmış ve Mesih ile birlikte tarihin gidişatı değişmiştir (Kumar, 1999: 88). İlerlemeci tarih anlayışıyla, geçmişin değil içinde bulunan zamanın ve değişimin önemli olduğu, toplumun bu minvalde dönüştürülmesi modern düşüncenin temelini oluşturur.

2.4.2 Postmodern Toplamlar

Farklı bakış açılarının olduğu bir konu olan postmodernizm’ in kendi iddiası da aslında belirsizlik, merkezi olmamak ve tanımlanmamaktır. Dolayısıyla postmodernlik, nasıl görünürse görünsün modernizm’e ait sembolik düzenlerin çözülmesini beraberinde getirmektedir (Marshall, 1999: 594).

Postmodernizm ile birlikte sadece yeme, içme, barınma gibi zorunlu ihtiyaçların ötesinde hayat tarzı ve kültürel faaliyetleri de kapsayan son derece geniş bir alanı etkisi altına alarak tüketim kültürünün ortaya çıkmasına yol açmıştır (Kırılmaz & Ayparçası, 2016: 32). Postmodernizm ‘post’, sonra, sonrası, ötesi anlamlarını taşıdığından modernizm sonrası anlamına gelse de; aslında post modernizmin modernizm sonrasına mı işaret ettiği yoksa modernizmin bir devamı mı olduğu noktasında görüş birliği olmadığı da ortadadır. Habermas’a göre ise post modernliğe geçiş diye bir durum söz konusu değildir, çünkü modernizm daha tamamlanmamıştır.

Postmodern toplum, yerel ile küresel olanın bağlantısını oluşturmak ve tek tip yapılanmanın dönüşümünü sağlamak ilkesiyle hareket eder (Dereli, 2015: 90). Post-modernlik kavramı, tarihsel açıdan, sanayi üretimi, sınıfsal yapıyla çıkarlarının gerilemesini, bunun karşılığında tüketimci teknoloji iletişim biçimi ve farklılaşmış statü yapısını vurgulayan post-endüstriyel toplum savı ile ilintilidir (Swingewood, 1998: 376). Egemen ifadeler veya anlamlara karşı bir başkaldırı hareketi olarak nitelendirilen postmodernizm, her türlü bütüleştirici, genelleştirici yaklaşımları reddeden modernizmin kapladığı dünyada ilerlemeci, yaklaşımlarının insanları baskı altında tuttuğu öngörüsüyle evrensel ve genel bütün söylemlere karşı çıkarak adeta merkezi olmayan bir dünya görüşü salık verir (Demirel, 2014: 170).

Postmodern topluma, Zygmunt Bauman “Akışkan Modernite” adını verir. Her zaman bir şeyin ”post” u olmak modernitenin olmazsa olmazdır. Her şeyin değiştiği ve belirsizliğin kanıksandığı toplum postmodern toplumdan ziyade “akışkan modernitedir” (Bauman Z. , Akışkan Modernite, 2019: 12).

Postmodernizm’ in hedeflerinden biride kutsal olandan sıyrılmaktır ki her türlü belirlenmişlik postmodern dönem insanını kısıp alır. Postmodernistlere göre modern toplumlar, rasyonaliteyi kutsallaştırarak aklın esnekliğini yitirmesine neden olmuşlardır. Dolayısıyla insan binlerce yıllık tarihini modernliğin rasyonellik ilkesine feda etmemeli, geleneklerine geri dönerek bu minvalde kendi rasyonalitelerini belirleyebilmelidir (Demirel, 2014: 171).Postmodernizm, dünyayı parçacı bir anlayışla algılar. Bütüncül ve evrensel anlayışlara mesafeli bakar. Modernizm’e tepki olarak ortaya çıktığı söylene de aydınlanmanın ve modernizmin tesirlerini görmek mümkündür (Anderson & Wood, 2003: 36).

Sonuç olarak düşünürlerin, toplumların tarihsel süreç içinde yaşadıkları değişimini ve dönüşümünü geleneksel, modern ve postmodern dönemlere ayırarak anlamlandırma çabaları olmuştur. Genel hatlarıyla geleneklerin, kabile düzeninin ve ailenin etkin olduğu dinin başat bir öge olduğu toplumsal düzenden sanayi devrimi ve üretim biçiminden kaynaklanan göç hareketleriyle bireysel ve rasyonel toplum düzenine geçiş söz konusu olmuştur. Modernizmin vurguladığı rasyon ile gelenekten koparılan bireyler aklın ışığına tutularak kutsalı yeryüzüne indirmiş ve tüm kontrolü kendinde sanmıştır. Modernizmin ilkelerini reddeden ve sorgulayan bir postmoderniteden bahsetmek mümkündür. Postmodernizm, gerçekliğin tek bir anlamının olmadığı ve farklı yorumlara açık olduğunu savunur.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BYUNG-CHUL HAN'IN HAYATI VE YAYINLARI ÜZERİNE GENEL BAKIŞ

Güney Koreli yazar ve kültür kuramcısı Byung Chul Han, 1959'da Güney Kore Seul'da doğdu. Han, Kore'de tamamladığı Metalürji eğitiminden sonra edebiyat, felsefe ve teoloji okumak istemiştir. 22 yaşında geldiği dil bilmeden göç ettiği Almanya'da, ülkeye entegre olmaya çalışmış ve bu anlamda çeşitli zorluklar yaşamıştır. Dil problemini halleden Han, anadili gibi Almanca konuşmaya başlamıştır. 1980'lerde Almanya'ya taşınarak felsefe, edebiyat ve sosyolojik kuramlar ile ilgilenmiştir. (Han, Kapitalizm ve Ölüm Dürtüsü, 2021: 84). Han; Felsefe, Alman Edebiyatı ve Katolik Teolojisi eğitimleri almıştır Heidegger'in Kalbi: (Martin Heidegger'de Duygu Durumu Kavramı) tezi ile doktora derecesini tamamlamıştır. Etik, fenomenoloji, kültür kuramı, estetik, din, medya, popüler kültür, Neoliberalizm gibi konular üzerinde teoriler geliştirmiştir. Berlin Sanat Üniversitesinde, felsefe ve kültürel çalışmalar alanında dersler vermektedir (Han, Enfokrazi Dijitalleşme ve Demokrasinin Krizi, 2023: 4).

Han, gerek Almancayla olan bağı gerek felsefeye olan ilgisiyle yaşadığı yüzyılda önemli konulara değinmiş ve toplumsal tipolojik tanımlarda bulunmuştur. Şiddetin Topolojisi(2012), Yorgunluk Toplumu(2014), Şeffaflık Toplumu(2015), Zamanın Kokusu(2016), Eros 'un İstirabı(2017), Psikopolitika(2018), Güzeli Kurtarmak(2019), İktidar Nedir?(2020), Palyatif Toplum(2020), Yeryüzüne Övgü(2021), Çakma Çince Yapıbozum(2021), Ritüellerin Yok Oluşuna Dair(2022), Kapitalizm ve Ölüm Dürtüsü(2022), Enfokrazi (2022), Eğlencenin İyisi (2023), Ötekini Kovmak(2023) Byung Chul Han'a ait Türkçeye çevrilmiş eserlerdir.

Han, eserlerinde genellikle Neoliberalizm vurgusu yapar ve buna bağlı olarak şiddet, teknoloji, medya, popüler kültür üzerine postmodern dönemin yansımalarını incelemiştir. Eserlerinde insan varoluşunun temel sorunlarına odaklanmanın yanı sıra modern toplum eleştirisi yapan Han; psikoloji, felsefe, teoloji gibi farklı disiplinler ile modern dönem düşünürlerinin ele aldığı konuları yeniden değerlendirmiştir.

Türkçeye çevrilen ilk eseri Şiddetin Topolojisinde Chul Han, yorgunluk toplumunun ve şeffaflık toplumunun temel parametrelerinden bahsetmiş, sonraki yazdığı eserlere bir girizgâh yapmıştır. Kitabın isminden anlaşıldığı üzere, topoloji kavramı ile Han, şiddetin kapsadığı değişim ve dönüşümü anlatmayı amaçlamıştır. Şiddetin sürekli devam ettiğini, çağlara göre değişse de hatta olumlansa bile süregeldiğini ifade eder.

Postmodern dönemde, şiddet şekil değiştirir saklanır ve kendini farklı ifade eder ki bunlar aşırı iletişim ve aşırı enformasyondur (Han, Şiddetin Topolojisi, 2020: 10). Olumsuzluk, şiddeti ifade eder olumsuz olanın şiddeti açıktır ama olumlu olanın şiddeti fark edilmeyendir bu anlamda olumluğun şiddeti daha tahrip edicidir. Han, şiddeti üç aşamada ele alır: Egemenlik toplumunda şiddet öldürücü güç olarak vardır. Disiplin toplumunda deformasyon olarak varlığını gösterir. Performans toplumunda ise başarı ve bağlantılı olarak depresyon şeklinde şiddetin dönüşümü söz konusudur (Han, Şiddetin Topolojisi, 2020: 11). Bu anlamda geleneksel toplumda şiddet dışsaldır ve genelde sistemi korumaya yöneliktir. Modern toplumda ve postmodern toplumda ise şiddet içseldir ruhsallaşır ve bu durum toplumun ve bireyin kendisine zarar verir.

Modern öncesi toplumda, yani egemen toplumlarda şiddet açık ve aleni idi. İdamlar infazlar sahnelenir adeta toplum hizaya getirilmek istenirdi. Bu durum iktidarın hegemonya aracıydı (Han, Şiddetin Topolojisi, 2020: 16). Bunun ile iktidar sağlamlaştırılır ve suçlular ceza görürlerdi, halk önünde meydanlarda yapılan infazlarla halkın bu durumdan ibret alması sağlanırdı. Geleneksel dönemde, şiddet aşikârdır ve gizlenmez bu durum ıslah edici ya da otoriteyi sağlamlaştırıcı güç olarak kullanılırdı.

Modern dönemde ise şiddet saklanır ceza verilir ama cezanın uygulandığı mekânlar özeldir, halka kapalıdır. Şiddet, bu dönemde de uygulanır toplama kampları şehrin ücra köşelerindedir ceza evleri şehrin dışındadır ama şiddet hala vardır ve uygulanır (Han, Şiddetin Topolojisi, 2020: 17). Şiddet, modernite ile topolojik bir dönüşüme uğrar. Şiddet, açıklıktan mahreme, görünür olmaktan gizliliğe dönüşür açıktan değil bulaşarak devam eder. Modernite de şiddetin psikik tarafı ağır basar ve ruhsal bir içselleştirme söz konusudur. İktidar, şiddetin içselleştirilmesinden yanadır bu durumda otorite kabul edilir ve içselleştirilir (Han, Şiddetin Topolojisi, 2020: 19). Modernite öncesi halka açık gözdağı veren ve kullanılan şiddet, modern toplumda deri altına nüfus etmiş içselleştirilmiş bir deformasyona uğrar (Han, Şiddetin Topolojisi, 2020: 19).

Geç modernite ya da postmodernite diye ifade edebileceğimiz dönemde ise başarıya ve performansa odaklı özne kimsenin otoritesinde değildir. Zorluk yoktur bu dönemde gönüllülük vardır ve farkında olmadan özgürleşerek proje haline gelir. Bu anlamda insanın kendini sömürmesi söz konusudur performans toplumu, kendini sömürme toplumdur (Han, Şiddetin Topolojisi, 2020: 20). Yani geç modernitede şiddetin mercei değişmiştir, dışsal değildir iktidarın uyguladığı araç değildir aksine kişinin kendine uyguladığı bir kabullenme söz konusudur. Bu durumda şiddet devam eder ve

kendine uygulanan şiddet özgürlükler adına farkına varılmadan kişinin kendisinde derin yaralar açar. Başarı ve performans öznesi, itaatkâr değil gönüllü eylemcidir bu da kendi ile baş başa kalıp psişik sorunların ortaya çıkmasına sebep olur.

Geleneksel dönemdeki şiddet ve onun oluşturduğu atmosfer, modern dönemde şekil değiştirerek devam eder kabile savaşları kan dökme merasimleri ve sayısal üstünlükler modern dönemde parasal güç ve sahip olunan silah sayıları ile oldukça yakındır (Han, Şiddetin Topolojisi, 2020: 28). İtaat ya da disiplin öznesinin dış mercii vardı, ödülü ya da cezayı Tanrıdan veya hükümdardan beklerdi, performans öznesi ise narsistir ödül alacağı mercii yoktur hep daha iyi daha fazla yaparak kendiyle rekabet halinde olur (Han, Şiddetin Topolojisi, 2020: 55). Kendine odaklanmış özne “her şeyi yapabilirim” düşüncesi ile geç modern dönemde tükenmişlik sendromu, yorgunluk, dikkat eksikliği ve hiperaktif bozukluk gibi psişik durumların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Yorgunluk toplumu bu bağlamda ele alınan bir toplum tipolojisidir.

3.1 Yorgunluk Toplumu

Yorgunluk toplumu 2010 yılında Türkçeye çevrilen ,“Sinirsel Şiddet”, “Disiplin Toplununun Ötesinde”, “Derin Sıkıntı”, “Vita Activa”, “Bakmanın Pedagojisi”, “Bartleby Vakası”, ve “Yorgunluk Toplumu” isimlerinin verildiği yedi bölümden oluşan eserdir. Bu eserinde Byung Chul Han, toplumun bireyleri sürekli bir performans, başarı baskısı altına tuttuğu bu durumun nasıl tükenmişlik ve depresyona yol açtığını analiz eder.

3.1.1 Sinirsel Şiddet

Şiddet, bir hareketin bir gücün derecesi ya da bir hareketten doğan güç, aşırılık, sertlik manalarında kullanılan Arapça kökenli bir kavramdır (Türk Dil Kurumu, 2024). Şiddet, insanların beden bütünlüğünü tehdit eden canına ve özgürlüğüne kast eden davranışların tümü olarak ifade edilir (Tatlıoğlu, 2020: 1). Şiddetin kaynağına çeşitli perspektiflerden bakan Sosyoloji; eşitsizliklerin, ekonomik sorunların, politik durumların şiddete yol açabileceğine dair açıklamalarda bulunur. Sosyolojik anlamda şiddet birçok alanda kendini göstermektedir; futbolda şiddet, aile içi şiddet, kadına şiddet, medyada şiddet, sağlıkta şiddet gibi sayabileceğimiz toplumsal yansımaları mevcuttur. Sosyolojide şiddet eylemi yaşam biçimini etkileyen değerler sistemi, sosyalleşme ve bireyler arası ilişkiler açısından ele alınır (Kızmaz, 2006: 248).

Chul Han, şiddet kavramına iktidar, güç, hâkimiyet ve yaptırım gücü kavramlarını da içeren geniş bir anlamda bakar. Her yüzyılın kendine ait hastalıkları vardır.

Yaşadığımız yüzyıl yeni hastalıkları ön plana çıkarmıştır ve bu yüzyılın ne viral ne bakteriyel hastalıkların yüzyılı değil sinirsel hastalıkların ön planda olduğu yüzyıldır diyen Han, depresyon, dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu, tükenmişlik sendromu gibi psikolojik hastalıkların yoğunluğunu ele alır (Han, Yorgunluk Toplumu, 2019: 7). 21.yüzyılda en çok görülen hastalıklar psikolojik hastalıklardır. Yaşam koşulları, beslenme alışkanlıkları ve teknolojiyle kurduğumuz yanlış bağ özellikle çocuklarda disleksi veya dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu gibi özel öğrenme güçlüklerine neden olmuştur.

Han, önceki yüzyılda yaşanan salgınların ya da hastalıkların bağışıklık çağı olduğu ve dışardan savaş, içerden savunma ile gerçekleşen soğuk savaş dönemine benzediğini ifade eder. Taarruz ve müdafaa bağışıklığı tanımlar (Han, Yorgunluk Toplumu, 2019: 8). Bağışıklık direncinin nesnesi dıştan gelir yani yabancıdır bu yabancı hasım olmasa da başkadır ve başkalığı sebebiyle imha edilir. Bu tanımlama ile öteki, aynı zamanda direnç veren ve diri tutan bir rol sergilemektedir. Neo liberal dönemde ötekinin olmaması, direnci bitirir ve mücadele etme yetisi sona erer. Oysa öteki, kişinin kendine biçim vermesini ve toplum içinde kendini konumlandırmasını sağlamaktadır.

Han, son zamanlarda immünolojik yani bağışıklık sistemli açıklamaların toplumsal tanımlamalar için kullanılır olduğu ifade etmektedir. Bağışıklık söylemlerinin gündemde olması toplumun bu minvalde örgütlendiğinin göstergesi değildir aksine ölümün alametidir (Han, Yorgunluk Toplumu, 2019: 10). Yorgunluk toplumunda bağışıklık teriminin kullanması ötekinin tanımlanması ve ötekine karşı tavır alınması anlamında değil, ötekinin olmadığı bir anlamı kapsar bu durum aynı zamanda ölümü kabul etmek yerine onu kontrol etmeye ve ondan kaçınmaya neden olur. Bağışıklık paradigmasının değişmesiyle birlikte, “başkalık” ve “yabancılık” kavramları da dönüşüme uğramıştır. Aynı olan bağışıklığı güçlendirmez çünkü bağışıklık başka olana karşı verilen dirençtir. Toplumsal anlamda bağışıklığın azalması, başka olanın ortadan kalkması ile gerçekleşmiştir.

Han’a göre şiddet, sadece negatiflikten meydana gelmez aynı zamanda pozitiflikten de güç almaktadır. Şiddeti oluşturanın şey “başkanın” değil “aynının” olmasıdır. (Han, Yorgunluk Toplumu, 2019: 12). Bu bağlamda vurgulanan nokta ise “başkanın, aynının, ötekinin” aynı ölçüde sinirsel şiddete yol açmasıdır. Han’a göre *“pozitiflik şiddeti mahrum edici değil, doyurucu; dışlayıcı değil kapsayıcıdır. Bu sebeple pozitif şiddet, ulaşılamayan dolaysız idraktır”* (Han, Yorgunluk Toplumu, 2019: 15).

Açık ve doğrudan görünmeyen şiddet, dolaylı ve örtülüdür. Pozitiflik şiddeti başarıya götürdüğü iddia edilen tatmin duygusu, vaat eden ve bu anlamda sürekli performansa yönelten şiddet türüdür. Bu şiddet biçimi, bireyi gerçekten koparan hayal ve ideal dünyada yaşamaya yönlendiren bir durumdur. Bireyin kendi benliği ile dünya arasındaki ilişki hakkında net bir kavrayışa sahip olmasını engeller.

Aşırı üretim, performans ve iletişimden doğan pozitifliğin gücü artık virüslerden kaynaklı bulaş gibi değildir, yani viral değildir bu durum bağışıklık mantığıyla örgütlenmiş bir negatifliğe dayandırılmayacak sinirsel şiddetin yansıması olur (Han, Yorgunluk Toplumu, 2019: 17). Performans ve iletişimin artması ile yeni bir pozitiflik kavramının varlığı söz konusudur. Neoliberal dönemde, hastalıkların sebebi yasaklamalar, mahrum edilmeler değil, imkânların fazla olması iletişim ve tüketimin fazla olmasıdır. Bu durum depresyona ve bir takım psişik rahatsızlıklara sebep olur (Han, Ötekini Kovmak, 2023: 7). Kendiyle savaşıyor, dış zorlamadan uzak kendiyle mücadele eden, olumsuzluklardan kendini arındırmaya çalışan güya özgür ama psikolojik sıkıntılara müptela bir özne oluşur (Han, Şiddetin Topolojisi, 2020: 55). Freud'un üst ben kavramına atıfta bulunarak 'üst ben' in 'ben' e baskı yaptığı buyurgan, yasaklayıcı bir tavır olarak tanımlandığı dönemden, günümüz toplumunda motive edici ve başarı odaklı telkinlerde bulunan bir üst ben söz konusudur (Han, Şiddetin Topolojisi, 2020: 34). Han, başarı ve performansa dayalı toplumda bireyin neler yapabildiğini sergilemek, kendi performansını ölçmek, kendine yoğunlaşması, her şeyi kendi için tasarlamak gibi amaçları var olmuştur. Yani narsist olarak ortaya çıkan bu birey, aynı zamanda kendi şiddetini üretmiştir (Bedir, 2021: 94)

Narsist, ötekini yok eder ben ve öteki arasında sınır kalmaz, benlik dağılır "*ben kendi içinde boğulur*" (Han, Ötekini Kovmak, 2023: 29). Neoliberal dönemde, hastalık viral ya da bakteriyel değildir bu durum olsa idi mücadele ötekiyle olurdu; şimdi hastalıklar psikolojiktir ve mücadele kişinin kendisi ile. Han'a göre postmodern dönem, pozitif şiddeti viral gibi görünmez ve sinsi bulur. Olumsuzluktan negatiflikten ortaya çıkan değil pozitiflikten ve içerden kaynaklanan hastalıkların ortaya çıktığı bir dönemdir.

Aynılığın olduğu, ötekinin olmadığı; olumluluğun olduğu, olumsuzluğun olmadığı durumda kendine yönelen insan, kendini sömürür ve şiddet kendine yönelir bu şiddet psikolojiktir ve içselleştirilmiştir (Han, Şiddetin Topolojisi, 2020: 88).

“Yaşamayacak kadar ölü, ölmeyecek kadar canlı” olan toplum, hedefsiz yorgun ve depresif bir durumdadır (Han, Eros'un İstirabı, 2022: 32).

3.1.2 Disiplin Toplumunun Ötesinde Performans Toplumu

Disiplin, Fransızca kökenli bir sözcük olup, topluluğun uyması gereken yazılı, yazısız kurallara uyma durumu, sıkı düzen baskı altına alma gibi anlamları içerir (Türk Dil Kurumu, 2024). Disiplin, aynı zamanda iktidarların mevcut düzenlerini korumak adına toplumu kontrol mekanizmalarıdır. Bu bağlamda Michel Foucault, disiplin kavramı modern dönemi tanımlarken iktidarın bedenler üzerinden disipline edici bir durum geliştirdiklerini ifade eder (Bilge, 2022: 20). Modern dönem ile birlikte kapitalizmde etkisi ile iktidar, bedenler üzerinden kontrol edici bir mekanizma durumuna dönüşmüştür.

Foucault'un disiplin toplumu adlı tipolojisine gönderme yaparak değerlendirmelerde bulunan Han, Foucault'un bahsettiği toplumun hastaneler, tımarhaneler, hapishaneler, kışlalar ve fabrikalardan oluşan toplumu disipline eden kurumların olmadığını söyler. Foucault'un aksine toplumu disipline etmek için baskıya gerek kalmadığını, disiplinle elde edilmek istenenin severek ve gönüllü bir şekilde fitness salonları, bankalar, bürolar, alışveriş merkezleri gibi kurumlarla başarıldığını ifade eder. 21. yüzyıl toplumunun disiplin toplumu olmadığını performans toplumu olduğunu söyler (Han, Yorgunluk Toplumu, 2019: 17). Modern iktidarın disipline dayalı mantığı, ailede, okulda, orduda, hapishanelerde ve daha pek çok kurumda kendisi gösterir. Böylece yeni iktidar modeli, kendini yaşamın içinde kurgular. Bedenlerde, eylemlerde, tutum ve davranışlarda; kısaca bireylerin en sıradan performansında yeni iktidar modelinin etkisini gösterir. İktidar, bu tarz bir disiplin ile normalleşmeyi gerçekleştirir ve her kurum birey tarafından içselleştirilen bir duruma dönüşür. Bu durum bireylerin kendi bedenleri ve zihinleri üzerinde kontrol sahibi olmalarını engeller.

Foucault, disipline edici iktidardan bahsederken pastoral iktidar, disipline edici iktidar ve biyoiktidar(kontrolcü) şeklinde tarihsel bir çözümleme ile iktidarın gücünü açıklar. Pastoral bir hükümdarın hâkim olduğu sınırlarda, disiplin bireylerin bedenleri üzerinde, kontrol ise nüfusun tümünde uygulanır (Özdemir, 2021: 118). Toplumların disipline edilmesi için gereken oluşumlar, yapılar kurumlar hazırlanmıştır. Disiplinin uygulanış şekli, iktidarın mantığını anlamamıza yardımcı olur. Bu bağlamda geleneksel iktidar anlayışında egemenliğin gücü toprağa dayanırken, liberal yönetimin gücü nüfusun gücüdür, çünkü artık üretim ve üretim ilişkileri değişmiştir. Nüfusun kontrolü ve

yapılanması beden üzerinden şekillenir. Sağlık sistemindeki gelişmeler, yaşamla ilgili gelişmeler, doğum ve ölüm oranları, biyo-politikanın kontrolü altına girer (Özdemir, 2021: 126).

Han, Foucault'un disiplin toplumunun aksine olumsuzluktan uzak, motive edici ve performans odaklı bir üretkenliğe vurgu yapar. Disiplin toplumu, negatif toplumdur 'meli- malı' gereklilik kipleriyle olumsuzluğu ifşa olmuştur önemli olan 'ebilmek-abilmek' gibi gerekli pozitif karakterle hitap etmek ve performans öznesini sisteme katabilmektir (Han, Yorgunluk Toplumu, 2019: 18). 'Yapmalıyız' ya da 'yapmalısın' gibi olumsuzluk ve emir kipi ile söylenen değil 'yapabiliriz, 'yapabilirsin 'in olumlu dilini kullanarak performans öznesini gönüllü bir şekilde sömürü imkânı sağlar. Performans öznesi zora gelmez, baskıdan azadedir ve kendinin efendisidir; fakat tahakküm yöntemlerinin farklılığının ortadan kalkması özgürlüğe götürmez (Han, Yorgunluk Toplumu, 2019: 18). Performans öznesi, bu kez özgür hissetmek için çaba sarf eder ve çabası gönüllü köleliğe benzer. Böyle toplumlarda emir, yasakların yerini proje, girişim ve motivasyonun alması ön plana çıkar. Olumsuzluğun azalması ile performansın, verimin artması talep edilir, bu durum performans öznesinin her şeyi yapabilme isteğini kamçılar (Han, Şiddetin Topolojisi, 2020: 40). Postmodern dönemde, negatiflik işe yaramaz önemli olan pozitif durumlar ve ifadeler ile gerekli performansı yakalayabilmektir. Performans öznesi, üretkenliğini verimliliğini arttırırken özgürlüğünün sömürülmesi fikrine kapılmaz bir anlamda bu duruma göz yumar.

Han, performans öznesinin itaatkâr öznenen farklı olduğunu ifade eder performans öznesi hıza ve aktiviteye bağlıdır zorlama, tahakküm gibi durumlardan uzaktır. Performans öznesi, kimsenin tahakkümü altına girmemesiyle de disiplin öznesinden farklıdır. Böyle bir toplumda artık avcı ve kurban aynıdır. Han, bu başlık altında, Foucault'un itaatkâr öznesi ile kendi performans öznesi arasındaki farklılıklara değinmiştir. Günümüz toplumunun gözetlenen, tahakküm kurulabilen bir toplumdan ziyade daha hızlı ve üretmeye koşullu bir toplum olduğunu açıklamaya çalışır (Bardakcı, 2017: 22). "*Sömüren aynı zamanda sömürülendir*" (Han, Yorgunluk Toplumu, 2019: 22).

İktidarın işleyişi her dönemde kendini yenilerken topluma da yeni hedefler sunarak kendi özerklik alanını genişletir bu durum iktidarın her yerde oluşunu ifade eder. Bireyin sürekli kendini optimize etmeye ve sınırlarını zorlamaya çalışmasına dayalı sistem, bireyde psişik temelli rahatsızlıkların ortaya çıkmasına sebep olur. Sürekli olarak

daha fazla üretmek ve daha iyi olmak için çabalanan yorgunluk toplumunda anksiyete ve tükenmişlik sendromu gibi hastalıklar baş gösterir.

3.1.3 Derin Sıkıntı

Yorgunluk toplumunda yaşayan performans öznesi, birden fazla iş yapmaya teşvik edilmiştir. Multitasking sözlükte çoklu görev veya çok görevli olarak ifade edilmiştir (Sesli Sözlük, 2024). Multitasking bireyin dikkatinin dağınıklığı ve derinlemesine düşünmesini engeller.

Han, multitasking’i yorgunluk toplumunun önemli bir özelliği olarak görür. Chul Han, derin sıkıntıda “multitasking” yani aynı anda birden fazla iş yapma, çoklu görev kavramını gelişmişliğin sembolü ya da ülküsü olarak kabul etmez aksine ilkel yaşamın bir işareti olarak yorumlar. Postmodern dönemde insanlığın kültürel icatları, bize derin bir dikkat yerine hiper dikkati armağan etmiştir. (Han, Yorgunluk Toplumu, 2019: 23) Hiper dikkat, ani odaklanma ve aynı zamanda dağınık dikkate sebep olur. Han, sıkıntıya tahammülün bir süre sonra insanı bezdireceğinden söz etmekte ve bu durumun fark edilişi ile birlikte yeni bir hareketlilik arayışı başlayacağını ifade etmektedir. Han, bu yeni tarz için yürümek ya da koşmaktan ziyade hızlandırılmış bir gidiş olduğu benzetmesini yapmıştır.

Han, Walter Benjamin’in “*tecrübe yumurtasına kuluçkaya yatmış bir rüya kuşu*” metaforunu ele alarak modern toplumdaki derin sıkıntının doğasını tanımlamak için kullanır. Yumurta, geçmişten gelen ve geleceğe dair umutları barındıran deneyimleri sembolize eder. Sabır, derin düşünme ve tefekkür hislerinin azaldığı günümüz toplumunda bu potansiyelleri ortaya çıkarabilmek bir anlamda derin sıkıntının yol gösterici olması ile mümkündür.

Byung-Chul Han, “derin sıkıntı” ile ilgili olarak Walter Benjamin’e atfen “*tecrübe yumurtasına kuluçkaya yatmış bir rüya kuşu*”ndan söz ederken bunu maddi ve manevi zirve olarak ikiye ayırmaktadır. Han’a göre maddi zirve, uyku ile mümkünse manevi dinlenmenin zirvesi de “derin sıkıntı” dır. (Han, Yorgunluk Toplumu, 2019: 24). Walter Benjamin’in Rüya kuşu, postmodern dünyada ortadan kaybolmuş hayat hızlanan ve hızlandırılan bir kargaşaya doğru gitmektir. Walter Benjamin’in “rüya kuşu”, teknolojinin uyarıcıları ile öldürülmüş, zihinsel süreçlerin uzun vadeye yayılmış rüya ve düşünce gibi yoğunlaşmalar ile değil hayatın rutinlerinin anlık paylaşımları ile dolaşıma çıkmıştır (Turanalp, 2019: 264).

“Yalnızca derin dikkat gözün kesintililiğini durdurup tabiatın başıboş dolaşan ellerine sarılabilmeyi sağlayan toparlanmayı meydana getirebilir” (Han, Yorgunluk Toplumu, 2019: 27) diyen Han, Nietzsche’ye atıfta bulunarak bu yoğunlaşabilme unsurlarının hayattan çıkarılması hâlinde ölümcül bir hiperaktiviteye mahkûm olunacağını hatırlatır. Nietzsche’nin huzur eksikliği sebebiyle medeniyetin aslında barbarlığa dönüştüğüne değinen Han, psikolojik olarak sıkıntılara yoğunlaşma ile psikolojik yıpranma eşiğinin de aşılmış olduğunu vurgular (Han, Yorgunluk Toplumu, 2019: 27).

Genel anlamda Han, felsefenin temelinde yer alan yoğun dikkatin yerini, çoklu görevlerle oluşan bir dikkat dağınıklığının “hiper dikkat” in yer aldığını ifade eder. Ötekinin olmadığı, aynının olduğu başarı ve performansa odaklı çalışmalar kişinin kendisine fazla odaklanmasına sebep olur bu durum belirtildiği gibi psikolojik krizleri doğurur. İnsan, kendiyle baş başa kalır ve hep kendini aşma hedefiyle ilgilenir. Derin sıkıntının hayal gücü, tefekkür ile birleşip ilham yaratacak bir potansiyele dönüşebilmesinin mümkün olduğunu ifade eder. Dikkatin iç dünyaya yönlendirilmesi yaratıcı düşünmeye, anlamlı bir hayata ve deneyimlerin potansiyele dönüşmesini sağlar.

3.1.4 Vita Activa

Byung Chul Han, yorgunluk toplumu adlı eserinin Vita Activa adlı bölümünde, Hannah Arendt’in “İnsanlık Durumu” adlı eserinde ele aldığı “*vita activa*” kavramı üzerinden modern toplumun çalışma ve eylem anlayışını eleştirir. Arendt vita activa kavramını emek, iş ve eylem kavramları üzerinden tanımlar. Emek, iş ve eylem Arendt’e göre asli ve temel unsurlardır. Arendt için “Emek”, insan bedeninin biyolojik sürecini ifade eden hayatının kendisidir, hayatta kalmak için verilen mücadeledir, “İş” insanın ürettiği ve dönüştürdüğü becerisidir, “Eylem” ise insanların birlikte özgür iradelerini kullandığı yegâne etkinliktir (Arendt, 1994: 17-18).

Arendt, iş toplumu olarak tanımladığı modern toplumu “animal laborans” olarak yani çalışan hayvan olarak tanımlaması üzerinden modern insanın pasif ve edilgen bir sürece terk edildiğini ifade eder (Han, Yorgunluk Toplumu, 2019: 30). Arendt, aktif yaşam(vita activa)olarak tanımladığı insanlık durumu üzerine bütün siyaset düşüncesini inşa eder. Toplum, totalizm, şiddet ve devrim gibi diğer bütün kavramları bu temel üzerinden açıklar. İnsanların hapishane olarak gördükleri dünyadan kurtulma arzularını inceler. Arendt’e göre bu arzu otomat olmamak, emek harcamak ve çalışmaktan yani

düşünmeme durumundan kurtulmak isteğinden kaynaklanır. Düşünceden yoksun olmaktan kurtulmanın yolu, siyaset alanında söz sahibi olmak ve kamusal alana aktif katılmakla mümkündür (Doğanay, 2018: 212).

Vita Activa, insan yaşamına dair etkinliklerin tümüdür, yani derin tefekkürün(Vita contemplativa) değil aktif yaşamın temsilidir. Byung-Chul Han, bu bölümde sürekli olarak Hannah Arendt'e atıfta bulunur, düşüncelerine yer verir. Arendt 'in, geleneksel Vita contemplativanın üstünlüğüne karşılık olarak Vita activaya itibarını iade edip onun içindeki farklılığı yeniden ifade etmeye çalıştığından söz eder (Bardakcı, 2017: 150). Han, Arendt 'in ifadelerinde bir canlılık göstergesi olan “hayvanlaşma” durumunun da artık ortadan kalktığından hiperaktif ve hiper-nörotik olarak nitelendirdiği postmodern insanın, hayvani olanın dışına çıkışını ifade eder (Han, Yorgunluk Toplumu, 2019: 32).

Han, aktif yaşam sloganının düşünme ve tefekkürü kavramlarını ötelediğini ifade eder. Tefekkürden uzak, gerçekliğe karşı yitirilen inanç, insan hayatını tümüyle geçici kılar bu durum devamlılık ve sürekliliğin olmadığı düşüncesini doğurur (Han, Yorgunluk Toplumu, 2019: 32). Vita contemplativa kavramı, derin düşünceyi ifade eder. Han bu kavram ile aktif yaşam kavramını karşılaştırır.

Orta Çağda “Vita Activa” dan daha çok “Vita Contempletiva” ön plandaydı bu anlamda derin düşünce aktif yaşamdan üstündü. Aynı zamanda aktif yaşam ile derin düşüncenin birlikte olması salık veriliyordu. Dua etme ritüellerinin ayrı bir önemi vardı, zamanın kesitleri bütün içinde anlamlıydı ve umut etme haz alma zamanı iç içeydi (Han, Zamanın Kokusu, 2020: 96). Zamanın anlamı, emek aktif yaşamla sığ bir örgü içinde değil tefekkürle bir bütündü. Ortaçağın sonlarında, mezhepsel farklılar ile çalışmanın tanımı değişime uğrar. Kalvincilik vita contemplativa'yı kusurlu olarak görür ve kurtuluş vita Activa ile mümkündür der (Han, Zamanın Kokusu, 2020: 97). Protestanlığın çalışmayı yüceleştirmesi, çalışmayı hayatın amacı haline getirir. Max Weber “Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu” adlı eserinde Protestanlığın çalışmaya verdiği önemi ele almıştır. Protestanlığın lüks tüketimi kısıtlaması ama çalışmayı tanrı buyruğu olarak görmesi, aktif yaşama farklı boyutlar yüklemiştir. (Weber, Protestan Ahlakı Ve Kapitalizmin Ruhu, 1999: 76). Modern dönemde kapitalizm, tamamen bu süreci takip etmiş para, meta ve güç ilişkisini ön plana çıkarmıştır.

Chul Han, modern dönemdeki kapitalist ilişkileri ele alırken endüstri kavramına değinerek Latince de *çalışkanlık* ve *hamarat* anlamında kullanılmış olması ile söze başlar

ve devamında endüstrileşmenin sadece dünyayı mekanikleştirme amacının olmadığını aynı zamanda insanları terbiye etmeyi amaçladığını söyler (Han, Zamanın Kokusu, 2020: 99). Oysa Han, Vita activanın egemen olduğu bir yaşam dolayısı ile vita contemplativa ile bağlarını koparmıştır. İnsan tefekkürü kaybeder ise yozlaşır ve *animal laborants'a* dönüşür. Neoliberal dönemde, mola vardır sadece yeniden çalışmak için dinlemek; temel kaygısı çalışma üzerine yoğunlaşmış bir yaşam biçimi vardır. Modern zamanda çalışma kutsallaştırılır çalışma dışındaki zaman ölü zamandır bu durum çalışma dışındaki zamanı bastırır ve basitleştirir.

Byung Chul Han, Zamanın Kokusu adlı eserinde zaman krizinin en önemli nedenini vita activayı kutsallaştırmak olarak görür (Han, Zamanın Kokusu, 2020: 10). Han, zamanın kokusu adlı eserinde Aristoteles'e ait bir tanımlama olan özgür insanın üç yaşam tarzından bahsederek bu yaşam tarzlarındaki ayrımına değinir: Haz arayışındaki yaşam (hedone), poliste soylu edimleri olan yaşam (bios politikos) ve hakiki düşünmeye adanmış yaşam (bios theoretikos) dır. Bunlar yaşamın temel zorunluluklarından uzaktır. Huzurun en ulu biçimi theoria adı verilen derin düşünme eylemidir ve insanı tanrılara yaklaştıran şey hakikate adanmış derin düşünmedir (Han, Zamanın Kokusu, 2020: 94). Antik Yunan da çalışma amaç değil gereksinimden doğan bir zorunluluktur, araçtır ve çalışmak, özgür bir adam için utanılacak bir durumdur. Boş zaman, tembel bir eylemsizlik değil hakikatin bulunması için verilmiş kıymetli zamandır. Neoliberal toplumda ise derin düşünce ve kalıcı olma durumu istenmez, yeni ürünler üreterek hıza ve hazza yönelik tüketim durumu söz konusudur (Han, Zamanın Kokusu, 2020: 101). Bugün dinlenme, yeniden emek için gerekli olan gevşeme zamanı olarak adlandırılır; oysa derin düşünmeyi içermeyen vita activa'nın içi boşalır endişeye yol açan salt eyleme döner (Han, Zamanın Kokusu, 2020: 106). Bu bağlamda "*animal laborans*" sadece çalışmaya odaklıdır dinlenmesi bile bir başka çalışmaya hazırlıktır.

Arendt, animal laborans'ın edilgen olmasına karşın eylemin öneminden bahseder ve edilgenliğin karşıtı olarak vita activayı görür, Han ise aktif yaşamı derin düşüncenin karşıtı değil arka yüzü olarak görür (Han, Zamanın Kokusu, 2020: 111). Hannah Arendt, vita contemplativadan vita activaya geçişi insanın kendi kabuğunu kırıp bundan sıyrılarak boş zamanını değerlendirmesiyle açıklamıştır. Haksızlık ve adaletin düşünerek yok olmayacağını bunlara karşı çözüm geliştirerek aktif olmanın gerektiğini söylemiştir. Amacını etkin yaşamın yeniden düzenlenmesi ve hak ettiği yere gelmesidir. Chul Han, bu yaklaşımı sorunlu olarak değerlendirir. Arendt 'in derin düşünmenin aktif yaşamı

engellediği ve onu emeğe indirgediği düşüncesini de eleştirir. Eyleme geçmenin bu kadar kutsallaştırılması Han' a göre problemlidir. Tefekkür edilmeyen bir yaşam, salt çalışmaktan ibaret ve sancılı bir yaşam olur. Chul Hanın deyimiyle, varlık etkin olmaya indirgenemez.

Vita activa'yı mutlak bir kabule ve değere dönüştürmek bu anlamda eylem olmayan her şeyi yaşamın dışına itmektir. Modern çağın başlangıcından itibaren derin düşünceye zarar verebilecek şekilde vita activa, baskıyla ve yoğunlukla devam etmiştir. Bu anlamda insanı animal laborans derekesine indirilmesine neden olmuştur (Han, Zamanın Kokusu, 2020: 117).

Chul Han, her insani edimin neden performansla eş tutulduğu ve çalışma standartları açısından değerlendirildiğini ve sonuç olarak asabi bir telaşın olduğunu ifade eder. Yalnızca tanrıya değil hakikate karşı da yitirilen inancın insanlığı yordüğünü söyler (Han, Yorgunluk Toplumu, 2019: 32). Han, iş ve performans toplumunun kesinlikle bir özgürlük toplumu olmadığına dikkat çekmekte ve bu toplumun yeni zorunluluklar üreteceğinden söz etmektedir. Performans öznesi olan birey, aktif çalışma ile düşünsel dingin ve tefekkür eden yapısını kaybetmiştir. Bu durumdan kurtulmak, vita contemplativanın yeniden ele alınması ve derin düşünceye ile mümkündür.

Derin düşünme, yaşamın dışına itildiğinde yaşam ölümcül bir hiper duruma dönüşür. İnsan yaptıkları içinde bocalar ve boğulur. Psikolojik rahatsızlıkların ortaya çıkmasında, modern çağın çalışmaya verdiği saplantılı önemin etkisi büyüktür. En nitelikli zaman dilimlerinin boş zaman olarak nitelenmesi bile düşünmeye ve zamanı adlandırmaya yönelik olumsuz ifadeyi göz önüne serer. Vita activanın ön plana çıkması, kişiyi tamamen performans öznesine dönüştürür ve böyle bir toplum yorgunluğu iliklerine kadar hissederek.

3.1.5 Bakmanın Pedagojisi (Tefekkür)

Modern toplumun performans odaklı duruşuna karşın, iç gözlemin ve tefekkürün önemine değinen Han, Vita Contemplativa'yı performans baskısından kurtulmak için çözüm yolu olarak görür. Derin düşünce (vita contemplativa), bakma konusunda özel bir açı sunar. Bakmayı öğrenmek gözü derin ve yoğun bir dikkatle uzman kılmaktır (Han, Yorgunluk Toplumu, 2019: 37). Han, bakışta vita contemplativanın önemli olduğunu ve bakışın dışsal öğelere teslim olmadan aksine onları kendine bağlaması önemlidir der. Bu

bağlamda dikkati dağıtıcı unsurlardan arınmış bir şekilde bakmayı ve görünenin ötesine geçmeyi öğretir.

Han, bunların yanı sıra hızlanma ve hiperaktivite esnasındaki öfkeye dikkat çekmektedir. Öfkenin, toptan hızlanma ve hiperaktiviteyle uyum halinde olmayan bambaşka bir zamansallığının olduğunu aktarmaktadır. *”Öfke bir duruma ara verebilme ve yeni durumun ortaya çıkabilmesine izin verme yetisidir.”* Öfke, kızgınlıktan ve gerginlikten farklıdır aynı zamanda istisna halidir giderek artan pozitifleştirme insanlığı bu istisna halden mahrum etmektedir (Han, Yorgunluk Toplumu, 2019: 39)

Artan pozitiflik hali, yaşamı istisna hallerinden yoksun bırakır ayrıca negatiflikten sıyrılmak zorla kabul ettirilen ve aradaki farkı anlamadan maruz kalınan bir durumdur (Han, Yorgunluk Toplumu, 2019: 41). Pozitifleşmenin baskısı, yorgunluk ve kaygı gibi negatif hisleri güçten düşüreceğini ifade eder. Hayatta pozitifin olduğu kadar negatifin de olduğu, aktif yaşamın olduğu kadar derin düşüncenin de olması gereklidir.

Derin düşünce, aynı zamanda estetik bir bakış açısını oluşturur. Estetik düşünce, üretimin ve derin düşüncenin sonucudur, tüketimden uzaktır (Han, Güzeli Kurtarmak, 2019: 49). Estetik düşünce, tüketim odaklı bir yaklaşımın ötesine geçerek güzelliğe daha derin anlamlar kazandırır. Duyumsama ve algıyı derinleştirerek, anlam arayışına yönlendirir. Hayat, derin düşünme alanlarından yoksun kaldığında sadece işlerle örülü bir faaliyete dönüşür.

Sonuç olarak Vita Contemplativa’nın bakış pedagojisi, modern toplumun dayattığı hızlı yaşam üzerine odaklanmış yüzeysel bakışın aksine derin ve anlamlı bir bakış açısı geliştirmeyi amaçlar. Bu bakış açısı farkındalık, dikkat ve merak gibi aktiviteleri beraberinde oluşturur. Vita contemplativa modern zamanın hızlı ve kaotik temposuna karşı bir anti tezdır.

3.1.6 Bartleby Davası

Chul Han, bu bölümde Herman Melville’in “Kâtip Bartleby” kitabının ana karakteri olan Bartleby ’den söz etmektedir. Han Bartleby’i modern toplumun yorgunluk ve tükenmişlik sendromuna maruz kalmış bir figür olarak ele alır. Kitapta Melville, daha önce postanede çalışan ölmüş insanlara gönderilen mektupları imha etme görevi üstlenen bir kâtipten bahseder. Kâtip bir büroda işe başlar önceleri çok çalışkan olan kâtip sonra “yapmamayı tercih ederim” diyerek hiçbir iş yapmaz. Pencereden dışardaki duvara bakar ve hafta sonları bile işyerinden ayrılmayıp büroda zaman geçirir bu durum giderek

psikolojik sıkıntıya dönüşür. Büronun sahibi avukat, iş yerini taşımakla çözüm bulacağını zanneder ve yeni işyerine taşınır. Kâtip Bartleby eski büroda yaşamaya devam eder. Yeni kiracı ve büronun mülk sahibi kâtibi dışarı çıkaramaz kâtibi şikâyet ederek cezaevine gönderirler cezaevinde yemek yemeyen kâtip yememeyi tercih ederim der ve hikâyesinin sonunda ölür hikâyesinin sonu “Vah Bartleby! Vay İnsanlık! diye son bulur (Melville, 2018: 50).

Melville’in kaleme almış olduğu bu eserde, genel olarak Bartleby’nin hayata bakışından ve yaşam tarzından söz edilmektedir. Büronun etrafını saran gökdelenlerin düşmanca ve kasvetli atmosferi, yoğun bir şekilde betimlenmiştir. Melankoli ve buhran, hikâyesinin temel hissini tesis etmektedir. Melville’in sözünü ettiği toplum, disiplin toplumdur.

Han, Melville’in eserinde tüm disiplin öğelerinin, mimarı unsur olan duvarlar ve surlara sızdığından söz etmektedir. Melville’ye göre Bartleby bir “Wall Street” hikâyesidir (Bardakcı, 2017: 151). Melville’in resmettiği toplumun bir disiplin toplumu olduğunu söyleyerek “kendi olmak” emriyle karşılaşmayan ve “ben olmak” konusunda başarısızlığa uğramayan Bartleby’nin “Yapmamayı tercih ederim.” cümlesini “negatif güç”ten ayırmaktadır (Han, Yorgunluk Toplumu, 2019: 44). Geç modern dönemde ise kişi mutsuzluğunu kendinde bulur devamlı kendini kınar ve kendine zarar verir. Disiplin toplumundaki kâtip Bartleby’den farklıdır. Han, burada kısaca geç modern dönemde yaşanan depresyonların, imkân aşırılığı ve pozitiflikten kaynaklandığını ifade eder (Han, Yorgunluk Toplumu, 2019: 45). Han, geç modern dönemdeki bireye sürekli “yap ve başar” dayatmalarına karşın direnmenin gerekliliğine vurgu yapar. Kâtip Bartleby modern dönemde aykırı bir karakter olarak kabul edilirken geç modern dönemde depresyon veya tükenmişlik sendromuyla mücadele eden biri olarak yorumlanması olasıdır.

Kâtip Bartleby, modern toplumun performans odaklı yaşamına karşı bir direniş karakteridir. Varoluşunu kendi kurallarına göre belirlemeye çalışan bir özgürlük perspektifi sunar. Yorgunluk toplumunda görülen sendromların özgürlüğü nasıl tehdit ettiğini gözler önüne serer. Modern toplumun dayattığı üretim ve tüketim bağına karşı normlara meydan okumaktadır.

3.1.7 Yorgunluk Toplumu

Chul Han, Peter Handke’nin “Yorgunluk İçin Deneme” adlı kitabından yola çıkarak yorgunluğu ele alır. “Ben” in dünya lehine geri çekildiği bir toplum yorgun

toplumdur. İki tarz yorgunluktan bahseder birincisi ben yorgunluğu Handke'nin bölücü yorgunluğuna eştir (Han, Yorgunluk Toplumu, 2019: 52). Öteki yorgunluk ise biz yorgunluğudur. Her iki durumda da Chul Han performans öznesinin tecridi yorgunluğu olduğunu söyler. Ben yorgunluğu neoliberal toplumda apolitiktir ve bir çağrıya yol açmaz. Biz yorgunluğu ise bir topluluk oluşturur işte performans toplumu, biz olmayı engeller ve insanı bireyselleştirir (Han, Palyatif Toplum Günümüzde Acı, 2022: 24).

Han, yorgunluk toplumunda belirli standartlar geçerlidir bunların en önemlisi aktif olmak ve doping ile performans nesnesine dönüşmektir der. Doping, aslında olmayanı zorlamak olduğu ve dopingle birlikte yapılan sporların bir yarıya dönüştüğü fikrini savunur. Dopingin verdiği aşırı performansın ve aktifliğin toplumda yansıması olarak yorgunluğu ve takatsizliği gördüğümüzü aktarır. Madalyonun öteki yüzü halsizlik ve yoğunluktur (Han, Yorgunluk Toplumu, 2019: 52). Han'a göre bu tür toplumlarda herkes kendi yorgunluğu ile meşguldür. Bu başlık altında dikkat çeken diğer bir husus da insanların kendi yorgunluğunun yanı sıra toplumda "biz yorgunluğunun ortaya çıkmasıdır. Han, "biz yorgunluğu" ile birinin başkasından daha yorgun olmadığını ya da kendisinin de başkasından yorgun olmadığını anlatmaktadır (Bardakçı, 2017: 152).

Yorgunluğun kaynağı, melankoli ve insanın kendisiyle olan bozuk ilişkisidir (Han, Şiddetin Topolojisi, 2020: 34). Performans toplumu, hem yorgun hem yalnız bir toplumdur. Bu yorgunluğun yalnızlığın yanı sıra negatifin vermiş olduğu gerçeklikten yoksundur, pozitif odaklı ve zıt olanların farkına varamayan gönüllü teslim olmuş postmodern dönemin toplumdur. Performans öznesi olan birey, bir projenin ürünüdür ve bu projede gönüllü olarak yer alır bedensel yorgunluklarının yanı sıra ruhsal yorgunluklarla psişik durumlara maruz kalır.

Evrensel bir yorgunluk sorununun olduğuna değinen Jean Baudrillard ise, denetlenemez yorgunluk ve denetlenemez şiddetin tüketimle ilişkili olduğunu ifade eder. Bu yorgunluk nedensiz bir yorgunluktur, kas ve enerji yorgunluğuyla alakası yoktur. Toplumsal kaçış davranışları olarak tanımlanan uyuşturucu, şiddet, suça eğilim gibi durumlar bulaşıcı bir depresif durumu beraberinde getirir. Yorgunluğun, intiharın sinir hastalıklarının artması gözlemlenir (Baudrillard, Tüketim Toplumu, 2023: 227).

Tüketim toplumu yorgundur, fırsat eşitliğine rağmen rekabetin şiddetlenmesi keskinleşmesi psikososyal değişime sebep olur (Baudrillard, Tüketim Toplumu, 2023: 237). Yorgunluk bu bağlamda psikolojik bir etki oluşturur Baudrillard bunu edilgen olma

karşısında gösterilen bir başkaldırı, bir itiraz olarak algılar. (Baudrillard, Tüketim Toplumu, 2023: 239)

Yaşam, geç modernitenin kriziyle hiperaktif olarak yozlaşan aktif yaşamın derin düşünceyi de içine alarak bir yorgunluğa ulaşmıştır (Han, Ritüellerin Yok Oluşuna Dair:Günümüzün Bir Tipolojisi, 2022: 47). Yoğun yaşam, bizi ritüellerden uzaklaştırır yeni uyarıcılar ve yeni yaşantılar tüketmemize sebep olur bununla birlikte bir boşluk duygusu oluşturur “Derin yorgunluk” olarak da isimlendirilen bu yorgunluk hâli, Han’da ifadesini bulan “derin sıkıntı” hâlinin sonucu gibidir. Handke’nin ifade ettiği “arkadaşlık zamanı” “oyun zamanı” olarak ortaya anlatılan durum, Chul Han’ın performans toplumunun hızına muhalif, “yürüme” ya da “koşma” eyleminde değil de “dans” ve “muallâkta kalma” eyleminde kendini bulan bir dinginlik hâlidir (Turanalp, 2019: 239).

Yorgunluk toplumu ötekinin olmadığı, aynileşen bireylerin olduğu ve performans öznesine dönüşen toplumdur. Bu toplumda bireyler, tükenmişlik ve yorgunluk hisseder. Eylemin kutsallaştırıldığı ve derin düşünmenin olmadığı ben yorgunluğunun hâkim olduğu toplum, yorgunluk toplumdur. Peter Handke ve Han yorgunluğu modern toplumun bir sonucu olarak görsele bile yorgunluğun sonuçlarına farklı bakarlar. Handke, yorgunluğu içsellığe ve sessizliğe dönüştürmek için fırsat olarak görürken Han, yorgunluğa özgürlüğü tehdit edici bir durum olarak bakar. Handke doğayla bağlantı kurmak ve sessizlikle çözüm önerisi sunarken Han, yavaşlama ve tefekkür yolu ile yorgunluğun üstesinden gelinebileceğini ifade eder.

Sonuç olarak Byung Chul Han yorgunluk toplumu adlı eserinde geç modernizm eleştirisi yapar. Geç modern toplumda bireylerin performans öznesine dönüştüklerini, sürekli üretmek ve başarılı olmak için baskı altında olduklarını, bu durumun yorgunluk ve tükenmişlik gibi sorunlara yol açtığını ifade eder.

3.2 Şeffaflık Toplumu

Şeffaflık toplumu, Byung Chul Han’ın 2012 yılında yazılan ve 2017 yılında Almancadan Türkçeye çevrilmiş eseridir. Modern toplumda şeffaflığın artmasının nedenlerini ve sonuçlarını analiz eden bir eserdir. Han, şeffaflık toplumunun bireyleri kontrol altına aldığını özgürlüklerinin sömürüldüğünü iddia eder.

Chul Han, şeffaflık toplumu ana başlığında toplum tipolojilerine Olumluluk Toplumu, Teşhircilik Toplumu, Apaçıklık Toplumu, Porno Toplumu, İvme Toplumu, Teklifsizlik Toplumu, Enformasyon Toplumu, İfşa Toplumu ve Kontrol Toplumu

başlıklarını eklemiştir. Han, şeffaflığı kamusal söyleme etkisi olan ve hep kokuşmuşluk, yolsuzluk karşıtı olarak adlandırılan durumun karşısına konan oysa toplumu baskısı altına alan bir zorunluluk aygıtı olarak tanımlar (Han, Kapitalizm ve Ölüm Dürtüsü, 2021: 43). Toplumun içinde bulunduğu durum, disiplin ötesi kontroldür ve bunun argümanı ise şeffaflıktır. Modern toplumda şeffaflık sloganı, özgürleştirme adına bireyin izlenmesi ve kendini ifşa etmesidir.

Şeffaflık toplumu, özgürlük anlayışının form değiştirmesidir enformasyon ile her şeyin özgürleştiği iddia edilse bile yine enformasyonla şeffaflık adına kontrol edilmesidir (Aykurt & Recep, 2020: 197). Disipline edilmek, neoliberal dönemde sert bir dil olarak kabul edilir oysa disiplin etmek yerine kontrol edilen şeffaf toplum bu kontrolü kendi sayfasında kendi sosyal ağı ile yapmaktadır.

Şeffaflığın siyasetten ekonomiye toplumsal her alanda ifade edilmesi, aynı zamanda enformasyona dönüştürülmek üzere sınırsız bir ifşa kültürü oluşturmaktadır. Şeffaflık toplumunda gizlilik, yabancılık, ötekilik istenmeyen kavramlardır bunlardan kurtulmak gerekir. Şeffaflık toplumu, dijital bir “panoptikon” da yaşayan bireyler oluşturur (Han, Şeffaflık Toplumu, 2020: 12). Yeni teknolojilerle birlikte temas edilebilecek yapılardan şeffaf yapılara geçilmiştir. Her şeyin izlenebildiği ve kontrol edildiği “evrensel panoptizm”, neoliberal düzenin idealidir. Bu idealler çerçevesinde kentsel mekânlar böyle dizayn edilmektedir (Robins, 2013: 48). Kameraların kentin her tarafını güvenlik adına izlediği, akıllı cihazların her yeri gözetlediği bir toplum, güvenin değil güvensizliğin hâkim olduğu toplum imajını vermektedir.

Şeffaflık toplumu, enformasyonla beraber mahremiyet algısını yerle bir ederek bedenin ifşasına yol açar. Beden, artık teşhir toplumunun istediği gibi şekillenen bir nesne olmuştur (Aykurt & Recep, 2020: 200). Nesneleştirilen beden, tüketime ve manipülasyona açık hale gelir ve özne kendi bedeninin reklamcısı konumundadır. Şeffaf toplumda beden, istendiği gibi şekillendirilen bir nesneye dönüşmüştür. Şeffaflığın slogana dönüştüğü günümüzde, yolsuzluk ve yanlışları engellemek adına söylemleştirilmesi, eksik tanımlamaya neden olur. Her şeyin şeffaflık adına olumlu kılındığı süreç derinlikten yoksun ve sığ bir süreci beraberinde getirir (Han, Kapitalizm ve Ölüm Dürtüsü, 2021: 43).

3.2.1 Olumluluk Toplumu

Gözetilen amaca uygun olma durumu, müspet, pozitif manalarında kullanılan olumluluk (Türk Dil Kurumu, 2024), Byung Chul Han da, şiddetin meşrulaştırılmasında kullanılan araç olarak kabul edilir. Chul Han, şiddetin kabul edilemez olmasının mümkün olmadığını bu gibi durumların sadece söylemden ibaret olduğunu ifade eder. Han'a göre şiddet, sona ermez ötekinin olumsuzluğunda değil olumluluğunda da kendini gösterir. Bu durumu doymuşlukla, bitkinlikle ve depresyonla gösterir (Han, Şiddetin Topolojisi, 2020: 78). Olumluluk, psikopolitika'nın bir sonucudur olumsuz uyarıcıların yerini olumlu, keyif veren ve katılımcı retorikler yer alır. Deyim yerindeyse ruhu ayartan akıllıca politikalar devrededir (Han, Psikopolitika Neoliberalizm ve Yeni İktidar Teknikleri, 2020: 43). Olumluluğun şiddeti sinsidir, örtüktür ve içe dönüktür sonrasında oluşan psikolojik rahatsızlıkların sebebidir. Şeffaflığın şiddeti, aynı zamanda insanı bu düzene, sisteme entegre etmektir (Han, Şeffaflık Toplumu, 2020: 17). Her şeyin olumlu olması gerektiği fikrinin hâkim olduğu siyasi ve sosyal alan, kişiyi olumsuz uyarıcıları ve duyguları görmezden gelerek sürekli bir mutluluk ve iyimserlik atmosferi yaratmaya çalışır. Olumsuz duygular kabul edilmek yerine bastırılır. Bu durum kaygı, depresyon ve öfke gibi psikolojik rahatsızlıklara yol açabilir.

Şiddet, sadece olumsuzluk ile değil aşırı olumluluk ile gelir. Olumluluğun şiddeti, her şeyin hiper olması ile eş anlamlıdır. Aşırı iletişim, aşırı haber bunların başında gelir. Ötekinin olmadığı, riskin ve risk durumunda karşıya verilen tepkinin olmadığı her şeyin pozitif olduğu durum olumluluğun şiddetidir. Bu anlamda olumluluğun şiddeti daha yıkıcıdır (Han, Şiddetin Topolojisi, 2020: 10). Olumlu duygulara sürekli maruz kalmak, gerçeklik algısını bozabilirken aynı zamanda bireyleri manipülasyona açık hale getirmektedir.

Olumluluk kavramının modern toplumun sloganı olduğuna dair görüş bildiren düşünürlerden biri de Guy Debord dur. Debord, gösteri toplumu olarak adlandırdığı modern toplumun gösteriyi tartışılmaz bir olumluluk olarak sunduğunu ifade eder. *“Görünen şey iyidir, iyi olan şey görünürdür”* ifadesi şeffaflığın bir başka boyutudur (Debord, 2022: 37). Gösteri toplumunda her şey bir meta olarak algılanır ve insanlar bu meta fetişizminin parçası haline dönüşür. Olumluluk algısı oluşturularak görmemiz gerekenler değil, gösterilenler sunulur.

Şeffaflık, neoliberal ekonomide olumsuzluktan arındırılarak pürüzsüz hale getirilir amaç hiçbir engel olmadan sisteme hız kazandırmaktır. Olumluluğun empoze edildiği şeffaf toplum, her şeyin açıkça ortada olduğu, hesapların ve istatistiklerin kullanılarak insanın mekanikleştiği bir zaman algısı yaratır. Şeffaflık toplumu, olumluluk olarak görünür ilkin (Han, Şeffaflık Toplumu, 2020: 15) ve bu olumlulukla pürüzsüzleşir iletişimin akımına direnç göstermez adeta teslim olur. İletişim teknolojileri ile birlikte olumlu zaman algısı yaratır. Teknoloji ile ilgili bakış açısı bize bir gelecek vaat ediyor ve bu gelecek mutluluk, refah getirerek olumlu bir bakış açısı sunmanın yanı sıra yaşadığımız olumsuzlukların geçmişte kaldığının altını çizmektedir (Robins, 2013: 13).

“Şeffaf zaman, kadere ve olaya yer vermeyen zamandır” (Han, Şeffaflık Toplumu, 2020: 16). Bu durum toplumda ve bireyde katı bir determinizmi beraberinde getirir. Zaman akışı olayların ortaya çıkması kaderden bağımsız yorumlamak olayların manevi yönünü ihmal etmek katı bir bakış açısına sebep olur. Olumluluk toplumunda olumsuzluklar zaman kaybı olarak addedilir, birey olumluluğun hızını yaşamakla meşguldür. Neoliberal toplumda şeffaflık bir ideolojik bir aygıt gibidir. Şeffaf olan her şey hız kazandırır. Aynı olmayan şeyler iletişimi yavaşlatır. Şeffaflık toplumu, olumluluk adına ötekini de bitirir. Ötekinin olmadığı hiper iletişim, şeffaflığın amacı konumundadır (Han, Şeffaflık Toplumu, 2020: 16).

Şeffaflık toplumu ötekini, başkayı gizemi ortadan kaldırılarak aynı kılmaya çalışmaktadır ki Han buna *“şeffaflık toplumu aynılığın cehennemidir”* der. Şeffaflık transparanlıktır, gizemi olmayandır bu yoksunluklar onu anlamsız kılar. Şeffaflık; kokusu, rengi, anlamı, olayı olmayan bir zaman algısı üretir (Han, Şiddetin Topolojisi, 2020: 105). Toplumlar ve bu toplumda yaşayan bireyler farklılıklarıyla kaimdirler oysa bunları aynı kılma çabası duyarsız, birbirinin aynı olan ve üretkenlikten uzak bir toplum oluşmasına sebep olur. Toplumun içinde etken olan bireyden edilgen ve belirlenmiş birey anlayışına geçirir adeta. Olumluluk da dâhil edilerek ve güven duygusu dillendirilerek oluşturulan bu slogan dogma haline gelir ve ideolojik bir anlayışa dönüşür. Şeffaflığın çokça dillendirildiği bir toplum, güvensiz bir toplumdur. Han’a göre şeffaflık toplumu, güvenin değil kontrolün olduğu aslında güvensizliğin dillendirildiği toplum tipidir (Han, Şeffaflık Toplumu, 2020: 11). Bu güvensizlik ortamında yapılan tüm işlerin şeffaf olmasını istemek, aslında bireylerin birbirlerine güvenmediğini ve bu anlamda şiddetin farklı bir boyutu olan teşhire yönlendiğini gösterir.

Şeffaflık toplumunda kontrol vardır, güvensizlik vardır ve bu kontrolden kasıt baskıcı, dominant kontrol değil “*bigdata*” ile gönüllü veri girişleri ile oluşturulan ritüellerle adeta zamanlanmış ibadet biçiminde itaat edilmesi beklenir. Günümüzde şeffaflık tutkusunun ve bu tutku karşısında oluşan her şeyin görünür olma biçimi özel alanı ihlal eder, bu durumdan kurtulmanın yolu mesafe tutkusunu hayata geçirmeyele çözümlenebilir (Han, Şeffaflık Toplumu, 2020: 18). Mesafe tutkusu, şeffaflık tutkusunun olumsuz sonuçlarına karşı bir çözüm yolu olarak görülebilir. Mesafeyi koruyarak bireyler, kendi kimliklerini korur, birbirlerine saygı duyarlar ve özgürlüklerini korurlar.

Şeffaflık toplumu, aynı zamanda bir enformasyon toplumdur. Enformasyon boşluğun olmadığı bir hiper iletişim halidir. Bu bağlamda şeffaflık toplumunda boşluk yoktur ve boşluğa tahammül de yoktur, oysa düşünce ve ilhama bağlı üretme boşluğa gerek duyar (Han, Şeffaflık Toplumu, 2020: 19). Şeffaflık toplumunda tefekkür ortamı ve şartları oluşturabilecek boşluğun olmasını istemez, her şey anında ve görselde tüm çıplaklığıyla yaşanır ve biter. Chul Han’ın ifadesiyle “*görme alanında boşluk bırakılmayan aşk pornografidir*” (Han, Şeffaflık Toplumu, 2020: 19). Hiper enformasyonun olduğu, boşluğun olmadığı toplum estetik üretimden yoksun olduğu bir toplumdur. Duygular faydacı bir şekilde yaşanır, duygunun ve boşluğun hissedilmediği toplum sonuç odaklı salt faydaya yönelik bir anlayış geliştirmiştir. Şeffaflık toplumunun olumluluk dogması hiçbir olumsuzluğa yer vermez, böylece insan acıyla başa çıkma ve buna biçim verme becerisini yitirir (Han, Şeffaflık Toplumu, 2020: 20). Her şeyin zıttı ile mukabil olduğu ya da anlam bulduğu dünya, olumsuzluklar olmadan anlamsızlaşır; olumsuzluğun olmadığı acının olmadığı bir dünyada sevinçler, aşklar, hasretler, kavuşmalar anlamsızlaşır. Aşkın beraberinde acı çekmeyi, özlemi barındırdığı bir süreçten acı çekilmeyen içi boşalan duygusuz bir istek biçimine dönüşmesi söz konusudur. Toplumsal alanda kazanmak ve kaybetmek gibi zıtlıkların olduğu kazanmak gibi kaybetmenin de mümkün olduğu bir durum neoliberal düzende kabul edilmez. Kazanmak ve hep olumlu yönlerin işlenmesi aynı zamanda konfor alanı oluşturur.

Şeffaflık kavramının sıkça kullanıldığı alanlardan bir de siyasettir. Byung Chul Han’a göre siyasette şeffaf olmak, düsturdan uzak olmak anlamına gelir şeffaflığın rengi yoktur bu durum ideolojiden arındırılmıştır kanaatler, çizgisiz ve rengi olmayan esnek olan, duruma göre renk alan ve bir dik duruşu olmayan bir toplum yapısı oluşturur. Kabına göre şekil alan ve hep olumluluğun hipnozuna dalmış toplumda üretim söz konusu olamaz (Han, Şeffaflık Toplumu, 2020: 23). Olumluluk, disiplin toplumundan

performans toplumuna geçişin göstergesidir. Performans toplumu, olumluluk üzerinden siyasetini dizayn eder. Disiplin toplumunda “üst ben” e itaat var iken performans toplumunun getirdiği olumlulukla “ideal ben” ’e ulaşma arzusu ile özgürlük sanrısı yaşanır (Han, Şiddetin Topolojisi, 2020: 46). Disiplin toplumundan performans toplumuna geçiş, bir anlamda modern toplumdan postmodern topluma geçişin göstergesidir. Performans toplumunda birey, kendi potansiyelini üst düzeye çıkarmak için sürekli çalışmak, yenilenmek ve üretmeye teşvik edilir. Performans toplumunda bireyler, özgür olduklarını sanabilirler, ancak sistem tarafından oluşturulan olumluluk ve sürekli çalışma sloganları bireyin özgürlüğünü kısıtlar ve kontrol mekanizması oluşturur. İdeal Ben’e ulaşma arzusu her zaman motive edici bir unsur olmadığına farkına varılmalıdır. Özgürlükten ziyade öz sömürüye yol açabilecek bu durum kişide anksiyete ve stres gibi olumsuz sonuçlara yol açabilir.

Şeffaflık toplumunun olumluluk algısı, hep beğeni üzerine inşa edilmiştir. İnsanların değeri ve başarısı, başkaları tarafından ne kadar beğenildiklerine göre belirlenir (Han, Şeffaflık Toplumu, 2020: 23). Paylaşımlar ve deneyimler genellikle başkaları tarafından beğenilme ve onaylanma arzusuyla motive edilir. Bu durum insanların gerçek benliklerini ifade etmelerini ve özgün içerik üretmelerini engelleyebilir Beğeni odaklı bir yaklaşım popüler ve tek yönlü bir bakış açısına rağbet oluşturur. Bu rağbet kişide derinlikli düşünmeyi ve özgünlüğü bitirir. Beğeni odaklı bir olumluluk algısı, insanların kusurlarını ve hatalarını kabul etmelerini zorlaştırır.

Olumsuzluğun azalması ile performansın ve verimliliğin artması talep edilir, bu durum performans öznesinin her şeyi yapabilme isteğini kamçılar (Han, Şiddetin Topolojisi, 2020: 40) . Her şeyi yapabilme isteği bireyin sınırlı olmadığı inancına tekabül eder bu durum ise etik dışı davranışlara ve iş-yaşam dengesizliğine zemin hazırlar. “Ötekinin negatifliği yerini aynının pozitifliğine bırakıyor” (Han, Ötekini Kovmak, 2023: 7). Ötekinin yok edilmesi ve her şeyin aynı olması, ötekinin ya da negatifin olmaması neoliberal dönem için üretim ve performans demektir. Performans öznesi kendini yıpratır ve bu durum ötekinden kaynaklanmaz aksine ötekinin olmamasından kaynaklanır. Ötekinin negatifliğini reddeden toplum, öz yıkıma yönelik depresif durumların ortaya çıkmasına yol açar pozitif toplumlarda aynının cehennemi ya da aynının şiddeti vardır ve bu durum üretkenlikten ziyade yıkıcı durumlar doğurur (Han, Ötekini Kovmak, 2023: 8). Ötekinin yok edilmesi ve her şeyin aynı olması, üretim ve performans ile karmaşık bir ilişkiye sahiptir. Bir yandan ötekinin yokluğu ile homojen bir üretim alanı ve sınırsız

performans artışı imkânı sağlarken diğer taraftan farklılık ve çeşitliliğin yaratıcı potansiyelinin yok edilmesi söz konusudur. Her şeyin mükemmel olması gerektiği fikri hata yapma korkusu, kaygı ve stres durumlarına yol açtığı gibi kendini kanıtlamak için sürekli bir baskı altında olan bireyler oluşturur.

Olumluluk toplumunun önemli argümanlarından biri de enformasyondur. İletişim, bu toplumda hız ve hız ile iç içe geçmiştir. Görünenin ve görselin ön planda olduğu, egoların tavan yaptığı, paylaşımların beğenilme ile kıyaslanıp kısır döngüye düştüğü, beğenildikçe paylaşılan, paylaşıldıkça beğenilen bir duruma dönüşür. Olumluluk toplumunda enformasyon, içerik ve paylaşım anlamından yoksun kalır ve salt görselliğe dönüşür. Aşırı enformasyon, hakikat ve varlık bilgisi eksikliğinin belirtisidir (Han, Şeffaflık Toplumu, 2020: 23). Enformasyon, ulaşılması kolay bir bilgi türüdür, kavrama ise zahmetli meşakkatli bir süreçtir. Peşine düşülen bilgi, sanılan şey hakikat değil sadece malumdur ve bu durum topluma eksik bilgi verir, sadece bilgi kirliliğinin oluşturulduğu kolay manipüle edilebilen görselin bağımlısı, kaynağı belirsiz bir ağ üretir. Dijital sürecin rejimi olan enformasyon rejimi, olumluluğu işler, yasaklardan ve sert dilden kaçınarak teşvik edici ve fısıldayan bir renge bürünür (Han, Enfokrazi Dijitalleşme ve Demokrasinin Krizi, 2023: 12). Olumluluk toplumunda enformasyon, içeriğini ve paylaşım anlamını yitirerek salt görselliğe dönüşme eğilimindedir. Bu durum, bilgi türleri ve kavrama olgusu üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Yüzeysel ve geçici bir bilgi sunulur ve bu derinlikli düşünmeyi ve anlamlı kavramları engeller.

Tüketim ve hız üzerine kurulu kapitalizm, olumsuzluğu kabul etmez acı hız uğruna terkedilir. Ölümün bile ötelendiği bir metafizik kapitalizm mevcuttur ve sürekli olumluluğu salık veren bu durum, bireyleri yaşadıkları gerçeklikten uzaklaştırmaktadır (Han, Kapitalizm ve Ölüm Dürtüsü, 2021: 20). Tamamen üretim ve tüketim üzerine kurulu olan düzen, bu döngüye süreklilik kazandırmak adına olumsuzluğu bertaraf eder. Olumluluk üzerine yoğunlaşarak kendine sonsuz kaynak üretmenin peşindedir. Bu anlamda ötekinin ve olumsuzluğun olmadığı düzeni salık verir (Han, Kapitalizm ve Ölüm Dürtüsü, 2021: 104). Sürekli olumluluk ve hız mesajları, bireyin gerçekte yaşamadığı zorlukları ve problemleri görmezden gelmelerine yol açabilir. Sahte ve sanal bir dünya oluşturan kapitalizm, gerçekçi bir bakış açısı geliştirmemizi engeller.

Olumsuzluk, bağışıklığımızdan kaynaklanan bir karşı durma tepkisine yol açar başa çıkabilme gücümüzü ortaya koyar. Olumluluk, bu dönemde baskı aracı olarak kullanıyor ve başa çıkma gücümüzün yitirilmesine sebep olduğu gibi çağımızın psikik

rahatsızlıklarına dikkat eksikliği hiperaktivite gibi sorunları da yol açıyor (Han, Kapitalizm ve Ölüm Dürtüsü, 2021: 103). Bir başka yönü ile psişik durumların temeli, olumluluk algısı yaratmak adına hiper iletişim çağında ekranlara oynamak gibi bir duruma sebep olur. Sosyal mecralarda kimsenin başarısızlığını ve olumsuzluğunu göstermek istememesi ‘yüzen ördek sendromu’ diye tanımlanan bir durumu ifade eder. Olumlu görünmek adına sosyal mecralarda her durumunu paylaşan bireyler, hem mahremlerini sergilemekte hem de güçlü görünmek adına her şeyi yapmaktadırlar. Stanford Üniversitesi’nde, hayatlarına dıştan bakıldığında hiç çaba göstermeden olumlu ve mutlu olduklarının görülmesine “ördek sendromu” tanımı yapılmıştır (Atar & Gürsoy Ulusoy, 2019). Olumsuzluğa yer vermemek adına her türlü çabayı göstererek sosyal medya mecrasında, mutlu görünmek ve bu çaba sonucu aslında iletişim yoksunluğu yaşayarak hayatlarını sürdürmeleri söz konusudur (Ata & Bayat , 2023).

Neoliberal iktidarın sloganı ‘mutlu ol’ dur, bu durum acının olumsuzluğunu ortadan kaldırmaya yönelik bir girişimdir. Kendini motive eden pozitif psikoloji ile amaç, sisteme katkı sağlamaktır ve performans öznesi bu durumdan memnun olmaktadır. Kendini gerçekleştirmek ülküsü ile donanan performans öznesi, bu durumu sorgulamadan özgürlüğünü tehlikeye atmaktadır (Han, Palyatif Toplum Günümüzde Acı, 2022: 21). Sürekli mutluluk, acının olmadığı bir hayat, insan hayatı olmaktan uzaklaşır. Bu durum ölümsüzlüğü istemeye varacak fikirler doğurur ve hayatın acıdan uzak yaşama isteği onu hayat olmaktan uzak kılar (Han, Palyatif Toplum Günümüzde Acı, 2022: 70). Mutluluğun her zaman talep edilmesi, acıdan kaçınma baskısına yol açar, bireyin gerçeklik algısını yerle bir eder. Mutluluğa odaklanmak, bireylerin sistemi sorgulamalarını ve eleştirel düşüncelerini engelleyebilir. Sonuç olarak olumluluk toplumu ve olumluluk sloganı, neoliberal iktidarın söylemidir. Tüketim ve haz üzerine kurulu bu sistem, mutluluk, performans, başarı odaklı bir söylem geliştirirken, beraberinde hayal kırıklıkları ve psikolojik rahatsızlıklar doğurur. Manevi değerlerin ve anlamlı ilişkilerin zayıflamasına neden olabilmektedir.

3.2.2 Teşhircilik Toplumu

Bedenin biyolojik bir mesele olmaktan öteye geçtiği ve toplumsalın bir alanı haline gelmesi, sosyolojinin ana konularından biri haline gelmiştir (Bedir, 2021: 43).Neoliberal toplumun temel paradigması tüketimdir. Tüketimin kendini gösterdiği yer, kutsalını yitiren bedendir. Bedenin teşhirciliği üzerine yoğunlaşılın bu toplumu Byung Chul Han, teşhircilik toplumu diye tanımlar. Teşhir, Türk Dil Kurumuna göre Arapça

kökenli bir kelimedir “gösterme”, “sergileme”, “herkese duyurma”, “dile düşürme gibi anlamları içerir (Türk Dil Kurumu, 2024). Teşhir “bende varım” demenin şekilsel bir halidir. Her çağda farklı imgeler ve farklı platformlarda kendini göstermiştir. Byung Chul Han, neoliberal düzende yaşanan ilişki biçimini teşhirci toplum tipolojisi olarak değerlendirir. Görünmenin popüler olduğu neoliberal dönemde, görünmeye dair tanımlarda bulunan düşünürlerden biri de Jean Baudrillard dır. Jean Baudrillard, “Kötülüğün şeffaflığı” adlı eserinde herkesin kendi görünümünü aradığı ve boy göstermek den başka bir şeyin yapılmadığı aslında varım buradayım değil, imajıma bakın bana bakın demenin halini yansıtan bir teşhircilikten söz eder. Narsisim olarak tanımlamanın bile yeterli olmadığı bir sığılığın yaşandığını söyler (Baudrillard, Kötülüğün Şeffaflığı, 2021: 29).

Şeffaflık toplumu, teşhirci bir toplumdur ki var olabilmek için sergilenmiş olmanın gerekliliği bu toplumda meta haline gelmiş, ete kemiğe bürünmüş olan şeyler sergi değeri kazanmak uğruna asıl değerini yitirmiştir (Han, Şeffaflık Toplumu, 2020: 25). Sergilenen ürün gözlere maruz kalmıştır, değerini yitirmiştir, kurcalanmıştır, gözden uzak değildir; bu durum özel alanı bitirir ve gizem kalmaz. Yeni medya alanları, sanal dünyanın giderek büyümesi, insanların kendi hayatlarına seyre açmalarında oldukça etkilidir. Akıllı telefonları, sosyal ağlar ile birlikte hayatın her alanına müdahale etmesi ve önceki teknik imkânlardan daha çok ulaşılabilir olması teşhirciliği kolaylaştırmıştır (Ünsal, 2022: 566).

Teşhirci toplumun belirgin özelliklerinden biri, nesneler tarafından kuşatılmaktır. Bolluk içinde ve her şeyin” hiper” olduğu bir dönemde insanlar nesneler tarafından kuşatılmış bir durumdadır bu hal toplumu nesnelerin ritmine ve ardı sıra gelişine göre yaşamaya mecbur kılar (Baudrillard, Tüketim Toplumu, 2023: 16). Nesnelerin kuşatmasına maruz kalan toplumlarda, nesneler ve tüketim, yaşamın merkezi haline gelir. Bireylerin kendi arzularına odaklandığı benmerkezci bir anlayış hâkim olur. Nesnelerle olan ilişkiler, insan ilişkilerinin önüne geçer.

Tüketime bağımlı olan bu toplum, aynı zamanda sürekli çevrimiçi olmalıdır elbiselerin nesnelerin, araçların değişimini her mevsim bilmelidir eğer bu durumdan habersiz ise tüketim toplumunun gerçek vatandaşı olamaz (Baudrillard, Tüketim Toplumu, 2023: 123). Tüketim ile yapılan aynı zamanda ifşadır, birey ifşa ederek tüketim toplumunun bir ferdi olduğunu ortaya koyar. Tükettiğini ifşa etmesi, toplumda yer almasını ispatlar niteliğe dönüşür. Teşhircilik toplumunda, değerler bile tüketim malzemesine dönüşür. Kült değere sahip olanlar, bunlar ikonlar olabilir kilisede

sergilenen Meryem ana figürleri olabilir, bunların belirli zamanlarda gösterilmesi onların kül değerini arttırırken, sürekli gösterilmesi ve el altında olması kült değerinden metaya, nesneye dönüşmesine sebep olur (Han, Şeffaflık Toplumu, 2020: 25). Görselliğin sürekli hale gelmesi, sıradanlaşmaya ve kutsalın yitirilmesine sebep olur. Değerlerin metaya dönüşmesi, aynı zamanda toplumların kültürel kimliklerini anlamsızlaştırır ve toplumsal bağların zayıflamasına neden olur.

Teşhircilik toplumu, aynı zamanda sınırların ortadan kaldırıldığı gizemden yoksun, olumsuzluktan yoksun, hiper iletişimin olduğu bir toplumdur. Şeffaflık toplumunda baskıyla değil gönüllü bir teşhircilik ön plandadır. Dijital “panoptikon” ile mahrem alanını kaybetme tehdidiyle değil, sergileme ihtiyacı oluşturarak bir tatmin duygusu ortaya koyar (Han, Şiddetin Topolojisi, 2020: 107). Bu durum performans öznesinin kendini sömürmesidir aynı zamanda. Bu toplumda her yer, toplumun tamamı panoptikon konumundadır. Kişinin yüklediği, paylaştığı, arama yaptığı ilgi duyduğu her şey onun ilgi duyduğu alanları, önerileri beraberinde ona sunan ve kaydeden bir dijital platformdur. Şeffaf toplum, bunu kontrol olarak algılamaz özgürlük alanı olarak tanımlar ağa bağlanmak, ağ oluşturmak dijital panoptikon’a bilgi aktarır oysaki. Bunun en uç noktasını sosyal medya üzerinden yayınlanan video “blog” ya da “vlog” diye ifade edilen kamera kayıtlarıdır. Bu video kayıtları kişinin günlük yaşamını teşhir etmesi ve kayda alması ile gerçekleşir. Ev hayatı bireyin en mahrem alanıdır, dijital çağda bu mahrem alan kayıt altına alınarak izleyicilere sunulmaktadır. Mahremiyetin delindiği teşhirin ön plana çıktığı durumda, birey farkında olmadan benlik bütünlüğüne zarar vermektedir.

Teşhirci toplumda, aynı olanların basitliği ve yavanlığı hissedilir bu anlamda teşhirci toplum aşkın olana karşıdır (Han, Şeffaflık Toplumu, 2020: 26). Photoshop ile medyada ön plana çıkarılan kişilere benzemek için cerrahi operasyonlar, jest ve mimiklerden yoksun donuk suratlı suretsiz bireyler ortaya çıkarır. Teşhirci toplumda özgün olmanın, farklı olmanın olumsuzluğu da içerdiği bir anlayıştan, aynının ve pürüzsüzlüğün teşhirine anlam yüklemektir. ‘Barbie’ karakterine benzemek ya da popüler kültürde etkili birine benzemek için yüksek meblağlar ödeyerek hem sağlığın tehlikeye atılması, hem de kendi olmaktan çıkıp bir başkasına benzemeye çalışmak söz konusudur. Toplumun tek tip güzellik algısı, bireylerde aşağılık kompleksi üreterek bireylerin mutsuz olmasına sebep olmaktadır. Gösteriyi, gerçek toplumun gerçek dışı olmasının can alıcı noktası olarak ifade eden Gay Debord, enformasyon ya da propaganda, reklam bütün özel

biçimleriyle gösterinin, toplumsal yaşamın mevcut modelini oluşturduğunu ifade eder (Debord, 2022: 35).

Fotoğraftaki dönüşüm bile teşhirci toplumu anlamak için yeterlidir. Bu toplumda, dijital fotoğrafın negatifi yoktur, hazırlanması, emeği banyosu yoktur, pozitifli vardır. Dijital fotoğraf simaları “*face*” ye dönüştürür meta haline getirir, adeta aşkınlığa karşıdır. Şeffaf dijital fotoğrafçılık, zamansal değildir yavandır ruhsuzdur (Han, Şeffaflık Toplumu, 2020: 27). Dijital fotoğraflar, gerçekliği anlama ve temsil etme biçimimizi değiştirmektedir. Dijital ortamda fotoğrafların kolayca düzenlenmesi ve manipüle edilebilmesi, gerçeklik algımızı bulanıklaştırabildiği gibi gerçek ile sanal arasındaki sınırları belirsizleştirir. Fotoğrafların kolayca kopyalanması ve çoğaltılması özgünlük kavramının sorgulanmasına ve emek kavramlarının zayıflamasına yol açmıştır.

Teşhircilik, fütursuzca sergilemektir ve sergilenen, gösteriye tabi kılınan haz haz değildir, teşhir edilme gönüllü dahi olsa bedenin yabancılaşmasına yol açar, sömürüye kapı aralar. Sergileme, teşhir edilen şiddetin de başka bir boyutudur. Her şeyi görünür kılma çabası görünmeyeni suçlu şüpheli bulur bir anlamda şiddeti buradadır. Neoliberal düzen, sergilemeyi zorunlu kılar ve herkes aynı zamanda kendinin reklam nesnesi konumundadır (Han, Şeffaflık Toplumu, 2020: 28). Teşhircilikteki sergileme, bedenin ve özel hayatın sınırlarını aşarak, onları kamusal alana taşımayı ve başkalarının bakışına sunmayı içerir. Haz almaktan öte beden ve özel hayat üzerinde kontrol kurmak ve başkalarının onayını almaktır. Bu durum özgün ve doğal bir paylaşımdan ziyade sömürü ve yabancılaşmaya yol açar. Teşhir edilme, bedenin öznesinden koparılması ve bir nesneye dönüşmesi anlamına gelir. Bedenin ticarileşmesi, reklam ve pazarlama araçlarına eşlik etmesi meta haline dönüşmesine yol açar. Her şeyin görünür kılınması görünmeyeni şüpheli veya suçlu durumuna düşürür. Bu görünmeyenin yadsınması ve görünmeyene dair şiddetinin meşrulaştırılmasına sebep olur.

Zevkler ve ilgi alanları, bir toplumda iletişim ve sergi yoluyla zoraki bir birlikteliğe dönüştürülebilir. Bu durum, bireylerin özgün zevklerini yok sayarak homojen bir toplum oluşturmaya yönelik bir şiddet biçimidir. Herkes aynı şeyi sergiler ve sergilerken her şey görünür olmak zorundadır. Görünür olmanın zoraki gönüllüğü, şiddeti barındırır. Sergilemedeki basitlik, incelik ve tefekkür gerektirmez (Han, Şeffaflık Toplumu, 2020: 29) . Mana yavaştır, algı ve ilgi ister anlam ve emek gerektirir; oysa şeffaf toplum hızı ve mesafe olmayan teşhiri ön plana çıkarır ki bu zahmetsizdir. Sergilenen ifşa edilen, değersiz duruma düşer. Görünür olma zorunluluğu, zoraki bir

gönüllüğü doğurur. Bireyler görünür olmayı seçmek ile dışlanma ve yalnızlaşma arasında tercihte bulunmak zorunda kalırlar bu korkularla kendini teşhir etmek zorunda hissederler. Teşhir edilen kimlik, kimi zaman gerçek, kimi zaman da sahte kimliklerin oluşmasına neden olabilmektedir. Paylaşımların yoğun bir şekilde yaşanması, insanlarda narsistik duyguların ortaya çıkmasına ve bu duyguların daha fazla pekişmesine neden olabilmektedir (Çağlak, 2020: 15).

Teşhir toplumunda, mesafe istenilen bir durum değildir. Mesafe ortadan kaldırılması gereken olumsuzluk olarak lanse edilir (Han, Şeffaflık Toplumu, 2020: 29). Her şeyin ve herkesin görünür olması ve sürekli bir bakış akışı içinde olması teşvik edilir. Mesafenin yokluğu, aynı zamanda derin düşünmeyi ve tefekkür etmeyi zorlaştırır. Mesafe, algımızı dengelemek, duygularımızı düzenlemek, düşüncelerimizi derinleştirmek için oldukça önemlidir. Teşhir toplumunda mesafeyi korumak ve sınırlar çizmek ilişkileri daha anlamlı kılar.

Sonuç olarak teşhirci toplum, mahremiyetin ve samimiyetin azaldığı ilişkilerin yüzeysel ve geçici bir duruma dönüştüğü toplum tipidir. Güzellik ve başarı gibi değerler, görsellik ve teşhir üzerinden tanımlanır. Toplumsal değerlerin ve kültürün anlamının değiştiği, derinlik ve anlam yerine görselliğin, gösterişin ön planda olduğu toplumdur. Sürekli bir bakış akışı ve görünür olma zorunluluğu güvensizlik ve şüpheye yol açar bu durum toplumsal yalnızlık ve izolasyona yol açabilir.

3.2.3 Apaçıklık ve Porno Toplumu

Şeffaflık toplumunda her şey giderek muğlaklaşır, sır ve gizem ortadan kalkar. Şeffaflık toplumunun göstergelerinden biri de apaçıklıktır. Apaçıklık toplumu, mahremiyetin olmadığı, özel hayat ile kamusal alan arasındaki sınırın belirsizliğinin yaşandığı toplumdur. Apaçıklık toplumda mahremiyet engel olarak görülür. Mahrem kelimesi, Arapça “haram” kelimesinden türemiştir ve “yasak veya kutsal” anlamına gelir. Kelimenin kökeni; ‘en iç’ ‘en saklı’ gibi anlamları ihtiva eder. Mahremiyet bireyin özel alanını ifade eder. Dijital toplum mahremiyet kavramını da dönüştürmektedir. Kişisel mahremiyetin önemi azalmış dijital apaçıklık dönemi başlamıştır (Bedir, 2021: 50).

Şeffaflık, manadan her türlü cazibeyi söker atar, hayale izin vermez bu da toplumda yeri dolmayan boşluklar oluşturur. Hayalin ve derin düşünmenin olmadığı bir toplumda yaratıcı düşünceden bahsedilemez. Apaçıklık, her şeyin aleni olması gizemi ortadan kaldırır, örtüsüz ve açık sunulan nesneler hayal gücünün oluşmasına engel olur

(Han, Şeffaflık Toplumu, 2020: 32). Şeffaflık ve apaçıklık cazibeyi söküp atar çünkü emeksiz anlık anlam içerir şimdide vardır ötelemeyiz hayal gücüne izin vermez, ertelemeyiz çünkü ertelemek hayali ve cazibeyi artırır. Bu durum apaçık olmanın derinlikten yoksun olduğunu gösterir. Tahayyül beraberinde tefekkürü getirir, tefekkür ise basitlikten uzak derinliğe ve tabiata yönlendiren bir tarafı vardır şeffaf toplum bunu istemez. Byung Chul Han, edebiyatta teşbih sanatının gerekliliğine değinir. Metinlerin apaçık olması emek verilmediğinin göstergesidir. S.Agustinus'un ifadesine yer vererek Tanrının bile arzu uyandırmak için metni bilinçli bir şekilde müphem kıldığını söyler (Han, Şeffaflık Toplumu, 2020: 35). Anlamanın müphem olması düşünceye yönlendirir teşbihlerle kaim olması aynı zamanda her çağda farklı yorumlara tabi olmasına sebep olur ki bu da metne derin anlamlar kazandırır. Keşfetmeye, çözmeye yönlendirir ve gizem, merak oluşturur oysa enformasyon ile apaçıklıklık cazibeyi gizemi yok eder.

Şeffaflık toplumu, güzelin ortamı olmaktan uzaktır (Han, Şeffaflık Toplumu, 2020: 37) örtüsü olmayan çıplak ve güzellikten yoksun, büyüsunü yitirmiş sıradan bir teşhirciliğin ötesine geçememiştir. Çıplak beden pornografi ile birlikte yüceliğini, saflığını yitirir. *“Et haline gelen beden yüce değil müstehcendir”* (Han, Şeffaflık Toplumu, 2020: 39). Bedenin cinsel objeye dönüşmesi, onu basitleştirir ve aynı zamanda reklam malzemesi yapar. Et haline gelen beden, doğal ve kutsal olandan koparılmıştır bu durum, bedenin değerini düşürür ve onu müstehcen bir şeye dönüştürür.

Kapitalizm, meta olarak her şeyi görür ve hiper görünürlikle yüzleri bedenleri pornografikleştirir (Han, Şeffaflık Toplumu, 2020: 41). Hiper görünürlük ile sosyal medya ve diğer dijital platformlar üzerinden bedenler ve yüzler sergilenir. Kapitalist sistemin teşvik ettiği hiper görünürlük, bedenlerin teşhir edilerek pornografikleşmesine neden olur. Teşhir ve çıplaklık, zarafetin yok olmasıyla başlar. Şeffaflık toplumunun amacı, sınırların kaldırılması ve hiper görünürlüktür (Han, Eros'un İstirabı, 2022: 46). Byung Chul Han, Erosun İstirabı adlı eserinde erotik olana ayrı bir anlam yükler ve düşüncenin eros ile artırılabilceğini ifade eder. Erosun İstirabında “Madam Bovary” adlı eserde yazar iki aşkın faytonda yaşadıklarını değil çevreyi anlatır Han’a göre bu durum okuyucuda gizem yaratır işte bu erotik olandır. Pornoda bu gizem yoktur donuktur, çıplaktır ve müstehcendir. Şeffaf toplum, erosu hiçe sayarak aşkı ritüellerinden arındırması porno ile sonuçlandırır (Han, Şeffaflık Toplumu, 2020: 38). Erotizm, erostan gelir gizem vardır aşk vardır ulaşma arzusu vardır; oysa porno toplumunda her şey ulaşılabilirdir ve aşk yoktur duygu yoksunudur. Beden, benliği görünür kılar. Sosyal

medya mecralarında beden hep ön plandadır. Bireyler bu mecralarda bedenlerini sergiler ve “şey”leştirirler (Bedir, 2021: 50). Bu nedenle beden, kendisini taşıyan bireye ait olmaktan çıkmakta, bu alanların kullanılan bedeni olmaktadır.

Neil Postman “Teknopoli” adlı eserinde, gelişen bilişim ağlarının insanların bilgilerini kaydeden özel hayatlarına daha rahat ulaşılabilen bir duruma dönüştüğünü ifade eder. Kontrol edilen, belli süre sonra sayılarla ifade edilen nesnelere dönüşür der (Postman, 2006: 21). Ayrıca eserinde teknolojik araçların insanlara ulaşmada etkili olmasının yanı sıra, yeni araçların insanların algısını nasıl değiştirdiğini ifade etmektedir. Bu bağlamda teknolojik araçlarla oluşan yeni bir toplum algısı söz konusudur (Postman, 2006: 30).

Görüntüleme araçlarının yapısı, toplumun sanata bakış açısını gösterir. Byung Chul Han, fotoğrafa bakış açısıyla da pornografiyi yorumlar. Pornografik unsurlar taşıyan fotoğraflara sanatsal bakmaz, tek düze olarak yorumlar. Çıplaklık, güzel olanı katleder adeta. Beden tüketim toplumunun teşhiri konumundadır (Han, Şeffaflık Toplumu, 2020: 40). Beden, artık biyolojinin ve Tıp’ın ilgilendiği konu değil toplumsal olanın ilgi odağı haline gelmiş ve adeta merkezi olmuştur (Bedir, 2021: 43). Görüntüleme araçları, fotoğraflar ve diğer görsel sanat eserleri dâhil olmak üzere görsel içeriği nasıl tükettiğimizi şekillendirir. Beden, kimlik, cinsellik, güzellik ve tüketim gibi kavramlarla ilişkilendirilir. Bedenin estetikten ve sanattan uzak salt cinsellik üzerine kurgulanması, toplumu apaçık topluma dönüştürür.

3.2.4 İvme Toplumu

İvme toplumu, zamanın atomlaşması bağlantının kopması hep şimdiye odaklanmak ama şimdide de yaşamamak anlamına gelir. Zaman, şimdi ile gelecek ve geçmiş zamanın deneyimleri ile anlamlıdır. İvme toplumu, zamanın anlamsızlaşmasıdır.

Byung Chul Han, Zamanın Kokusu adlı eserinde bugün zaman krizini hızlanmadan değil, hızlanma olarak duyumsadığımız zamansal dağılmanın semptomları olarak ifade eder. Zamanın atomlaşmasından kaynaklı hızlı geçiş hissinin oluştuğunu söyler. Hızlanma planları, zaman konusunda yaşadığımız krizi çömyor aksine üzerini örtüyor bu bağlamda vita activa ile vita contemplativa içi içe bir konumda olur ise kriz çözülebilir (Han, Zamanın Kokusu, 2020: 10). Neoliberal dönemi, uygun adım yürüme çağından dolanıp durma çağına geçiş olarak yorumlar.

Chul Han, zamanın dağılmış olmasından enginliğinden mahrum kalmasından kaynaklı olarak huzursuzluğun her şeyi hızlandığı bir durumda, insanların yaşamadan yaş aldığını ve uygunsuz zamanda öldüğünü ifade eder (Han, Zamanın Kokusu, 2020: 21). Toplumsal anlamda zaman algımızın değiştiği modern dönem ile birlikte, zamanın öznesi olarak Tanrıyı değil, insanın kendisini zamanın öznesi olarak gördüğü dönemde her şeyin yapabileceğini sanması bir yanılgıdır. Tanrı, düzen ve anlamı yaratır tekrarı ve özdeşliği temsil eder yani istikrarı temsil eder. Zamanın hızlanması, tanrının ölümüne varacak bir anlayışı besler (Han, Zamanın Kokusu, 2020: 85). Tanrının tekrarı ve özdeşliği temsil etmesi, Onun değişmezliğini ve ebediliğini ifade eder istikrarın temsil edildiği bu durumun olmaması tanrının varlığının sorgulanma ya da reddedilme sebebidir. Evrene ve insan yaşamına, plan ve amaç duygusu veren bir anlayıştan zamanın müphemliği ile tanrının ölümüne varacak bir anlayış doğurur.

Zaman, şimdi ve gelecek ile anlamlıdır sürecin tamamı yaşanmalıdır, anlam faydada gizli değildir, faydacı bir zaman algısıyla olaylara bakmak anlamı kaçırmamıza neden olur. Atomlaşmış zaman süresizdir, bağlantısı yoktur ve böylece algı üreten beklenmedik şeylerle karşı karşıyadır (Han, Zamanın Kokusu, 2020: 29). Zamanın günümüz toplumunda küçük birimlere ve birbirinden kopuk parçalara bölünmesi, bağlantıyı ve sürekliliği bitirir. Atomlaşmış zaman, insanlarda sürekli beklenmedik şeylerle karşılaşma durumu oluşturur bu durum, duygusal kopukluklara ve stres bozukluklarına sebep olur.

Tarihsel zamanın anlatısal bir yönü vardır. Zaman, burada bağlantılıdır “*anlatı zamana koku verir*” ivme toplumu anlatı toplumu değildir burada zaman bütün derin yapısından ve anlamından koparılır, kokusunu kaybeder (Han, Zamanın Kokusu, 2020: 29). Yaşam, sadece olaya ve an’a ya da niceliksel durumlara değil niteliğe ve anlama bağlı olarak değerlidir. Mekân ve zaman iç içedir, bu anlamda mekân zamanda zaman mekânda anlamlıdır. Neoliberal dönem, bu anlam bağına da koparmıştır. Anlatının zamana koku verdiği ve derinlik kazandırdığı bir durumdan, atomlaştığı hızlandığı düz hale geldiği bir döneme evrilmesi, onu dayanaksız bırakmıştır. Hızlanma, zamanın dayanağını kaybetmesidir ve bu durum anlamı yoksun hale getirir (Han, Zamanın Kokusu, 2020: 29).

Her eylemin kendine ait süreci ve sonucu kapsayan değeri vardır örneğin kurban ve ayinler gibi, hızlandırılan ayinlerin, ritüellerin, anlamının buharlaşması ve bu durumun saygısızlık addedilmesi söz konusudur (Han, Şeffaflık Toplumu, 2020: 48). Değerli olan

eylemlerin ve ibadetlerin belirli zaman içinde yapılması, sonuç değil süreç odaklı bir bütünlüğe işaret etmesi anlamında önemlidir. Postmodern dönemin sonuç odaklı eylemleri, süreci görmezden gelmesi yapılan ibadet ve ritüelleri anlamsızlaştırır. Ayınların ve törenlerin kendine has dokusu vardır şeffaf toplumda, hız önemli olduğundan zamanla mündemiç olan anlamını söker atar. Zamanı ve zamanın içindeki anlamı anlamaktan yoksundur önemsemez, ivme toplumunda sayısal verilere dökülmeyen ve harcanmayan her şey önemsizdir.

Hız, aynı zamanda tefekkürden de uzaktır. Düşünmeyi bile artık sistem bizim adımıza yapabilir duruma gelmiştir. Teknik, bizim adımıza düşünebilirdi işte “teknopoli’nin” temel prensibi buydu (Postman, 2006: 65). Hızın olmadığı yerde yavaşlamak vardır yavaşlamak, ivme toplumunun idealize ettiği hayat biçimine terstir o yüzden anlatıdan da uzaktır, gerçek anlamdan uzaktır. Oysa ibadetler ayınlar ve törenler zamanla vardır ve zamanında değerlidir hız ile yapılan sonuç odaklı değil belli süreci içinde barındırır. Çoğu dinde anlam bulan mekânı ve zamanı belli olana Hac ibadeti gibi turistik gezilerden farklıdır meşakkati sabrı kuşanmaktır ve zaman içinde anlamlıdır. Chul Han, zaman ve mekânın anlatısal ve içeriksel yoksunluğu yavan ve müstehcen bulur (Han, Şeffaflık Toplumu, 2020: 49).

Modern dönem teknolojik araçları mesafeyi ortadan kaldırıncaya, zaman algısında ve mesafe durumunda değişiklikler yaşattı. Yeryüzünde mesafeyi ortadan kaldırmaya yönelik tüm çabalar, insanı dünyaya karşı yabancı konumuna getirdi (Han, Zamanın Kokusu, 2020: 31). Zamanın hızlanması aslında mesafelerin azalmasıyla ortaya çıkmış ve böylece anlatısalıktan yoksun bir algı oluşmuştur. Zaman, mekânın gücünü azaltmak için verilen mücadele olarak kullanılmaya başlandığında metaya dönüşür (Bauman Z. , Akışkan Modernite, 2019: 170). Zaman ve mekân insan deneyiminin temel unsurlarıdır, güç ve kontrol ile karmaşık bir ilişkiye sahiptir. Zaman’ın kapitalist sistemde para ile ilişkisi, metaya dönüşmesine sebep olur.

Hızlanma, modernitenin belirleyici özelliğidir, her şeyin hızla aktığı bir olaydan diğerine hızla ilerleme miti salık verilir ve bunun özgürlük olduğu ifade edilir. Özgürlük, Chul Han’a göre “*fri*” “*sevmek*” kökünden oluşan özgür, barış, huzur, arkadaş gibi kavramların bağlı olduğu ve özgürlüğün bunlarla anlamlı olduğunu vurgular (Han, Zamanın Kokusu, 2020: 42). Özgür olmak, bağısız olmak değil aksine bağlı olmak sevgi ile olmak anlamına gelir. Modern insan, hızlanma ile bağlanma problemi yaşar. Dinamizm, hiperaktiflik, etkin olma, belirleme, özne olma gibi kavramlar sıkça kullanılır.

Hızlanan yaşam temposu, insanların birbirleriyle ve çevreleriyle derin ve anlamlı ilişkiler kurmasını zorlaştırır. Modern yaşamın hızı, insanların bağlanma problemini ve özgürlüklerini kullanma yeteneklerini olumsuz etkilemektedir. Etkinlik ve performansın hızla gösterilmek istenmesi yaşamda zaman algısı problemini ortaya çıkarır.

Mekânında tek düze olması pürüzsüz olması ivme toplumunun özelliklerindendir, aynılaşıma ve şeffaflık mekânın ruhunu da söker alır, mekânın zamandan ayrı kokusu kalmaz ve şeffaflığın kokusu yoktur (Han, Şeffaflık Toplumu, 2020: 50). Sorun hızın zıddı olan yavaşlamak değil, anı anlamlı kılmaktır, anlatımın çekim gücü kokusu, manası farklılığı ile sorunlar çözülür. Zamansal bir devrim gereklidir değerli zaman oluşturmak ve anlam katabilmek için. ‘Ben zamanı’ hızlanmaya izin verir, kişiseldir bir diğer zaman ise hemcinse ayrılan zamandır bu zaman hızlanmayı istemez değerlidir. Neoliberalizm’in bir başkasına ayıracağı zaman yoktur. Oysa değerli olan başkasına ayrılan zamandır (Han, Kapitalizm ve Ölüm Dürtüsü, 2021: 98). Bireylerin performans odaklı davranması, bir başkasına zaman ayırmayı bile zaman kaybı olarak görmek, toplumsal anlamda yalnızlaşmayı doğurur.

Salt hedefe yönelik eylemler mekândan yoksun duruma düşer mekânın anlamını yitirmesi zaman algısında sarsılmalara sebep olur. “*Hızlanma dünyanın semantik açıdan kısırlaşmasına yol açar*” (Han, Zamanın Kokusu, 2020: 48). Ulaşım, iletişim, ibadetlerde hız mekânın anlamının boşalmasına yol açar sonuç olarak yapılan eylem sonuç odaklı olur ve süreç anlamını yitirir. Neoliberal düzen, hız ile heyecan oluşturmaya amaçlar ve böylece tüketimi yaygınlaştırır hızlanma baskısı akılcılığı da arka plana iter çünkü akılcı olmak heyecanlı olmaktan yavaştır (Han, Psikopolitika Neoliberalizm ve Yeni İktidar Teknikleri, 2020: 53).

İvme toplumunda, şimdi göz önüne getirilmeyen şeyler var olmaz (Han, Zamanın Kokusu, 2020: 49). Her şeyin şimdi ve anlık olması zamanı atomize ederek mekândan yoksun bırakır. Varlık mevcut olmaktan ve anlık durumlardan daha yücedir ve fazlasıdır. Anlık hazlar ve yaşantılar ritüelleri de yok eder. Hız anlamı ve anlam sonucu oluşan çıkarımları değersizleştirir dayanaksız hale getirir her şeyi kapsayan hızlanma dikey ile olan ilişkinin yitirilmesine neden olur (Han, Psikopolitika Neoliberalizm ve Yeni İktidar Teknikleri, 2020: 77). Mesafeleri kaldırmaya yönelik her türlü girişim, aslında daha çok mesafe koyar ve bu durum insanı yeryüzüne yabancılaştırır ve oradan yoksun bırakır. Mesafeleri hızla kat etmek alanı daraltır ve mekân insana dar gelmeye başlar. Teknolojik gelişmeler, insana fayda sağlarken bir anlamda da ufku daraltan bir yeryüzü oluşturur

(Han, Zamanın Kokusu, 2020: 31). Mesafeleri hızla kat etmek, mekân algısını değiştirir hızlı ulaşmak mekânın dar ve sınırlı gelmesine ve görüş açısının daralmasına yol açar. Teknolojik araçlarla birlikte, iletişimde hızın etkin olması yüz yüze iletişime zarar vermiş, iletişimin özensiz ve sıkıntılı olmasına neden olmuştur.

Burada olma, anı yaşamak, bağlantısız düşünmek bir anlamda burada olmayı mutlaklaştırır, burada olmanın yakınlığı mesafenin gizemini ve mesafenin aurasını yok eder (Han, Zamanın Kokusu, 2020: 49). Mesafenin olmaması ulaşılabilir olmayı temsil eder, ulaşılabilen ise emeksiz elde edilen konumuna düşer. Bilginin, hızlı ve zahmetsiz ulaşıldığı günümüzde bilgiye verilen değerin tartışılır olması düşündürücüdür. Teknoloji çağında enformasyonun önemi, hız ile ölçülür olmuştur. Ulaşılabilen bilgi ise tek düze ve yavan kalmış durumdadır. Anlam yavaştır, oysa enformasyon hız kazanmak ister bu bağlamda hıza ulaşmak için zahmetsiz ve anlamdan yoksun iletişim biçimini önemser (Han, Şeffaflık Toplumu, 2020: 30). Amacın ilerisine geçen bir ivmeye ulaşan hiper-aktivite, hiper-üretim ve hiper-iletişim müstehcen olmakla vücut bulmaktadır. Dijital ağ simetri üzerine kuruludur. O yüzden asimetrik bir iletişim yavaşlamak demektir. Daha çok iletişim, bilginin hızı, milyon izlenmeler daha çok sermaye ve kazanç demektir (Bedir, 2021: 58).

Neoliberalizm ürettiği yeni ürünler, eskimeye hız kazandırmıştır. Ürünler hızla eskimekte ve tüketim eskisinden daha çok olmaktadır. Yenilik, bu anlamda zorunlu bir duruma dönüşmektedir. Özellikle teknolojik aletlerde sürekli eklenen yeni özellikler, kullanıcıyı yeni ürün almaya zorlar. Bu zorlama, eski versiyonların hızla eskidiğinin altını çizer. Hiçbir ürün sonlanmaz ve hep yenisi sürülür. Her şey şimdiye yoğunlaşıyor derin düşünmeyi olumsuzluyor ve bilgi izdihamı oluşturuyor böylece *insan sürekli zapping yapıyor* (Han, Zamanın Kokusu, 2020: 52). Yeni iletişim araçları hızla ve hızlı biçimde mekânı ortadan kaldırır. Byung Chul Han'a göre hem mekânın hem zamanın bir aurası bir kokusu vardır. “*Anlatı zamana bir koku verir, nokta zaman ise kokusu olmayan zamandır*” (Han, Zamanın Kokusu, 2020: 29). Zaman ve mekân bu kokuyla anlam bulur kokular bizi yaşadığımız zamana alır götürür. Neoliberalizm, bu anda bu çağda yaşamamızı ister o yüzden kokusu yoktur. Enformasyon çağında özellikle bu anlatı söz konusu değildir, sonuç odaklı ve faydacıdır. Derinlikten yoksundur, atomizedir bu da onun dayanaktan yoksun olduğunu gösterir.

Zaman, ritmini kaybettiğinde anlamından yoksun kalır herhangi bir sabitesi ve dayanağı olmaksızın ilerleyip gittiğinde iyi ve doğru zaman algısı da yerle bir olur (Han,

Zamanın Kokusu, 2020: 12). İvme toplumu sonuç odaklıdır. Ana odaklanmak ve ulaşmak ister. Zamanı kendi tekelinde tutan ivme toplumu çalışmayı ve dinlenmeyi de tanımlar. Sürekli çalışmaktır temel amaç, dinlenmek bile bu çalışmayı devam ettirmek içindir. Çalışma öylesine kutsallaştırılır ki geriye kalan zaman ölü zamandır (Han, Zamanın Kokusu, 2020: 100). Hızlı çalışmak, hızla tüketmek ve yeni ürünlere yer açmaktır amaç. Etkin yaşam vita activa önemlidir, vita contemplativa yer yoktur. İlişkiler salt ihtiyaçlar üzerine kurulu ve sonuç odaklı iletişim biçimleri kişiler arası etkileşimi de kısırlaştırmaktadır. Nitelikli vakit geçirmek, hasbihal etmek zaman kaybı olarak yorumlanmaktadır. Hızlanma baskısı, olumsuzluğu devre dışı bırakmak anlamına gelir bu durum ötekinin devre dışı bırakılması ve hızlanma hırsı ile yapılır (Han, Şeffaflık Toplumu, 2020: 16).

İvme toplumu aynı zamanda George Ritzer'in "Toplumun McDonalddlaştırılması" adlı eserinde belirttiği gibi, McDonaltdlaşmış kurumlar zaman ve paraya vurgu yaparak kendini tanımlar der. "McDonaltdlaşmak" aynı zamanda kendini verimlilik, öngörülebilirlik, hesaplanabilirlik ve denetimle kendini ayakta tutar (Ritrez, 2019: 45). İnsanlar, arabayla giderek yemeğin kendilerine gelmesini ve yemek yiyerek eve dönmenin zamanını hesaplamakta ardından eve gidip yemek yapmanın süresini hesaplamaktadır. Zamandan tasarruf etmek adına beslenme alışkanlıklarını değiştirmektedirler. Aynı durum eve sipariş edilen fastfoodlar içinde söz konusu ivme toplumu, zamanın kendine yetmediğini söyleyerek yoğunluktan bahseder ve ortaya ürün çıkarmaz. Neoliberalizmin hızlanmaya dair ısrarının önemli sebeplerinde biri, her şeyin hızla tüketilmesi ve yeniden alınması adına bir kör kuyu oluşturmaktır. Ekonomik büyüme hızla tüketmek ve hızla satın almak ile mümkündür (Han, Zamanın Kokusu, 2020: 101).

Derin düşünme, zamana anlam katar. Aktif olmaktan daha değerli olana geçmek, varlığı engin kılar. Faydacı zaman ahlakı, zamanı ahlaksız kılar. Bu bağlamda aktif yaşama odaklanmış neoliberal düşüncenin toplumu, ivme toplumudur. Sürekli değiştiren dönüştüren sonu olmayan hiperaktiflik durumu, merkezsiz bir hale dönüşmesi toplumu anlamsız ve mutsuz kılar (Han, Zamanın Kokusu, 2020: 121). Daha hızlı yaşamak daha hızlı ölmeye tekabül eder, oysa hayatı anlamlı kılan hızlı yaşamak değil anlamlı yaşamaktır. *"Yaşam anlamlı bir bitmişliğin her tür formundan yoksun bırakıldığında, uygunsuz zamanda sonlanır"* (Han, Zamanın Kokusu, 2020: 12). Şeffaflık toplumunda hız adına olumsuzluk ortadan kaldırılarak olumluluk salık verilir, olumsuzluk oylanmak

olarak adlandırılır ve olumluluk ile hız kazanmak istenir bu bağlamda hız adına olumsuzlukta elde edilen başa çıkma yöntemi es geçilir (Han, Şeffaflık Toplumu, 2020: 20).

Hız ile oluşan anlamsızlığı ortadan kaldırmak için tarihsel sürekliliğe ve birikime başvurmak elzendir. Zamanın sadece şimdiye dönüşerek çökmesine karşı Martin Heidegger, miras ve geleneğe başvurmanın önemden bahseder. Zamanın hızlanması sadece anlamın yitirilmesine sebep olmaz aynı zamanda zaman algısını dayanaksız ve temelsiz bir düzene oturtur (Han, Zamanın Kokusu, 2020: 15). Yaşamın hızlanması, ölüm korkusuna yol açar diye bir inancın yanlış olduğunu ifade eden Han, yaşanmış ve tecrübe edilmiş olan şeylerin sanki iki katı bir ömür sürülüyormuş gibi anlaşılmasının gereksiz olduğunu, hayattan azami bir şekilde haz alınması ve faydalanılması onun çok yaşanması anlamına gelmediğini söyler. Bu durum aslında yaşamın anlamlı sonlanmasına engel olmaktadır, huzurlu bir sona ulaşmayan yaşamın süresinin önemi yoktur. Yaşam, hızlanmaktan ziyade anlamsızlaşmış ve amaçsız bir hale dönüşmüştür. (Han, Zamanın Kokusu, 2020: 20).

Sonuç olarak ivme toplumu, şeffaf toplumun bir parametresidir. Neoliberal dönemde, teknolojik araçlar ile birlikte istenilen hiper iletişimin ve hiper alışverişin merkezinde performans öznesi yer alır. Başarılı olmak için daha hızlı ve daha verimli olmak zorundadırlar. Hızlanan yaşam temposu zaman algısını, yaşanan olayları algılama düzeylerini olumsuz yönde etkilemektedir. İvme toplumunda bireyler birbirleriyle derin ve anlamlı ilişkiler kuramazlar bu durum yalnızlaşmaya ve tükenmişlik sendromlarına sebebiyet verir.

3.2.5 Teklifsizlik Toplumu

Byung Chul Han, teklifsizlik toplumunu dünyanın boşluğunu ifade etmek için kullanılan dünya tiyatrosu kavramı ile açıklamıştır. Tiyatro, bir dışa vurum alanıdır ama bu nesnel olanın dışa vurumudur öznel olanın mahrem olanın değil. Şeffaflık toplumunda mahremiyet sergilenir, böylece teatral temsil değil pornografik teşhir ön plana çıkar (Han, Şeffaflık Toplumu, 2020: 53). Teklifsizlik toplumunda insanlar, her şeylerini açığa vurma eğilimindedirler. Mahremiyet ve saygının kaybolduğu yerine şeffaflık ve teşhirciliğin konulduğu toplumdur.

Teklifsizlik toplumunda, ilişkiler ne kadar ön plana çıkarsa şeffaflaşırsa o kadar hakiki o kadar güvenilirdir. “*Teklifsizlik şeffaflığın psikolojik formülüdür*” (Han, Şeffaflık

Toplumu, 2020: 53). Sosyal medya ile birlikte dijital toplum, mutlak bir ulaşılabilirlik ve yakınlıkla kendisi gibi olanlarla karşılaştırır. Maskesi olmayan bireylerin, aynı kavramlarla aynı bakış içerisinde yaşamaları söz konusudur (Han, Şeffaflık Toplumu, 2020: 54). Teklifsizlik toplumunda, insanlar arasındaki sınırlar belirsizleşmektedir birbirlerine benzemeye ve aynışmaya meyillidirler, çoğunluğa uyma adına özgünlüklerini yitirirler.

Han, tiyatroyu temsilin; pazar'ı ise sergilemenin alanı olarak ifade eder. Sergi alanında insanlar farklı düşünme ortamlarından yoksundur diyen Han, bu durumu “Dijital Mahalle” ve “Dijital Mahalle Sakinleri” kavramları üzerinden açıklar. Dijital mahalle sakinleri, farklılıktan uzak derinlikten yoksun aynı düşünen ve anlatışsalıktan yoksun sakinlerdir. Dünya, insanın hayatının ifşa edildiği konuma dönüşmüş ve kamusal alan kavramı da ifşa alanına dönüşmüştür (Çöklü, 2020: 7). Teklifsizliğin zorbalığı, her şeyi kişiselleştirir hatta siyaseti ve kamusal alanı bile. Kamusal alan kamuya ait ortak olan nesnel olanı temsil etmekten ziyade teşhir ortamı haline gelmiştir.

Kişi(persona), Latince “maske” anlamına gelir ve maske, içinden çıkan sese biçim verir. Şeffaf toplum, çıplaklaşma ve ifşa toplumu olarak her türlü maskeyi kabul etmediği gibi aynı zamanda müstehcendir. Bu durumda mesafeler kalkar ve teklifsizliğin istediği mesafenin kalkmasıdır (Han, Şeffaflık Toplumu, 2020: 55). Herkesin, her şeyden haberdar olduğu, sınırların olmadığı bir toplum, saygı ve nezaketin azalmasına tanıklık eder. Saygısızlık ve sınır tanımazlık, aynı zamanda farklı görüşlere tahammül etmeyi imkânsızlaştırır.

Teklifsizlik toplumu, ifşanın zirvesidir her türlü ayin, ritüelden yoksun ve bunları gereksiz gören, öznel duyguların ön plana çıktığı toplumdur. Teklifsizlik toplumu, narsistik özneye yol açar ve bu durum kalıcı bir kendilik imgesi oluşmasını engeller (Han, Şeffaflık Toplumu, 2020: 56). Narsist adı, sudaki görüntüsünü gören, kendine âşık olan ve asla ulaşamayacağı aşkına bakarak bütün yıllarını onu izleyerek kendini yok eden Narkisos tan almaktadır. Narkisos, ulaşması asla mümkün olmayan aşkına sarılmaya çalışmaktadır. Aşırı kendilik kaygısı yaşayan narsist özneler, derin sıkıntı yaşamaktadırlar ve paylaşımları da bu yöndedir (Bedir, 2021: 63). Gelişen teknoloji ile birlikte sürekli izleyen ve izlenen birey, belli bir süre sonra kendi yansımalarına başkaları tarafından yaratılan dünyadaki performansına hayran olur. Gerçek dünyadan uzak kaybettiklerini kendi dünyasında aramaya çalışan narsist oluvermiştir (Robins, 2013: 96).

Teklifsiz toplum, bireyi kendiyle meşgul ederken aynı zamanda kendinden uzaklaştırır, bir başkasıyla karşılaşmadan tecrübe edinmeden yaşayan narsist özneye dönüştürür. Mahremiyet ve gizlilik kavramlarının kaybolması, insanların gerçek benliklerini keşfetmelerini ve geliştirmelerini zorlaştırır. Teklifsizlik toplumu, insanların sürekli kendilerini teşhir etmelerine ve başkalarının beğenisi üzerine kuruludur. Bu durum başkasıyla gerçek bir karşılaşma ve iletişim kurmayı zorlaştırarak tecrübenin kaybolmasına neden olur.

3.2.6 Enformasyon Toplumu

Enformasyon, TDK da haberleşme, iletişim şeklinde yer alır (Türk Dil Kurumu, 2024). Postmodern dönemde teknolojinin gelişimi ile birlikte enformasyon da ilerlemiş ve haberleşme araçları farklı dönüşümler geçirmiştir. Neil Postman, Teknopoli adlı eserine girişte Platon'un Phaedus adlı eserindeki bir hikâyeden bahseder. Hikâyede, yeni buluşların fayda ya da zarar verebilmesi üzerine konuşma yapılır. Yazının icadı ile hafızaların kullanımının azalacağı ve işaretlere bel bağlanacağı ifade edilir. Sonuçta bilgi sahibi olacaklar ama birçok şeyin cahili olacaklar, bilge olmak yerine bilginin gururuyla yetinen yükler haline gelecekler şeklinde ifade edilir. Postman *“yeni şeyler yeni sözcüklere ihtiyaç duyar; fakat yeni şeyler aynı zamanda derin anlamlara sahip olan eski kelimeleri de değişikliğe uğratırlar”* der (Postman, 2006: 18). Örneğin telgraf, baskı makineleri haber sözcüğü ile kastettiğimiz anlamı değiştirdi. Televizyon ile başka aşamaya geçildi sonrasında ise internet ile haberleşme anlamında farklı bir serüvene girilmiştir.

Sanayi devrimi öncesine kadar götürebileceğimiz ve asıl şeklini 70'lerin sonunda alan enformasyon teknolojileri, tüm dünyada kültürel, toplumsal ve ekonomik dönüşümlere sebep olmuştur. Her şeyin enformasyon olarak tanımlanması, dijital çağda data'nın ve bu bağlamda atomize olmuş toplum düşüncesini güçlendirmiştir. Bilginin güç olduğu dönemden, verinin güç olduğu döneme geçilmiştir (Cumaoğlu, 2023: 11). Bilgi sözcüğünün yerine kullanılan enformasyon, bilginin karşılığı değildir; çünkü bilgi içsel ve mantıklı süreci gerektirirken enformasyon, herhangi bir ölçüt gözetmeksizin bir yığın olarak sunulmaktadır. Bilgi emek isteyen zahmetli bir süreç iken enformasyon emeksiz ve zahmetsizdir (Zelan, 2016: 79).

Enformasyon, alıcı ve verici arasındaki iletişim neticesinde alıcının fikir ve davranışlarını dönüştürmeye yönelik etki oluşturmak ve kavrayışta farklılık oluşturmak

için dataları bir araya getirir. Veriler, tabiatıta dağınık iken düzene ve şekle sokmaya bunun sonucu fayda sağlamaya yönelik hizmet eder (Yılmaz, 2009: 101). Enformasyon, beyin dışında aktarılan ve bir araya toplanan verilerin bilgisayar sistemleri ile tanımlanıp tasnif edilmesidir. Data ise enformasyonun işlem sürecinden geçmemiş ve yapay zekâ gibi akıllı teknolojilerle işlenmeyi bekleyen verinin ham halidir. Bilgi ise insan beyninde yer alan birçok dönüşümden, hafızaya aktarılan bir durumdur (Cumaoğlu, 2023: 95).

Yeni iletişim teknolojileri ile oluşan çağın toplumsal yapısını anlamada, kavram kargaşası yaratacak biçimde farklı tanımlamalar vardır. Enformatik; bilimsel ve istatistiksel, sayılarla verili bir yaklaşımla bilgilerin işlenmesidir. Sanayi toplumları, fabrikalar ve oradaki fiziksel güç ile tanımlanırken, enformasyon toplumu, bilişsel ağlar ve iletişim odaklı tanımlanmaktadır (İrge, 2020: 73). Bu bilişsel ağlar, aynı zamanda özel hayat ile kamusal hayatın arasındaki çizgiyi şeffaflaştırır. İletişim ve enformasyonun pürüzsüzleştirilmesi, şeffaflığa hizmet etmek için yapılan çabalardır. İnsanların dâhil oldukları sosyal ağlar, gerçeklikten uzak şekilde sosyal ve toplumsal etkileşimden uzak, enformasyon temelli sosyal araçlar olarak yerini almışlardır (Göker, 2001: 28). Bilgiye ulaşmak anlamında hayatı kolaylaştıran bilişsel ağlar, insanların birbiriyle daha kolay ve hızlı iletişim kurmalarını sağlar; fakat sosyal medya platformları aracılığı ile özel hayatlarına dair paylaşımlarla, mahremiyetin korunmasını zorlaştırır.

Elektronik iletişim, devamında dijital iletişime dönüşmüş ve giderek kendini geliştiren bir sistem haline gelmiştir. Yeni iletişim sistemlerinin başat özelliği farklı teknolojileri dijital sistemde birleştirmesi ve bir ağ oluşturmastır. Bu sistemler yaşamın tüm alanlarını kapsayacak ve etkisini arttıracak bir gelişim serüvenine doğru ilerlemektedir (Castells, 2008: 485). İletişim teknolojisindeki gelişmeler, yoğunlukla kitle iletişim ve buna bağlantılı internet merkezli gelişmelerle olmuştur. Bu durum, toplumun iletişim yönteminde değişiklikler yaratmıştır. Bilgisayar tabanlı bu gelişimler, aynı zamanda toplumun sanattan eğlenceye kadar sosyal alanda bireyin daha çok ön plana çıkmasına sebep olmuştur (İrge, 2020: 66). Bu değişiklikler her alanda olduğu gibi Chul Han'ın deyimiyle, hayallerin dahi dijital iletişim araçları sayesinde, enformasyon dolu bir hal almıştır (Han, Eros'un İstirabı, 2022: 41). Enformasyon bombardımanı, aynı zamanda kişiyi hayallerden uzak ve hiper görünürlüğe sevk eder. Gerçeklik, hiper gerçeklik ile iddiasını kaybetmiştir. Hiper gerçeklik, insanın ve toplumun ekranı durumuna gelmiş ve gerçeklik ötesi bir simülasyonudur (Baudrillard, Simülarklar ve Simülasyon, 2018: 154). Enformasyon ve iletişim araçları nedeniyle, derin düşünme ve

tahayyül gücünü yitiren bireyler, tek düze bir hayatın yaşanmasına katlanmak zorundadırlar. Hiper gerçeklik, gerçeklik algımızı değiştirerek gerçek ve sanal arasındaki sınırın bulanıklaşmasına ve gerçekliğin ne olduğun sorgulanmasına sebep olur.

Byung Chul Han, her şeyin akıllı olduğu ve ağlarla bağlandığı günümüzde artık akıllı cihazlarımızdan e-postalar alabileceğimizi, bu gidişin bizleri enformasyon barındıran durumlara bırakacağını ifade eder. Çevremizdeki nesneler, bu anlamda hem bizi gözetler hem de şeffaf olmamızı salık verir. Attığımız her adım, paylaştıklarımız ve tıkladıklarımız aynı zamanda bize enformasyon yükler ve enformasyonun denetimine hizmet eder (Han, Kapitalizm ve Ölüm Dürtüsü, 2021: 38). Enformasyon teknolojileri bilginin bıraktığı alanlarda sanal efsaneler oluşturarak değer bulmaya çalışmıştır. Enformasyon üreten ve teknolojiyi kontrol eden toplumlar bu duruma maruz kalanlara oranla daha bağlayıcı ve etkin bir konumdadır (Cumaoğlu, 2023: 22). Teknolojik gelişimlere öncülük edenler, toplumu yönlendirebilecek gücü ellerinde bulundurlar ve bunu baskın bir şekilde sürdürürler.

Chul Han, bir yönetim biçimi olarak enformasyon toplumunu rakamlar, algılar ve algoritmalar üzerinden ve yapay zekânın etkisiyle toplumsal, ekonomik ve politik süreçlerin baskısı olarak tanımlar. İktidarın sömürü aracı bedenler değil, davranışların gözetim altına alınması olarak enfokrasiyi tanıtır (Han, Enfokrasi Dijitalleşme ve Demokrasinin Krizi, 2023: 7). Enformasyon elde etmenin kolay olduğu günümüzde, şeffaflık toplumu güven değil kontrol oluşturur (Han, Şeffaflık Toplumu, 2020: 11). Yapay zekâ ve algoritmalar, büyük miktarda veriden insan davranışlarını tahmin etmek için kullanılan araçtır. İktidarın, bu davranışsal gözetim ile insan davranışları kontrol etmek ve manipüle etmek için kullanması söz konusudur. Bu insanların iradelerine müdahale olduğu gibi özgürlük anlayışında derin yaralar oluşturur. Küreselleşen dünyada, gelişen teknolojik aletler toplumun her kesimini ilgilendiren bir konumdadır. Han, bilgi ve iletişim teknolojilerinin artan etkisinin, disipline dayalı olmaktan çok performansa dönüşen yapısına enfokrasi adını verir.

Disiplin toplumundan farklı olarak enfokrasi, bir enformasyon rejimidir ve tüketim endeksli bir toplum tahayyülü vardır. Disiplin toplumunun ötesinde, uysal ya da itaatkâr bireylerden ziyade, performans öznesi bireyler yaratır. Bu öznelere, kendileri üretirler ve harekete geçerler fakat bu üretim iktidarın ya da Neoliberalizm'in ön gördüğü üretimdir. Daha fazla enformasyon, sistemin değişmesine dönüşümüne sebep olmaz, bunun aksine sistemi olumsuzluktan beri kılarak güçlenmesini sağlar (Han, Kapitalizm

ve Ölüm Dürtüsü, 2021: 46). Enfokrasinin temel ideolojisi, tüketimdir. Bireyler, tüketerek ve performans göstererek mutlu olduklarına inanırlar. Performans göstermek için, sistem tarafından sürekli teşvik vardır, bu durum bireylerde stres ve kaygı durumu oluşturur. Enformasyon rejimi, aynı zamanda psikopolitikdir bedenle ilgilenmez ruh ile ilgilenir ve onun üzerinden iktidarını sağlar. Enfokrazi ile birlikte, sürekli bilgi aktarımı mevcuttur ve kendini özgür sayan birey, sürekli gözlenmektedir. Performans burada kutsaldır ne kadar üretilir ne kadar paylaşım yapılırsa o kadar yoğun iletişim kurulur (Han, Enfokrazi Dijitalleşme ve Demokrasinin Krizi, 2023: 10). Enformasyon toplumu, bir ifşa ve şeffaflık toplumdur. Özel hayatlarını gücü elinde tutan kuruluşlar tarafından kolayca ulaşılan bir duruma düşmesi enformasyonun insanlara sayılar gözüyle bakması onları nesneler olarak görmesine işaret eder (Postman, 2006: 21). Enfokrazi toplumunda, bilgi ve iletişim teknolojileri, gözetim ve performans odaklı bir yaşam tarzı yaratmaktadır. Bireyler, ne kadar tükettiklerine göre değerlendirilir. Toplum, dijital araçlar ve algoritmalar ile paylaşımları üzerinden gözetim altındadır.

Şeffaflık, bu enfokrasinin hem sloganı hem de amentüsüdür. “Her şey ulaşılabilir ve şeffaf olmalıdır bu şekilde özgür olunabilir” der, oysa enfokrazi, durum paylaşımlardan doğan dijital ve şeffaf tutsaklıktır (Han, Enfokrazi Dijitalleşme ve Demokrasinin Krizi, 2023: 11). Enformasyon rejimi, kendi ülküsü gereği yapılarını da şeffaflaştırır Chul Han, Apple’ın New York’taki mağazasına bu anlamda “*şeffaflığın tapınağı*” olarak görür. Bu şeffaflık ve günün her saati açık olması, neoliberal kapitalizmin simgesi durumunda olması açısından oldukça manidardır. Sırrın olmadığı, gizemin kaybolduğu bir toplumda anlatının ve değerlerin pek önemi yoktur. Enformasyon rejimi, şeffaflığı telkin ederek apaçıklığa yönlendirirken kendi bilgi ve veri biriktiren karanlık yönünü göstermez.

Teknolojik araçların akıllı versiyonlarının hücum ettiği bir dönemde, enfokrazi altın günlerini yaşamaktadır. Akıllı telefonlar, robot süpürgeler, kentin her yerini izleyen kameralar, akıllı yataklar ve akıllı saatlerle sürekli bir gözetimde olan toplum, şeffaf bir toplumdur. Toplum, şeffaf olmak adına, enfokrazi tarafından baskı altındadır. Chul Han, sosyal medyayı bir ibadethane olarak yorumlar “like” “amin” demektir ve tüketmek, paylaşmak bu ayinin yada dinin kurtuluşu konumundadır. Özgür olmak, paylaşmak, tıklamak ve tıklanmak anlamına gelir, gönüllü bir katılım söz konusudur (Han, Enfokrazi Dijitalleşme ve Demokrasinin Krizi, 2023: 13). Akıllı cihazların sürekli veri toplaması ve analiz etmesi, sürekli bize özel içerikler sunması, seçeneklerin çok olması anlamına

gelirken aynı zamanda, mahremiyetin ve özgürlüğün tehdit altında olduğunu gösterir. Dini vecibelerin yerine getirilmesi gibi, sosyal medya kotaları ve beğenme alanları oluşturur.

Enformasyon toplumunun bir başka özelliği ise tecrit edilen, yalnızlaştırılan bireylerden oluşmasıdır. Sosyal ilişkilerin pek olmadığı bu toplum, sosyal olaylarla ilgili paylaşımlar yaparak ve bilginin nereden ve nasıl geldiğini bilmeden, “like atmak” ve “yorum yapmakla” yetinirler. Bu anlamda bir araya gelmek bilinçli değildir “*dijital sürüler*” şeklindedir (Han, Enfokrazi Dijitalleşme ve Demokrasinin Krizi, 2023: 14). Sinema ile başlayıp televizyonla devam eden akıllı telefonlar ve tabletlerle günümüzde kendini ifade eden dijital teknoloji çağı toplumları gerçeklikten kopararak sanallığa sürüklemektedir. Bu durum insanın özüne yabancılaşma biçimin de değiştirmiştir (Özbey & Tan , 2023: 29).

Chul Han, Platon’un mağara metaforuyla enformasyon toplumunu açıklama çalışır. Mağarada gölgelerin yansımalarının, hakikat olmadığı gibi şeffaflık toplumundaki enformasyon kirliliğinin de hakikat olmadığını ve hakikatin bilgisini veremeyeceğini ifade eder. “*Platonun hakikat dünyasına karşıt olarak günümüz şeffaflık toplumu içinde metafizik bir gerilim barındıran o tanrısal ışıktan yoksundur*” der (Han, Şeffaflık Toplumu, 2020: 59). Işık metaforuna, ateşe ve güneşe yansıtma açısından bakar mağarada gölgeleri yansıtan ateştir, güneş değil ve Platon’un mağarasını tiyatroya benzetir. Tiyatro, mağarada geçer güneş dışarda olmasına rağmen, içerde ateşin bıraktığı loş bir karanlık vardır. Ortamda zıtlıklar vardır ve hakikat sorgulanır. Bilgiye giden yol hakikatin sorgulanmasından geçer (Çöklü, 2020: 8). Enformasyon toplumu, zıtlıkların bulunmasına ve hakikatin sorgulanmasına sebep olacak ışıktan yoksundur. “*Işıksız bir ışıınımdır*”, bu durum toplumu her türlü zıtlıktan ve olumsuzluktan uzak bırakarak hakikatten yoksun kılmıştır. Enformasyonla verilen bilgi düz ve anlamdan yoksun bilgidir.

Şeffaflık toplumunun, başkasına ötekine tahammüllü yoktur zıtlıkları ifade edecek mütefekkir ve şair çıkarmaz. Gerçekleri haykırarak düşünürlerden de yoksundur. Gerçek felaket, tüm ağların her yerde hazır bulunması bilginin mutlak şeffaflığıyla arzı endam eder (Baudrillard, Kötülüğün Şeffaflığı, 2021: 73) . Şeffaflık toplumu, enformasyon toplumudur ki enformasyon da, pürüzsüz görseli ön plana alan olumsuzluktan yoksundur. Olumlu olmanın ve olumluluğun istek doğrultusunda

pompalanması olumsuzluk konusunda kapalı ve hassas toplum oluşturur. Enformasyon hareket oluşturmaz, durağan ve yüksek miktarda kalitesiz ve boş bilgi içerir.

Her geçen gün, daha çok haber ve bilgi aktarımına karşın, daha az anlamın üretildiği ve anlamın içeriğinin değiştiği bir çağ yaşıyoruz (Baudrillard, Simülarklar ve Simülasyon, 2018: 114). Jean Baudrillard, bu bakış açısıyla üç varsayımdan bahseder. Birinci varsayım; haber, anlam üretmekte ama tüm alanlarda oluşan anlam kaybını engellememektedir. İstenilen seviyede mesaj iletilse de yeterli olmaz haberin hızı, aynı zamanda anlamın yok oluş hızını arttırır. İkinci varsayım; haber ve anlam arasındaki kopukluk; haberin teknolojik araç özelliği ile anlamdan yoksun olduğudur. Üçüncü varsayım; haberin anlamını yitirmesi, nötr hale getirmek, kitle iletişim araçlarının müdahalesi ile bir ilişkisi vardır (Baudrillard, Simülarklar ve Simülasyon, 2018: 115). Baudrillard'ın ele aldığı üç varsayım, günümüz enformasyon ortamında haber ve anlam arasındaki ilişkiyi anlamak için önemli bir çerçeve sunmaktadır. Haberin sadece bilgi aktarma aracı olmadığını, aynı zamanda anlam üreten ve yok eden bir güce sahip olduğunu da görebiliriz.

Baudrillard, haberin iletişim yaratan bir şey gibi sunulmasını ve üretilen anlamsız haberleri, toplumda yaratılan bir değer kaybı olarak görür. Haber kendi ürettiklerini yok etmekle kalmaz iletişim ve toplumsal alanları da yok eder (Baudrillard, Simülarklar ve Simülasyon, 2018: 116). Haber anlam üretmez anlam yitimine yol açar. *“İletişim araçları toplumsallaşmayı sağlamaya yönelik değil, toplumsalın kitleler içinde için için kaynamasına yönelik araçlardır”* (Baudrillard, Simülarklar ve Simülasyon, 2018: 118). Mesajdan yoksun iletişim aracının varlığı, problemlidir oysa iletişim, ortaklık oluşturan bir durumdur. Haber ve enformasyon şekle soktuğu için bilgilendiricidir. Aşırı enformasyon belirli noktadan sonra “de-formatif “olur yani şekle sokacağına şekliden çıkarır, bozucu hale gelir (Han, Şiddetin Topolojisi, 2020: 110). Sürekli bir enformasyon, bilgi yığınını dönüştür ve bu yığın bilgiden yoksun bir anlayışa, deyim yerindeyse gürültüye sebep olur (Han, Eros'un İstirabı, 2022: 54). Oysa bilgi, emek işidir ve gürültü istemez tefekkür gerektirir. Tefekkür olgunlaştırır ve bilgi birikimi ortaya çıkarır enformasyon ise yığın oluşturur ve hakikatin anlaşılmasına engel olur.

“Enformasyon, bilginin pornografik bir formudur” (Han, Güzeli Kurtarmak, 2019: 11). İfşa kültürü ile sunulan bu bilgi yığını, hakikatten uzaklaştırdığı gibi içsellikten yoksun ve yavandır. Enformasyon, örtüden yoksundur dolaysız ifade eder bilgiden bu anlamdan ayrılır, bilgi gizem barındırabilir ama enformasyon apaçıktır. (Han, Güzeli

Kurtarmak, 2019: 33). Bilgi geçmiş ve gelecek bağlantılı bir serüven iken enformasyon anı yansıtır adeta, şimdinin kayıtsızlığı söz konusudur (Han, Güzeli Kurtarmak, 2019: 12). Han, bilgi ve enformasyon arasında anlam bakımından farkların olduğunu ifade eder. Bilgi, değer ve tefekkür içerirken, enformasyon kolay ve değersiz bir süreci ifade eder. Enformasyon, aynı zamanda şimdikiyi işaret ederken pürüzsüzlüğü de onaylar bu pürüzsüzlükte hem şeffaflığa hem de pozitifliğe vurgu yapar.

İnsanların aynılaştırmasının arttığı “hizaya gelme”, şeffaflık toplumunun ve enformasyon toplumunun temel özelliğidir (Han, Psikopolitika Neoliberalizm ve Yeni İktidar Teknikleri, 2020: 81). Bu aynılaştırma, neoliberal sistemin aynı zamanda enformasyonu nasıl kullandığını göz önüne seriyor. Enformasyon, sezgi gücünün aşındığı karar verme yetimizin azaldığı ya da yok olduğu bir sürece kanalize eder (Han, Şeffaflık Toplumu, 2020: 19). Yüksek düzeyde enformasyona maruz kalmak, yargı, karar verme gücünü azalır ve anlamı flulaştırır. Bu bağlamda dijital ağlar, bedeni ağ haline getirir teknolojiyle otomatlaşmış bir beden haline getirir (Han, Güzeli Kurtarmak, 2019: 15). Enformasyon toplumunda, sayısal verilerin ön planda olduğu hızlı bir akış dizisi mevcuttur. Anlamdan yoksun olaylar dizisi, yaşanmışlık hissi oluşturmaz. Hayatın giderek dijitalleştiği günümüzde, neoliberalizm’in etkisi ile birlikte maruz kaldığımız enformasyon, yönetim biçimlerini de dönüştürmektedir bu anlamda demokrasi enfokrasiye dönüşmektedir (Han, Enfokrasi Dijitalleşme ve Demokrasinin Krizi, 2023: 17).

Chul Han, demokrasi kavramının bu anlamda zedelendiği postmodern dönemde, demokrasi yerine “*Medyakrasi*” kavramını kullanır (Han, Enfokrasi Dijitalleşme ve Demokrasinin Krizi, 2023: 25). Seçim dönemlerinde, kampanya yürütmenin en etkili yolu artık dijital ağları kullanmak ve gündemde kalmaktır. Karşıt grupların, birbiriyle belirli bir platform üzerinden tartışması anlamına gelen “*Mem*”ler sloganlar ve montajlardan oluşan kısa videolar üzerinden yayılan aktarımdır. Bu bağlamda son yıllarda gerçekleşen seçimlerde “*Mem savaşları*” olarak adlandırılacak düzeye erişmiştir (Han, Enfokrasi Dijitalleşme ve Demokrasinin Krizi, 2023: 27). Bir yönetim biçimi olarak demokrasi zamansal bir süreci ifade ederken hızlı yayılan enfokratik iletişim bu sürece zarar verir. En büyük handicap ise hakikat eksikli değil, aksine güven duygusunu baltalar cinstendir (Han, Enfokrasi Dijitalleşme ve Demokrasinin Krizi, 2023: 28) . Toplumsal konuların, derinlemesine incelenmesi ve bu konulara ait çözüm önerilerinin

sunulması gerekirken, yoğun iletişim bombardımanına tutulan toplum, gündemin sürekli değiştiği ve manipüle edildiği bir süreci yaşamaktadır.

Chul Han, paylaşımların yoğun olduğu ve herkesin kendi mecrasında, kendi grubu ile iletişim kurduğu bir durumu kriz olarak değerlendirir. Ötekinin giderek yok olduğu ve herkesin birbirine benzediği ki bu benzeme enfokrasi müdahalesidir, dinleme çok az ya da hiç yok durumundadır. Bu durum demokrasiyi, dinleme krizine sürükler (Han, Enfokrasi Dijitalleşme ve Demokrasinin Krizi, 2023: 32). Ötekinin olmadığı bir yerde diyalogdan söz edilemez, bireylerin kendi dünyalarında kendi görüşleriyle baş başa kalmaları, iletişim bozukluğuna sebep olur. Enfokrasi, iletişim eyleminin sonu gibidir; çünkü dinlemeden yoksundur. Dinleme bireylerin birbirini anlamasına yardımcı olurken yoğun enformasyon bu imkânı vermez. Başkalığın ötekinin barınmadığı tekdüze ve anlaşılmasız kimlikler ortaya çıkar (Han, Enfokrasi Dijitalleşme ve Demokrasinin Krizi, 2023: 36). Sosyal medyadaki paylaşımların bakış açısı oluşturduğu ve her paylaşımın bakış açısını desteklediği bir kullanıcı, dijital teknolojiyi kullandığını inancında olsa da aslında kullanıldığının farkında değildir. Beğenilerimin ya da izlediklerimin bize sürekli olarak farklı versiyonlarının önerilmesi meylettiğim şeyin pekişmesine yol açar. Bu durum, farklı düşünmekten ziyade düşüncemizi katmerleştirir. Artan bu durum ben döngüsüne sebep olduğu gibi ötekini anlamamızı engeller (Han, Enfokrasi Dijitalleşme ve Demokrasinin Krizi, 2023: 33).

Chul Han, dijital enformasyon toplumundan bahsedilince, popüler olan bazı eserleri ele alır ve bu eserlerde, enformasyonun etkisini karşılaştırmalı bir şekilde bizlere sunar. Distopya eserleriyle ön plana çıkmış yazarların aktardıklarına baktığımızda, iletişimin kitleler üzerindeki manipüle edici etkisini görürüz. Chul Han, George Orwell’in “1984” adlı eserini ele alır ve buradan yola çıkarak günümüz toplumuyla kıyas yapar. Günümüz toplumunda, kontrol ve baskı ile değil, gönüllü paylaşımların olduğunu vurgular. Kavramlar bile anlamını yitirir ve yeni anlamlar ortaya çıkarır. George Orwell’in bin dokuz yüz seksen dört adlı eserinde belirttiği durum gibi “*savaş barıştır, özgürlük kölelik ve bilgisizlik kuvvettir*” (Orwell, 2007: 95). Ekranın kapatılmasının yasak olduğu bin dokuz yüz seksen dört adlı eserde günümüzde gönüllü olarak gün boyu akıllı telefonlar kapatılmıyor (Han, Enfokrasi Dijitalleşme ve Demokrasinin Krizi, 2023: 20). Sürekli açık olan ağ ile dünyaya bağlanan birey, aynı zamanda performans öznesi olarak enfokraside aktiftir ve sürekli yayındadır, paylaşımlarda bulunur. Chul Han, bir diğer distopik eser olarak Aldous Huxley’in Cesur Yeni Dünya’sından kısaca bahseder. Bu

eserde yer alan yoğun duyguların bastırıldığı ve soma adı verilen bir tip uyuşturucudan bahsedilir, yemekten sonra sunulan ve her durumda kullanılan “soma”dır (Huxley, 2013: 93). Televizyon dünyasının yerine his dünyası hâkimdir bu eserde, günümüzde teslimiyet aracı, akıllı cihazlar ve sınırsız iletişimdir (Han, Enfokrasi Dijitalleşme ve Demokrasinin Krizi, 2023: 21). Han, Huxley’in “soma” adlı uyuşturucunun etkisini, günümüz dijital dünyasının yarattığı etkiye benzetir. Han’a göre dijital dünya tıpkı uyuşturucu gibi bireyleri gerçeklikten kopararak, edilgen ve uyuşuk hale getirmektedir.

Şeffaflık toplumunda, enformasyon ile hakikat algısı da dönüşür. Hakikat nettir, yanlış ilan ederek kendini ortaya koyar bu bağlamda enformasyon ’un bilgi yığnında hakikat ortaya çıkmaz (Han, Şeffaflık Toplumu, 2020: 23). Enformasyon, kendi başına her türlü olumsuzluktan yoksunlaştırılarak bir şeffaflık bileşenine dönüştürülmektedir. Bu bağlamda, enformasyonu olumlu kılınmış bir dil olarak değerlendirmek mümkündür. Oysa bu olumlu dil, belirsizliği ya da hakikat yoksulluğunu ortadan kaldırmaz. Enformasyon ve iletişim büyük boşluk korkusu yaratır (Han, Şeffaflık Toplumu, 2020: 30). Hakikat krizi, toplum krizidir ve güvensizlik yaratır yoğun enformasyona maruz kalan toplum içsel olarak çözülür. Ekonomik değerlendirmeler ve sayısal verilerle toplumun ve kültürün meta haline gelmesi söz konusudur (Han, Enfokrasi Dijitalleşme ve Demokrasinin Krizi, 2023: 55).

Tüketim, haber, enformasyon, iletişim yeni üretici güçler olarak sistem tarafından daha iyi organize olabilmek ve gücü elinde bulundurmak anlamlarına gelir. Şiddetin şekli değişir ama sistem değişmez (Baudrillard, Tüketim Toplumu, 2023: 62). Ortaya çıkan gelişmeler, sistemin elini güçlü kılar bu durumda toplumun ifşasını ve kontrolünü mümkün kılar. Veri bir bilgi işlem kaynağıdır, Data kelimesi bu durumu anlatmak için kullanılır. İnsanlığın bilgi ile serüveni aynı zamanda bilgiyi işleme ve muhafaza etme ile de ölçülür. Teknolojik gelişmelerden sonra, insan bilgiden elde ettiği verileri teknolojik aygıtlara kaydetmiştir. Enfokrasi açısından Big Data sayısal verilerin işlenmesi nüfusun kayıt altına alınması anlamına geliyor (Han, Enfokrasi Dijitalleşme ve Demokrasinin Krizi, 2023: 38).

Byung Chul Han, Big Data ile aynı zamanda Dataistlerden bahseder, hayata bakış açıları ve dünyayı yorumlama biçimlerini eleştirir. Verilerin dünyasında insan hem üreten hem tüketen hem de tüketilen konumundadır. Evren bütünüyle bir veri akışından oluşmakta ve insan bu veri akışına dâhil olmaktadır (Başarslan, 2021: 20). Dataizm, veriyi merkeze alan yeni bir tekno-din olarak gören çağın seküler toplumu için

kutsallaştırılmaya çalışılan bir ideolojidir. Dataizm, evreni bir veri akışı olarak algılamaktadır ve varlığa değeri veri akışı üzerinden vermektedir. Datanın, veri akışı ile biyokimyasal ve elektronik algoritmaların aynı matematiksel kanunlarda bir olmasına, yani tüm varlık âlemi için ayrışmayı ortadan kaldıracak bir dil bir güç olacağı iddia etmektedir (Harari, 2016: 383).

Dataizm, en çok Yuval Noah Harari ile ön plana çıkmaktadır. Harari, gelişen dünya ile imparatorlukların devasa bilgi ürettiklerini ve bunları kayıt altına almanın insan beyni açısından zor olduğunu ifade eder. Üç temel sebep sayar birincisi kapasite sorunu ve sınırlılık sorunudur. İkincisi insanın ölümlü olması ölen insanla beraber verinin de ölmesidir. Üçüncüsü ise insan zihninin belirli bilgileri işlemek üzere olduğunu ifade eder (Harari, 2020: 130). İnsanın bu anlamda, verilerle bilgisayardan geride kalabileceğini ifade eder. Sümerlerin kil tabletiyle başlayan süreç, silikon vadisinde zirveye ulaşmıştır ve insanlar dünyaya anlam katamayabilirler der bu bağlamda rakamlar ve veriler ön plandadır (Harari, 2020: 141). Verinin öneminden bahsetmek, aynı zamanda insanın öneminin yitirilmesine yol açmaktadır. Gelişen teknolojik imkânlar ile sürekli veri paylaşımı yapan insan, bir anlamda düşünce, ahlak ve yaşantı biçimini de dönüştürmüş olacaktır. Bu durumun bir diğer açmazı ise politik ve kültürel anlamda her şeyin kayıt altına alınması ve izlenen yönlendirilen topluma dönüşmeyi gerçekleştirir. Dataist bakış açısı, veri elde etmek ve işlemek amacıyla başta insan olmak üzere bütün canlıları tek sisteme bağlı küçük bir çip olarak görmektedir. Bunun için dört aşamalı bir süreç önerilir. Birinci aşama işlemci sayısı, ikinci aşama işlemci çeşidi, üçüncü aşama işlemciler arasında bağlantı artırımı dördüncüsü ise verilerin ve bağlantıların sınırsız hareket özgürlüğü. Böylece toplumsal yeniliklerin üretilmesi, katlanarak artacaktır (Harari, 2016: 394).

Dataizm, söyleme önem vermez çünkü söylem yavaş ve verimsizdir. Bu açıdan dijitalleşme ile söylemsel çerçeve yakalanabilir bu durum daha fazla enformasyon üretir ki bu dataizm'in istediği bir durumdur (Han, Enfokrazi Dijitalleşme ve Demokrasinin Krizi, 2023: 39). Dataistler, verilerin bütüncül gücüne inanarak, sayısal verilerin her türlü problemi tanıma ve çözmede etkili olduğunu düşünürler. Dataizm, siyaset üstü bir bakış açısıyla siyasetin gerekli olmadığını ifade eder. Toplumla ilgili kararlar için parlamentoya gerek yoktur yapay zeka ve big data ile kararlar sayısal verilerle alınabilir (Han, Enfokrazi Dijitalleşme ve Demokrasinin Krizi, 2023: 41). Dataizm' in kurguladığı dünya, verilerin hâkim olduğu her şeyin yapay zekâ ile yapıldığı, bir anlamda datanın güç

olduğu, insanın edilgen olduğu bir süreçtir. Böyle bir dünya ütöpik bir gelecek vadetse de beraberinde getirdiği riskler göz ardı edilmemelidir.

Verinin bilgi ve güç olduğuna inanan Dataizm, davranışların kayıt altına alınabilir ve yönlendirilebilir olduğunu iddia eder. Bu durumun, insanın biricik olmasına muhalif ve aynı zamanda insanların arılar ya da maymunlar gibi gözlemlenebileceği fikrini ortaya çıkarır (Han, Enfokrasi Dijitalleşme ve Demokrasinin Krizi, 2023: 43). Byung Chul Han, Dataizme demokrasiyi tehlikeye sokacak bir güç olarak bakar bu anlamda Dataistlerin, demokrasiye geçip gitmiş bir hayaletin sesi olarak gördüklerini ifade eder. Dataizmin etkin olması siyasetin de verilere dayalı bir enfokrasiye dönüşeceğinin ilanıdır der. Bigdata ile üretilen bilgi, insani kavrayıştan giderek uzaklaşır ve insanın bilgi üretme kapasitesini daraltır. İşlemcilerin giderek hızlanması, insan düşüncesinin geride kaldığı düşüncesinin oluşmasına neden olur. Dataistler, insanın hızının yetersiz olmasından dolayı düşünmeyi icat ettiklerini ve bu düşünmenin kısa süreli olduğunu iddia ederler. Dataistler, her şeyi veriye dönüştürerek tahakküm altına almaktadırlar (Han, Ritüellerin Yok Oluşuna Dair:Günümüzün Bir Tipolojisi, 2022: 93). Dataist görüşe göre, insan düşüncesi kısa ve sınırlıdır, oysa veri sonsuz ve her şeyi kapsayabilir. Bu sebeple, her şeyi veriye dönüştürerek daha kapsamlı bir bilgi ve kontrol elde edebileceğine inanılır.

Enformasyon, kavrayıştan uzak malumat içeren sığ bir bilgiyi pompalamaktadır. Chul Han, günümüzde sınırsız iletişimin olduğu hiper iletişim ve dijital düzenin enformasyonu aynı zamanda bireyleri sersemletmiş durumdadır der (Han, Ötekini Kovmak, 2023: 45). Enformasyonun merkezi yoktur salt bir amaç da içermez, anlatsal bir yönü ve derinliği yoktur atomlaşmış ve noktasaldır (Han, Zamanın Kokusu, 2020: 28). Bu minvalde bu zaman algısı süreli ve bağlam oluşturacak yetiye sahip değildir.

Neoliberal düzende enformasyon, özellikle sınırsız özgürlük kavramı üzerinden tanımlanmaktadır. Bu özgürlük, her şeyin ifşa olması pahasına sevimli gözükür. Hiçbir zorlama olmaksızın iktidara bilgi aktaran enformasyon toplumdur (Han, Psikopolitika Neoliberalizm ve Yeni İktidar Teknikleri, 2020: 20). Chul Han, dijital Psikopolitika çağına doğru ilerlediğimizi ifade eder. Enformasyon sayesinde siyaset pasif izlemeden, aktif yönlendirmeye doğru ilerler bu durum toplumun tüm bilgisini kendinde toplayan “bigdata” tarzı bir durum oluşturur.

Şeffaflık aygıtı, enformasyonu hızlandırmak için bir dışsallık dayatır, açıklık sınırsız iletişime hizmet eder kapalılık ve içsellik iletişime engeldir (Han, Psikopolitika Neoliberalizm ve Yeni İktidar Teknikleri, 2020: 19).

Han, enformasyon toplumunun yeni bir hastalığı olduğunu ifade eder ve bu duruma, enformasyon yorgunluğu sendromu adını verir. Bu durum, analitik düşünme becerisini ortadan kaldırdığı gibi eğriyi doğruyu ayırt etme becerisinin de yitirilmesine sebep olur (Han, Kapitalizm ve Ölüm Dürtüsü, 2021: 108). Dijital düzenin temel argümanı şeffaflıktır, şeffaflık her türlü gizemden yoksundur dili, paylaşımları şeyleştirir, hesaplanabilir verilere dönüştürür bu durum insanın da düşünme biçiminin de dönüşümlere sebep olur (Han, Palyatif Toplum Günümüzde Acı, 2022: 57). Enfokrazi döneminde ciddi bir hakikat zedelenmesi söz konusudur. Han'ın ifadesi ile yeni bir nihilizm yaygınlaşmaktadır. Bu nihilizm dini inanç ya da geleneklerin yitirilmesi ile değil hakikate duyulan inancın kaybedilmesiyle oluşmaktadır (Han, Enfokrazi Dijitalleşme ve Demokrasinin Krizi, 2023: 47). Yaşanılan hakikat krizi, bireylerin yaşadığı bu yenedünya şeffaf ve nihilist bir dünyadır. Bu yalanın, doğru diye sunulması değil hakikatin yalan ile içinin boşaltılması söz konusudur. Hakikat toplumu, bir değerler toplumudur buna olan inancın yitirilmesi toplumun birada olma bağıni zayıflatır. Hakikatin erozyonu yalan ile değil imitasyon, sahte ile ortaya çıkar.

Sonuç olarak enformasyon, şeffaf toplumun bir argümanıdır. Enformasyon, hakikatin bilgisini vermediği gibi, hakikate olan inancın sarsılmasına neden olur. Enformasyon toplumunda, veriler güç olarak kullanılır ve manipölasyon aracıdır. Enformasyon toplumunda, big data ile üretilen bilgi, genellikle niceliksel ve somut verilerden oluşur bu anlamda insan duygularını ve nüanslarını anlamada yetersiz kalacaktır. Her şeyin veriye dönüşmesi, insanın özgür ve üretken düşüncesini sınırlandırmaktadır. Verilerin toplanması ve korunması etik ilkelerin oluşmaması ve datanın ne amaçlı kullanıldığı post modern dönemin önemli sorularındandır.

3.2.7 İfşa Toplumu

İfşa, gizli bir şeyi açığa çıkarma ve yayma anlamında kullanılan bir kelimedir. İfşa, özel alanın kamusal alanla karışması ve mahremiyetin delinmesidir. İfşa, teşhir ve gösteri dijital toplumda ön plana çıkan kavramlardır. İfşa neoliberalizm'in şeffaflık adına yaptığı bir gösteridir. Görülmeyen, tüketime açık değildir ve gizlidir neoliberal toplum görünürlüğü esas alır (Bedir, 2021: 68). İfşa ile her şey ışık altındaymış gibi şeffaflaşır.

Kontrol edilmenin özel alan müdahale olduğu fikri, özgürlük adına gönüllüce ifşa edilir. Mahremiyet, her zaman başkaları tarafından ihlal edilmez, mahremiyetteki en önemli tehdit kişinin kendini ifşa etmesidir. Özel yaşamına dair her türlü detayın sunulduğu günümüzde, ifşanın kendi tarafından yapılması söz konusudur (Ulukütük, 2018: 73).

Chul Han, şeffaflık toplumunun argümanı olan ifşayı, şiddet üzerinden yorumlar. Şeffaflığın şiddeti, tümünden şeffaflık zorunluluğu istemekle başlar. Her türlü olumsuzluktan yoksun, makine gibi davranılması istenen birey, aynı zamanda mahremiyete ve kişilik haklarına müdahale edilmesi ile bir tür şiddete maruz kalmaktadır (Han, Şiddetin Topolojisi, 2020: 105). Chul Han, 18. yüzyıl Aydınlanma düşünürlerinden Jean Jacques Rousseau'nun İtirafkar adlı eserine atıf yaparak, Rousseau'nun "*kristal yürek*" metaforuna değinir. Dönemin ruhunu temsil eden dışa vurumdan söz eder. Rousseau, "*İnsanların yüreklerini aynı samimiyetle açmaya çağırır*" (Han, Şeffaflık Toplumu, 2020: 64) Han, bunu aynılığın sıkıcılığına ve aynılığın cehennemine yorar, şeffaflıkla kaynaklanan ifşa zorlamasının diktatörlüğünü, ifade eder. Rousseau, tiyatroya karşı çıkararak maskelerin ve rollerin olmaması gerektiğini ifade eder. Tiyatro kendini başka türlü göstermenin ve her türlü şeffaflıktan yoksun mekân olduğu için reddedilir (Han, Şeffaflık Toplumu, 2020: 65). Rousseau'nun talebi, toplumsal şeffaflıktır, küçük siteler şehirler kontrol edilebilir ilişkiler tek bir ahlak kuralları ve gözetlenebilen bir yapı tasavvur eder. Rousseau'nun bu talebini, Chul Han, ahlaki şeffaf buyruk olarak tanımlar (Han, Şeffaflık Toplumu, 2020: 66). "*Tek taraflı bir ahlak kuralı diğer hepsinin yerini alabilir, o da şudur: Bütün dünyanın göremeyeceği ve duyamayacağı hiçbir şey yapma ve söyleme.*" Evinin içinde olan biteni herkesin görebileceği şekilde yapılmış olmasını dileyen Romalıyı her zaman en saygın kişi olarak görmüşümdür diyen Rousseau'nun şeffaflık isteği' Han için tahakküm ve "ahlaki despotluk örneğidir (Han, Şeffaflık Toplumu, 2020: 65). Ahlaki buyruk gibi sunulan şeffaflık öğretisi zamanla despotluğa dönüşmüş, postmodern dönemde ise ağlar, görünen ve görünmeyen kablolarla evlere dâhil olmuştur.

Her şeyin ederinin olduğu sergilemenin ve ifşanın ön planda olduğu suratın "face" ye dönüştüğü metalaştırılıp görünür kılındığı toplum, müstehcen toplumdur (Han, Şiddetin Topolojisi, 2020: 107). Özgürleştirme uygulamaları, sistemin bir yüzünü gösterir bu da her şartta konuşmamızı sergilememizi katılmamızı isteyen bir yüzüdür.

Geçmişte, bilgilerin yayılmasında televizyonlar kilit rol oynarken, günümüzde bu görevi big data tarafından üstlenilmiştir. TV'ler haberleri geniş kitlelere ulaştırırken, artık

akıllı telefon ve cihazlarla veri akışı gerçekleşmekte ve toplum manipüle edilmektedir. Han'a göre bu görevi yapan zihniyetin hiçbir ahlaki buyruğa önem vermediğini, amacının ifşa dan kaynaklanan bilgiyi umarsızca toplamaktan ibaret olduğudur. Ekonomik kaygıların ön planda olduğu ve kar amacı güden bu sistemin amacı maksimum kardır. Kablo ile ya da kablosuz evlere ceplere sızan ve ahlaki bir öğretiye dayanmayan bu sistem, vaktin çoğunu alır ve kişiyi ifşaya bağımlı kılar. Chul Han, toplumun şeffaflaşmasının Bentham'ın panoptikon'u yeniden gündeme getirdiğinin de altını çizmektedir. Han'a göre, iletişimin heryerdeliği bireyleri de kendi istekleriyle bu sosyal ağlara katılmaya teşvik etmektedir. Dolayısıyla yazar, Bentham'ın temellerini attığı panoptikon 'un da dijital dönüşümünün gerçekleştiğini savunmaktadır (Han, Kapitalizm ve Ölüm Dürtüsü, 2021: 49).

Ekonomik panoptikonlar oluşturan ve adeta tüm bilgileri kendinde toplayan bu sistem aynı zamanda küresel dünyada ortak beğeniler oluşturarak bireylerin yeni tüketim biçimlerini de belirlemektedir (Han, Şeffaflık Toplumu, 2020: 66). Yenidünya umudu yerine, eskinin reddi ile oluşan tatminsizlik, bireylerde farklı hallerin sergilenmesine sebep olmaktadır (Robins, 2013: 175). Kapitalizmin oluşturduğu tüketim endeksli yaşam, eski dünyanın olumsuzluğunu vurgular ve eski dünyayı reddederler. Post modern dönemim getirdiği belirsizlik ile yenidünya umudu eksikliği hisseder ve yerine koyacak bir dünya bulamazlar. Dijital akıllı sistemler, küresel kontrol mekanizmasına dönüş için ekstra bir çaba sarf ederler ve bu çaba küresel diktatörlük kurmayı amaçlayan her şeyi kontrol altına alıp veriye dönüştürmek isteyen bir güçtür (Cumaoğlu, 2023: 12). Nüfus sayımlarının evlerden yapıldığı dönemlerde, vatandaşların devletin kontrolünde olduğu anlayışı verildiği için karşı çıkılıyordu, oysa şimdilerde gönüllü olarak kişisel ve mahrem bilgiler ifşa edilerek veri sağlanmasına katkı sunuyor (Han, Kapitalizm ve Ölüm Dürtüsü, 2021: 34). Dijital akıllı sistemlerin küresel kontrol mekanizmasına dönüşmesi, son yıllarda artan bir endişe durumudur. Sistemler, artan veri toplama ve analiz yetenekleri ile her şeyi kontrol altına almak istemektedirler. Otoriter rejimlerin, vatandaşlarını kontrol etmesini ve baskılamasını kolaylaştırmaktadır bu bağlamda toplumun manipüle etmek için veriler kullanır. Kişisel veriler toplanarak ve analiz edilerek mahremiyet ihlal edilmektedir. Dijital gözetim hakkında bilinçli olmak, kişisel verilerin güvenliği açısından oldukça önemlidir.

3.2.8 Kontrol Toplumu

Enformatik dijital teknolojiler üzerine kurulu sistemde, bu sistemi oluşturan ve gücü elinde bulunduranlar kurdukları sistem ile iktisadi açıdan güçlenmelerinin yanı sıra teknolojilerinin kurulu sistemleri ile herkesi ve her şeyi gözlemlemektedirler (Dolgun, Gözetim Toplumunun Yükselişi: Enformasyon Toplumundan Gözetim Toplumuna, 2004: 56). Her an internete bağlı araçlar sayesinde bireylerin veri aktardığı sistemler, bireyin kişisel izlerini bırakmasına neden olmaktadır. Bu izler sayesinde dijital ağlar herkese ait bilgileri veriye ve dolayısıyla güce dönüştürmektedir. Dijital toplumlar olarak adlandırılan internet tabanlı bu iletişim teknolojileriyle birey kendi rızası ile mahremiyetini yitirmektedir (Bauman & Lyon, Akışkan Gözetim, 2013: 23)

Byung Chul Han, kontrol kavramını Jeremy Bentham'ın "*panoptikon*" kavramı çerçevesinde ele alır. 18.yüzyıl da imparatorlukların sıkıntıya girmesi sonucu halkları kontrol altına alabilmek için bir takım çalışmalar başlatılmıştır. Bir mimar olan Samuel Bentham'dan, bir çalışma yapması istenir kardeşi Jeremy Bentham ile birlikte bir yapı tasarlar, 1785 yılında tasarlanan bu yapı "*panoptikon*" adını alır tümünü gözetlemek bütünü görmek anlamına gelir (Özdel, 2014: 23). Bu yapıda amaç görünmeden gözetlemek ve gözetleyenlerin her hareketini kayıt altına almaktır.

Çevrede halka halinde bir bina, merkezde bir kule ve her tarafı gören geniş pencereler, tamamen bireysel tek hücreler ve onların hareketlerini gözetleyen kule bu anlamda, görünmekte olanlar görememektedir (Foucault, 1992: 251). Foucault'un ifadesiyle, burada amaç tutukluda iktidarın bilinçli gözetim baskısı duygusunu yaratmaktır. Foucault'un, iktidarların salgın dönemlerinde de kullandığı veya ekonomik durumlarda kullandığı sürekli gözetleme unsurunu artık bir kişinin iktidar olmadığı "gözün iktidar" olduğunu ifade eder (Özdel, 2014: 25). Bilgi ve iktidar kavramları üzerinde yeterince durulmadığını ifade eden Foucault, iktidarın kimde olduğu değil önemli olanın iktidarın mekanizması ve kontrol gücüdür der. Bu bağlamda iktidar gözetleyerek bilgi elde ederek bu gücü elinde tutar. "*Mahkûmu iyi davranmaya, deliyi sakın olmaya, işçiyi çalışmaya, okul çocuğunu özenli olmaya, hastayı tedaviye uymaya zorlamak için güç kullanmaya gerek kalmamaktadır*" (Foucault, 1992: 254).

Foucault modern dönemi iktidarın bireyler üzerinde kurduğu güç ilişkisi bakımından "*biyo-iktidar*" olarak tanımlar. Doğum, ölüm, salgınlar vb. konular ile insan

doğası ve yaşamının ön plana çıktığı iktidardır. Bedensel kuşatmalar kışlalarda, okullarda ve her türlü sosyal alanda mevcuttur. (Canalp, 2018: 7).

Byung Chul Han, George Orwell'ın Bin Dokuz Yüz Seksen Dört adlı eserinde belirttiği Big Brother'ın yerini Big Datanın aldığı ve yaşadığımız şeffaflık toplumunu ise Dijital Panoptikon'a benzetir. Bentham'ın Panoptikon'un da mahkûmlar dıştan gözetlenir, iç dünyaları bilinmezdi oysa dijital panoptikonda, insanların duygu dünyalarına ve algılarına temas etmek oldukça mümkündür. Bu durum, insanların psikopolitik açıdan yönetilmesini mümkün kılmaktadır (Han, Kapitalizm ve Ölüm Dürtüsü, 2021: 39). Dijital toplumda iktidar, gözetleme işini aynı zamanda bireylere devretmiş bu anlamda bilgi elde etmeyi kolaylaştırmıştır. Beğendim butonu ile algıları kontrol eder duruma gelmiştir (Han, Psikopolitika Neoliberalizm ve Yeni İktidar Teknikleri, 2020: 22). Kontrol toplumunda, bireyler özgür olduklarını düşünerek, kendi iradeleriyle performanslarını yenilemeye ve kontrol etmeye çalışırlar. Sosyal ağlar ile aynı zamanda ilgilerin üzerinden, denetime varacak gönüllü kontrol mevcuttur.

Dijital Panoptikon diye adlandırılan bu dönemde, bireyler Orwell'ın sözünü ettiği baskılarla oluşan tele ekranlar üzerinden değil, özgürce e-postalarla, sosyal ağlarla ve tüm bunları itaat yoluyla değil özendirilerek yapmaktadır. Enfokrasi, gücünü kullanarak bireylerin duygularını okşar ve onu sürece dâhil eder bu bağlamda, özgürlüğü baskılamaz bunu sömürerek gerçekleştirir (Han, Kapitalizm ve Ölüm Dürtüsü, 2021: 41). Gözetim korkusunun yerini, “yalnız değilim” ifadesinin aldığı, aynı zamanda fark edilme hazzı veren ve bireyin rızası dâhilinde cezbedici bir algıya dönüşen dijital gözetim, güvenlik korkusuna karşı, sınırsız dijital özgürlüğü seçmeye mecbur bırakmaktadır (Bauman & Lyon, Akışkan Gözetim, 2013: 46).

İktidarın denetim mekanizmaları, zamanla farlı şekillere bürünmüştür. İktidarın biyo-politikalarla toplumu disipline ettiği inancı taşıyan Foucault'un aksine Chul Han disiplinin değil, kontrolün etkili olduğunu ifade eder. Bentham'ın panoptikon'u, denetimini tüm ayrıntılarıyla tepeden yapar ve burada amaç tecrittir görünmek yoktur mahkûmların iletişimi söz konusu değildir dolayısıyla despotiktir. Oysa günümüz kontrol toplumunda, dijital panoptikon ile merkez çevre ayrımı olmaksızın ve herhangi bir optik olmadan gerçekleşen bakış ve gözetim vardır (Han, Şeffaflık Toplumu, 2020: 67). Teknolojik şirketler, halkın bilgisini toplayarak onlar üzerinde güç sahibi olurlar bu dijital panoptikon'un baskısıdır. Yapay zekâ çalışmalarının yoğun olarak konuşulduğu günümüzde, kontrol mekanizmasının daha konforlu bir yaşam sunma iddiası ne kadar

pozitif bir düşünceye dayalı olsa da sonuçlarının ön görülemez olması, hem toplumsal hem ekonomik anlamda söz sahibi olması, birçok endişeyi barındırmaktadır (Özbey & Tan , 2023: 16). Yapay zekâ günümüzde en çok tartışılan konulardan biridir. Yapay zekânın, birçok alanda hayatı kolaylaştırması ve konforlu hale getirme potansiyeli mevcuttur. Bu pozitif olanakların yanı sıra bazı olumsuz durumların ortaya çıkma riskini de barındırmaktadır. Bu risklerin başında verilerin güvenliği ve mahremiyet sorunları yatmaktadır. Harari'nin ifadesi ile beynimizi sürekli bilgi depolama zahmetinden kurtarmak için, bilgisayar ve akıllı telefonlarla bu bilgiler aktif çalışan yapay zekâlar aracılığı ile toplamaktadır (Harari, 2020: 397). Kolaylık gibi görünen bu durum bireyin özel hayatına müdahale ve mahremiyet ihlalidir. Chul Han, akıllı telefonları boyun eğdirme araçları olarak görür ve sürekli vitrinde olmanın, özel konuların başkalarına sunulduğu, kamusal alanın zedelendiği bir araç olarak adlandırır, bu anlamda akıllı telefonların, “tüketim ve iletişim zombileri” yarattığını ifade eder (Han, Enfokrasi Dijitalleşme ve Demokrasinin Krizi, 2023: 30).

Big Data, Orwel'in Big Brotheri'ni gibi değil aynı zamanda Big Deal olarak karşımıza çıkar. “Big Deal” “büyük iş” Neoliberalizm, bu iki güç(datayı ve deali) ele ele vererek bilgileri ticari hale getirir ve pazarlamasını yapar. Kişisel veriler, ticari malzemeler gibi satılır alınır. Bu anlamda dijital panoptikon'un bir başka boyutu ise “*Banoptikon*” dur. Elde edinilen bilgiler ile yeni bir sınıf oluşturulur. Bu sınıfa dâhil olmayanlar “çöp” olarak adlandırılır. Bilgi paylaşmayan ve bu dijital sınıfa dâhil olmayanlar “banlanırlar” yani tecrit edilirler (Han, Psikopolitika Neoliberalizm ve Yeni İktidar Teknikleri, 2020: 73). Aynı anlayışa sahip olmamak, yani eski insanlık halinin aşılacağı ideal bir düzenin olacağı inancına bile şüpheli bakmak tenkit edilmek için yeterlidir. Oysa yeni tekno-kültürün sualsiz itibar ve ilgi görmesi devrimci olmasının aksine baskıcı ve totaliterdir (Robins, 2013: 23). Enformasyon ile oluşan kontrol toplumu, totaliter bakış açısının bir anlamda etkin olması anlamına gelir.

Toplum, enformasyon ağları ile sosyal alandan kamusal alana kadar dönüştürülmüş ve yepyeni alışkanlıklar oluşturulmuştur. Enformasyon ağları, toplumun alışkanlıklarına nüfuz ettikçe, ağ toplumunu enformasyon teknolojileri ile denetim altına alan ve onu kontrol altında tutan iktidarlar da süreklilik arz etmiştir (Castells, 2008: 621). Big data, toplanan devasa verilerin adı olarak kullanılsa da yüksek hacim, yüksek hızda ve farklı çeşitlilikle her gün büyüyen verilerin analiz edilerek işleme tabi tutulması denetim altında tutulması demektir (Özbey & Tan , 2023: 84).

Bentham'ın panoptikon'u içindekilerin baskı altında olduğu ve gözetlendikleri bilincinde iken, dijital panoptikon da yaşayanlar özgür olduklarını sanırlar yani bir yanılsama içindedirler (Han, Şeffaflık Toplumu, 2020: 68). Aynı zamanda mahkûmlar arası iletişimin olmadığı durumda söz konusu değil, aksine dijital panoptikon ile iletişim oldukça yoğundur. Gönüllü bir şekilde bilgi ve görüntü yükleyerek kişi dijital panoptizim'e katkıda bulunur. Soyunarak, teşhir ederek adeta var olduğunu ispatlarcasına gönüllü kontrole tabi tutar kendini. 'Omniptikon' kavramı internet ve dijital çağda izleyen ve izlenenin bilinmediğı, herkesin herkesi devamlı izlediğı bir durumu ifade etmek için kullanılır. Panoptikon'un yerel ve belirli gözetlemesine karşın Omniptikon herkesin bilinir olma arzusu ve hazzını sınırsız yaşama ikanı sunan gözetim şeklidir (Okmeydan, 2017: 61) . Kontrol toplumunda, teknolojik aygıtlar gönüllüce kullanılır ve şeffaf olmak adına mahremiyet gözler önüne serilir, günümüz bakış açısı her şeyin görülebilir ve paylaşılabılır olması, farklı bir narsist birey tipini ön plana çıkaran bir durumdur.

Davit Brin'in şeffaflığa dair talebine değinen Han, bu ütopya ile herkesin herkesi gözetlediğı ve kontrolün hat safhada olduğı toplum şeffaf toplumu oluşturur. Han, şeffaflığın dile getirildiğı toplumda güven probleminin olduğunu ifade eder. Çünkü en çok dillendirilen mefhum en çok yoksun olunan durumu aşikâr eder. Şeffaflık talep eden toplum, güveni yitirmiştir (Han, Şeffaflık Toplumu, 2020: 70). Enformasyon elde etmenin kolay olduğı bu toplum düzeni, güven vermekten daha çok kontrol etme ile ilgilenir bu toplum, güven değil kontrol toplumudur (Han, Şeffaflık Toplumu, 2020: 11). İnsanın şeffaf olması, özgürlük adına kontrol edilmesine ve gözetime dönüşür bu durum disiplin altına almanın farklı bir biçimidir, yani dijital panoptikon dur. Herkesin herkesi gözetlediğı bir toplumda, eylemsel anlamda hareketler kısıtlanır ve istenilen eylemler dışında bir şey yapılamaz hale gelir bir anlamda toplum hizaya sokulur (Han, Şeffaflık Toplumu, 2020: 69). Brin'in şeffaf toplum anlayışı, bilgi akışının açık ve erişilebilir olduğı, hesap verilebilirliğin olduğı, yolsuzlukların azaldığı ve artan güvenin arttığı toplumdur. Han, bu anlamda mahremiyetin yitirildiğı, bilgilerin herkese açık olmasıyla veri kontrolünün güçlenmesi, şeffaflık söyleminin artmasının bir anlamda güven problemi olduğunun göstergesi olarak ifade eder.

Kendilerinin muhbiri, kendilerinin habercisi konumunda olan yeni teknolojik imkânların son gelişmelerini yakından takip ederek bu durumu pekiştiren ve olaylar karşısında kayıtsızlığını sürdüren bir toplum oluşmaktadır. Toplum, güvenini yitirmiş şüphecî olmuştur. Değer eksenli düşünmeyen ahlaki değerlerin, dürüstlüğün ve bu gibi

değerlerin içinin boşaltıldığı toplumlarda güven problemi vardır bu toplumlar şeffaflıktan dem vururlar. Şeffaflık toplumu, performansa dayalı toplumdur bu performans zorlayıcı değildir tıpkı dijital panoptikonda olduğu gibi gönüllü hatta girişimci, rekabetçi bir öznedir, birey “sömüren aynı zamanda sömürülendir” (Han, Şeffaflık Toplumu, 2020: 70). Bu sömürü gönüllülük dayatması barındırır ve özgürlük duygusunu besler. Han şeffaflık toplumunun cemiyet olamayacağını empatiden yoksun olduğunu ifade eder. Ortak eylemlerden uzak birlikte vakit geçirmeyen, olumsuzluğun olmadığı dayanışmadan yoksun tüketim ve görsellik endeksli toplumlardır. Enformasyon toplumunun bireyleri “anestetik”dir enformasyonla uyumuştur ve histen yoksundur. Estetik duyarlılığını kaybetmiştir hissedemez olmuştur (Robins, 2013: 190).

Teknolojik devrimler aynı zamanda kuşkuları nötrleştirmek ister, yaşanan sürecin sonucunun yeni olmadığını görmemizden korkar bu bağlamda “*Microsoft kralın yeni sanal giysilerini görmemizi istiyor*” (Robins, 2013: 14). Enformasyon, kralın çıplak olduğu gerçekliğini kapatmak ve sürecin olumlu olduğunu göstermek için gayret eder. İktidar, şiddetin biçimini değiştirerek geleceği kontrol altına alma gayesini manipüle eder. Yeni teknolojik gelişmeler, özgürlük duygusu geliştirir her şeyin sanal olduğu bu ortam insanın ayağını yerden keserek her şeye gücünün yeteceğini sanmasına yol açar (Robins, 2013: 78). Bu yenedünya, sürekli izlenen ve dijital araçlarla kontrol edilen bir dünyadır. Enformasyonun ideal olanı elbette dünyaya açılan kapı olmasıdır gerçekte ise enformasyonu kontrol edenler tarafından oluşturulan imajlardır (Robins, 2013: 122). Herkesin veriye ve dataya dönüştüğü toplum, güvenin olmadığı bu anlamda kolayca manipüle edilebilir toplumdur. Gerçek dünya ile sanal dünya arasında tüm sınırlar kaldırılmış ve her türlü tüketim alışkanlıkları kaydedilmiştir bu kayıt sayesinde bireyin ilgisini çeken her ürün pazarlanmakta ve tüketmesi için yönlendirilmektedir (Dolgun, Gözetim Toplumu'nun Yükselişi: Enformasyon Toplumu'ndan Gözetim Toplumu'na, 2004: 74).

Kontrol toplumları ile disiplin toplumlarını karşılaştıran Han, disiplin toplumunun kuşatıcı kurumlardan oluştuğunu ve sürekli yenilendiğini birinden diğerine (okul, kışla, hastane vb.) geçildiğini ifade eder (Han, Psikopolitika Neoliberalizm ve Yeni İktidar Teknikleri, 2020: 27). Disiplin toplumlarında iktidar, fabrikalar, okullar vb. kurumlar aracılığıyla bireyler üzerinde disiplin uygular. Kontrol toplumunda ise iktidar, disiplin yerine performans ve olumluluk üzerine odaklanır. İki toplum arasındaki en belirgin fark parayı kullanma biçimleridir eski para ‘midyedir’ ya da midyeye benzeyen bir hayvan

gibidir, ortamı olan kapanan, kuşanan bir hayvan oysa disiplin toplumunun hayvanı, ‘yilandır’ hareket alanı açık olandır (Deleuze, 2001). Midyeden ya da belirli hareket alanı olan köstebekten, yılan geçiş bir mutasyondur hareket alanı kısıtlı olandan geniş olana geçişi temsil eder. Byung Chul Han, disiplin toplumu ile ilgili yazısından yola çıkarak Gilles Deleuze’nin metaforunu değerlendirir. Han’a göre, yılan neoliberal düzenin hayvanıdır girişimcidir ve hareket alanı geniştir. Köstebek ya da midye gibi kapalı alanda değildir. Daha fazla tüketim ve paylaşım için yılan modeli tercih edilmiştir. Disipline edilmiş yönetimler beden gibidir, neoliberal rejim ise ruha nüfuz eder, motivasyon ve performans odaklı çalışarak psikopolitik yöneline sahiptir (Han, Psikopolitika Neoliberalizm ve Yeni İktidar Teknikleri, 2020: 28).

Byung Chul Han, neoliberal politikanın disipline edici kuralları değiştirdiğini ifade eder ve bu noktada Foucault dan ayrılır. Han’a göre Foucault’un disiplin toplumunda performans öznesi kendi kendisinin yatırımcısı olduğundan özgür olduğunu ifade ederken, Han bu durumun özgürlük adına sömürülmeyi ifade ettiğini belirtir. Özgürlük adına sömürülmek şiddetin kendisidir (Han, Eros'un İstirabı, 2022: 18). Enformasyon toplumunda birey, uysal ve itaatkâr olmak zorunda değildir, aksine özgür ve yaratıcı bir hal içindedir. Bu yaratıcılık ve özgürlüğü kendini üretmesi ve performans olarak gerçekleştirmesi ile ifade bulur (Han, Enfokrazi Dijitalleşme ve Demokrasinin Krizi, 2023: 8). Neoliberal enformasyon rejimi, medya ve kitle iletişim araçları ile bilgiyi elinde bulundurarak fikirleri kontrol eder. İktidarın gücü merkezi otorite değil ağlardır.

Gelişen teknolojik durumlarla birlikte, panoptikon’dan dijital panoptikon’a dönüşen toplum ve bununla birlikte gönüllü gözetlenme kültürü olarak oluşan “omniptikon” süreci, hem sosyal hem de ekonomik alışkanlık biçimlerini değiştirmektedir. Süper panoptikon’un hedefi, kutsanan sanal ikonlar ile bireyleri etkileyip imkânların sınırsızlığını da kutsayarak sanal karakterler olma yolunda manipüle etmektedir (Dolgun, Gözetim Toplumunun Yükselişi: Enformasyon Toplumundan Gözetim Topluma, 2004: 58). Görsel imajlarla kuşatılmış olan toplum ve birey, veriyi de görsel imaj olarak kullanır. Gerçekliğin yerini alan bu imajlar bireylerin gerçeklik algısını değiştirerek bir ekran ya da imaj toplumu oluşturmaktadır (Robins, 2013: 203). Enformasyonla birlikte ön plana çıkan sanal dünyada, bireyler olmak istedikleri gibi görünerek ve bir anlamda kendilerini yeniden oluşturdıklarına inanırlar. Aslında oluşturulan bu sanal kişilikler toplumun genelinde görülen özgün olmayan tiplerdir.

Enformasyon rejiminde, disiplin rejiminin aksine yasaklarla değil olumlu teşvikler ile emir vermeyen, fısıldayan ve yönlendiren kontrolü bu anlamda elinde tutan bir iktidar söz konusudur (Han, Enfokrası Dijitalleşme ve Demokrasinin Krizi, 2023: 12). Neoliberal enformasyon rejimi diye tanımlanan bu rejim, bir anlamda sofistike bir iktidar biçimidir. Toplumu, doğrudan kontrol edilmek yerine, özgür seçimler yaptıkları yanılsaması yaratarak yönlendirilir. Disiplin rejimi gibi bedene değil, zihne odaklı çalışmalar yürütür. Kontrol toplumu, disiplin rejimindeki gibi gözetlemenin olmadığı, bir anlamda bireyin kendini ifşa etmesinin söz konusu olduğu toplumdur. Dolaylı ya da direk ifşa, bireyde mahremiyet duygusunun yitirilmesine yol açar. Neoliberal enformasyon toplumu, performans odaklı bir anlayış oluşturarak bireylerde medya ve reklamlar aracılığıyla ideal beden ve tüketim algısı oluşturur. Kontrol toplumlarında, gözetim ve değerlendirme hissi bireyin performans baskısı hissetmesine ve strese yol açar. Sonuç olarak Han, kontrol toplumu ile disiplin toplumu arasındaki farkları açıklayarak, post modern toplumun iktidar ilişkilerini anlamamıza katkıda bulunmuştur.

3.3 Palyatif Toplum

Palyatif toplum günümüzde acı, alt başlığı ile 2020 yılında yayınlanmış ve Türkçe 'ye 2022 yılında çevrilmiş bir eserdir. Acının diğer tüm duygular gibi yaşanması gerektiği üzerine temellenen düşüncesi ile Han, acı ile hayatın anlamlı olduğunun vurgusunu yapar.

Palyatif sözcüğü Türk Dil Kurumunun sözlüğünde yer aldığı gibi geçici, geçiştirici anlamına gelen bir sıfattır (Türk Dil Kurumu, 2024). Sıfatın kökeni Latince “manto” anlamına gelen pallium sözcüğünden türeyen paltoyla örtmek anlamına gelir. Tıp dalında ise, tedavisi mümkün olmayan hastalıkların acısını dindirmek için kullanılan bir tedavidir (Han, Palyatif Toplum Günümüzde Acı, 2022: 7).

Byung Chul Han, Palyatif Toplum adlı eserinde acının insan hayatındaki önemi ve toplumsal yansımalarını ele alarak bir toplum tipolojisi tanımlaması yapar. Ernst Junger'in acı ile ilgili görüşlerine başvurarak acıyı tanımlar. Acıya göğüs geren ve onunla oğunlaşıp yaşayabilen insanın farkındalık oluşturduğunu ifade eder. Acıya karşı tavrımız ve acı ile olan ilişkimiz, nasıl bir toplumda yaşadığımızın ipuçlarını verir bizlere (Han, Palyatif Toplum Günümüzde Acı, 2022: 13).

Acının sadece tıbbi boyutunu ele almak, psikolojik ve toplumsal boyutunu görmezden gelmek acının bireysel ve toplumsal etkilerini görmemize engel olur. Acının bilişsel ve politik görünümünü anlamak için tüm yönlerini ele almak gereklidir (Solmaz,

2022: 118). Acı, insan yaşamının kaçınılmaz bir durumudur. Fiziksel yaralanmalardan duygusal travmalara kadar farklı biçimlerde deneyimlenen acı, yaşadığımız topluma dair bakış açısı sunar. Modern toplumda acı, bir sorun ve engel olarak görülür ve ondan kaçınmak, en aza indirmek için çaba gösterilir. Acıdan kaçmaya yönelik çabalar sergileyen toplumlarda, bireysellik ve hedonizm ön plandadır.

Palyatif toplum, aynı zamanda algofobik toplumdur. Algofobi, acıya dair bir korku hissetme ve bu korkuyu daha acı gerçekleşmeden ondan kaçma ile göstermeye varan, sürekli bir kaçış psikolojisi içerisinde hareket edilen korkudur. Sözlük anlamıyla anestezi; duyu yitimi, uyuşma olarak açıklanan duruma kaçışın ifadesidir. Palyatif toplum, bu anlamda anestezik yönetime sıklıkla başvuru ve acıdan, acı korkusundan kaçışın adı olan algofobik bir toplumdur. Algofobi her duruma yansımaktadır. Aşk, siyaset ve toplumsal ilişkilerin çoğunluğunda bu durum geçerlidir. Acı çekmeden âşık olmak, fikir çatışmasına girmeden siyaset yapmak gibi bir meyil söz konusudur (Han, Palyatif Toplum Günümüzde Acı, 2022: 13). Fiziksel, duygusal ve zihinsel acılara karşı korku ve kaçınma davranışı içinde olma, modern toplumların özelliklerindendir. Acıdan kaçınmaya çalışan bireyler, zorluklar karşısında daha az dirençli ve tahammülsüz olabilirler. Sürekli acıya karşı tetikte olmak ise kaygı, depresyon, travma sonrası stres bozukluklarının ortaya çıkmasına neden olur.

Palyatif toplum, etkilerini birçok alanda gösterir, siyaseten alternatifsizlik ve acıdan uzaklık, bir anlamda siyasi bir ağrıkesici durumuna dönüşür. Demokrasiler palyatif bir demokrasiye dönüşür. Sistem çözüm üretmek yerine üstlerini örtterek geçiştirerek, acıya cesaret etmeyerek sürüp gitmekten yanadır (Han, Palyatif Toplum Günümüzde Acı, 2022: 14). Palyatif toplumlarda siyasette payını alır, risk alınmadan yeni ve keskin çözümler üretmeden, bozukluklar yama yapılarak gün kurtarılır. Palyatif siyasetin, bu bağlamda acıya ve mücadeleye cesareti yoktur. Acıdan ve mücadeleden kaçan palyatif siyaset, sistemdeki aksaklıkların üzerine gitmez, üzerini örtterek geçici durumlara sığınır.

Başarıya odaklanan toplum, bireyi oldukça yorar ve biz yorgunluğundan ziyade ben yorgunluğu ortaya çıkar. Palyatif toplum, sosyal ağlar üzerinden olumlu göstergeler sunar ve bireyleri performans öznesi olmaktan haz alır duruma dönüştürür (Altay, 2022: 138). Olumluluk toplumu olan Palyatif toplumda, her türlü olumsuzluktan kurtulmak temel amaca dönüşmüştür. Pozitif psikoloji ile olumsuzluğu çağrıştıracak her şeyden uzak durulur ve sürekli olumluluk pompalanır. Acının yok sayılması, ya da yadsınması

ile performans öznesi oluşturulmak istenir. Pozitif algı oluşturularak, bireylerin acıdan tecrübe kazanması istenilmez, istenilen bireyin performansının önündeki tüm engelleri kaldırmaktır (Han, Palyatif Toplum Günümüzde Acı, 2022: 14). Toplumda oluşturulmaya çalışılan acıdan kaçma durumu ve olumluluk psikolojileri, belirli bir mücadeleden yoksun, çevresini ve dünyayı tanımayan bireyler ortaya çıkardığı gibi güçlü bir yaşam algısından da uzaklaştırır. Acıdan ve zorluktan kaçınan bir yaşam, anlamsızlık ve boşluk hissine yol açar.

Acının zayıflık olarak lanse edildiği, güçlü görünmek adına insani olan bu duygu biçiminin saklanması gerekliliği vurgulanır. Bu durumda acı kendini ifade etme durumunu kaybeder. Palyatif toplum, acının ifade edilmesini örter acının sesini kısar ve hatta keser. Olumluluğun ve beğenini hat safhada empoze edildiği “like” toplumu beğenin acısız ve performans yönüyle ön plandadır. Acının, arındırıcı ders verici ve bu anlamda yenileyici etkisi olumluluk yaşamak için çırpınan palyatif toplumda yoktur (Han, Palyatif Toplum Günümüzde Acı, 2022: 15).

“Like”, “beğendim” toplumu, her anlamda nesnelerin ve durumların olumluluk ifade etmesini ister ki bu durumu metalaştırarak ekonomik bir duruma dönüştürebilsin. Tüketilen şeyler, olumsuzluktan uzak ve yönlendirici olmalıdır. Palyatif toplum, sanatın gerçekleri ifade etmesine de ket vurur. Acının ve acıya karşı bakış açısının değiştiği gizlendiği bir toplumda sanat ve sanatçı huzursuzluk vermez rahatlatıcı olmalıdır. Bu anlamda her türlü acıyı yok sayan hayat, şeyleşmiştir ve aynının cehennemi olmaya mahkûmdur (Han, Palyatif Toplum Günümüzde Acı, 2022: 17). Sanat, toplumsal gerçeklikleri gören ve bu gerçeklikleri yansıtan bir dile sahiptir. Palyatif toplum, sanatta gerçeklerin yansıtılmasını istemez, haz ve performans odaklı toplumlarda istenilen şey olumlulukların ön plana çıkmasıdır. Gerçeklerin üstünün örtüldüğü palyatif toplumda, sanatın huzursuz edici ve gerçekleri haykıran sesi kısıktır.

Şiddet, artık toplumsal iletişimin parçası olmaktan uzaklaşmış satır aralarına ve deri altına yerleşmiştir. Görünerek değil görünmeden bulaşarak kendini var eder bu bağlamda fiziki olandan psişik olana yol almaktadır (Han, Şiddetin Topolojisi, 2020: 18). Şiddet, dönemsel anlamda şekil değiştirir ve iktidarın güç aracıdır. Bu anlamda acı iktidarın aracıdır. Neoliberal dönemde şiddet, kendini farklı biçimlerde ifade eder. 19. Yüzyıldan sonra genel hatlarıyla mahkûmlara verilen ve topluma gösterilen bedene dair fiziki şiddet sergilenmemeye başlanmıştır (Faulcault, 1992: 16).

Acının disipline edici yönü, bu anlamda iktidar tarafından kullanılma durumu sona ermiştir. Byung Chul Han, şiddetin endüstri toplumlarına uygun olmadığını çünkü bu toplumların bedenlere üretim üzerinden baktıklarını ifade ederek acının, disiplin aracılığıyla iktidarın kontrolünde olduğunu söyler (Han, Palyatif Toplum Günümüzde Acı, 2022: 19). İktidar, enformasyon kaynaklarını kullanarak bireyleri ve dolayısıyla toplumu biçimlendirir itaat fiziki güçle değil algı ve gönüllü katılımı ile imkân bulmuştur (Solmaz, 2022: 119).

Z.Bauman şiddeti insanların iradelerine karşı başka eylemlere yönlendirmek olarak tanımlar. “*şiddet meşru olmayan ya da meşru görülemeyen bir baskıdır*” der. İktidarın şiddeti hem bir araç hem de riskli bir ödül olarak kullanması söz konusudur (Bauman Z. , 2005: 253). Disiplin toplumunda acı, biçimlendirici etkiye sahiptir bunu farklı mekânlarda gösterir hapisaneler, okullar ve fabrikalar gibi. Acının anlamsız ve yararsız görülmesi, hazcı bir toplumun göstergesidir. Emir ve yasakların olumsuzluğu yerine performans ve motivasyonun ayartıcılığı ön plandadır. İktidarın sloganı “mutlu ol” dur. Kendini özgür ve mutlu sanan özne, bağımlılığının farkında değildir. İktidar, güç ve çaba göstermeksizin sürece bireyi dâhil eder. (Han, Palyatif Toplum Günümüzde Acı, 2022: 21). Palyatif toplum, hayatın gerçeklerinden uzak, iniş ve çıkışlarının göz ardı edildiği, sürekli bir mutluluk halinin dayatılması söz konusudur. Bu durum, gerçekçi olmayan beklentilerin oluşmasına ve hayal kırıklıklarına yol açmaktadır. Olumsuz duyguların bastırıldığı ve saklandığı toplumda, yaşamın anlamı ve derinliği göz ardı edilir.

Neoliberal iktidarlara, baskı aracı kullanmazlar. İktidar, olumlu bir görünüm sunarak acı ile bağıyı kopararak ayartıcı yönünü kullanır. Özgürlük ön planda olduğundan, disipline edici söylemden uzaktır ve bireylerin toplumla değil, kendiyle ilgilenmesini salık verir. Toplumsal bir eksiklik ya da hata ön planda değildir, bireyler ve psikik durumlar ön plandadır. Sorunlar ve çözümler toplumsal olarak görülürse, iktidar bunun yansımasının kendine dönük olacağını bildiği için sorunların bireysel düzeyde olduğunun altını çizerek psikolojik konuların ön planda olduğu neoliberal toplum, bireyi kendi sorunlarının önemli olduğu algısı üzerinden toplumsal konulara yoğunlaşmaktan uzak tutar biz yorgunluğu yerine ben yorgunluğunu ön plana çıkarır. Bu durum iktidarın süresini uzatmasına ve gücünü korumasına neden olur (Han, Palyatif Toplum Günümüzde Acı, 2022: 22-24). İktidara maruz kalanın, iktidarın ne istediğini kendinden kabul etmesi gönüllü yapması onun yerine evet demesi, içselleştirmesi ile mümkündür.

Zorunda olmak ile değil istemek şeklinde tezahür eden bu durum, aynı zamanda iktidarın değişimi ve gücünü gösterir. (Han, İktidar Nedir, 2020: 10).

Acının bir gerçeklik olarak kabul edilmemesi, onu toplumsal alandan uzaklaştırma çabaları ve sürekli bastırılması tek yönlü bir toplum yapısına doğru gidişin göstergesidir. Anestezik etkiler oluşturan sosyal medya, eleştirilere karşı kişilerin bağışıklık kazanmasına sebep olur. Nesnel olan acı, görmezden gelinir “mutluluk zorlaması” oluşturulur. Mutluluk olumlu cümlelerin ve duyguların tamamından fazlasıdır. Her mutluluk içinde karşıtını barındırır ve anlamlı olması buna bağlıdır. Acı engellendiğinde mutluluk sığlaşır ve bir anlam ifade etmez. Acıyı tanımayan toplum mutluluğun farkına varamaz (Han, Palyatif Toplum Günümüzde Acı, 2022: 24). Han, acıyı mutluluğun zıddı olarak değil, bir tamamlayıcısı olarak görür. Acı, mutluluğun değerinin bilinmesinde ve mutluluğun anlamına kavramamız konusunda yardımcı olur. Mutluluğu ulaşılabilecek nihai bir sonuç olarak göstermek, onu maddi ve değersiz kılar.

Palyatif toplumda, hayatta kalmak için her türlü şey meşrulaştırılır. Hayatta kalmak için dönüştürülen hayatın anlamı, ölüm korkusunun seviyesini arttırır. Sürekli bir yaşam tehdidi ile meşgul olan toplum, özellikle pandemi döneminde oluşturulan algılar ile ölümü görünür kılmıştır. Hayatta kalmak uğruna iyi bir yaşamdan vazgeçilmiş ve temel haklar diye adlandırdığımız çoğu durumdan kısıtlanır hale gelinmiştir. “Home Office” ler ile karantina koşulları oluşturulmuştur. Adeta çalışma kamplarına dönüşen evden çalışmalar, sağlık ideolojisini eserleridir (Aykut, 2022: 240).

Ivan Illich, sağlığın gaspı adlı eserinde modern tıbbın mucizesinin şeytanlık olduğunu ifade eder. Sağlıklı bir toplumda doğumun, yaşamın, evlenmenin ve ölümün doğal bir seyrinin olduğu ve bunları bilinç ile kabul etmesini sağlayan bir değerinin olduğu açıktır. Müdahalelerin olduğu ve mahremiyetin dıştan yönetildiği toplumlarda bu müdahale ile bozulan bir sağlık söz konusudur. Yalnızca fertlerin değil, toplumun tamamının düşük kişisel sağlık düzeyinde olmasını modern tıbbın sonucudur (Illich, 2011: 183). Illich, doğum, yaşam, evlilik ve ölüm gibi süreçlere müdahale etmenin doğallığı bozduğunu ifade eder. Modern tıp, bireyleri doğadan uzaklaştırarak kendine bağımlı kılmakta bu durum berberinde sağlık sorunlarının artmasına sebebiyet vermektedir.

Dini ritüellerin sevgi göstergesi olan dokunmak ve sarılmanın, adeta mesafelere kurban edildiği pandemi dönemi “*virolojinin teolojiyi yerinden ettiği*” gözlemlenmiştir.

Terapinin de aynı zamanda işe yaradığı neoliberal dönemde, terapi de teolojiye tercih edilir olur. Sağlığı bağımsızlığa ve özgürlüğe tercih eden “*modern köle*” durumuna düşer (Han, Eros'un İstirabı, 2022: 27). Bireylerin sevdiklerinden uzak kalmanın yanı sıra potansiyel suçlu gibi sağlık uygulamalarına maruz kalması umuma açık yerlerde küçük düşürücü uygulamaların bulunması, biyopolitik bir gözetlemenin farklı bir versiyonudur (Altay, 2022: 138).

Hayatın, anlamından uzaklaşıp istatistiksel bir duruma dönüştüğü ve hayatta kalmanın yüceleştirildiği toplum, kendini ölmekten uzak görür. Bu durumda bile kapitalizm, hayatta kalmaya hizmetini sürdürmekte ve bunu kutsal olarak addetmektedir. Olumluluk toplumu olan palyatif toplum, müsamahakârdır ama ötekini ortadan kaldırmak ister (Han, Palyatif Toplum Günümüzde Acı, 2022: 28). Palyatif toplumda, olumsuzluğun bastırılması gibi ölüm tabu olarak görülür ve konuşulmaz. Hayat istatistiksel verilerle donatılmıştır, bireyler sürekli performans baskısı altındadır. Ötekini ortadan kaldırma ve onu homojenleştirme amacı güden palyatif toplum bu anlamda olumlu olma çabası içindedir.

Han, acının negatifliğinin güzelliği derinleştirdiğini ifade eder (Han, Güzeli Kurtarmak, 2019: 17). Günümüz de ise, acının anlamsızlaştırıldığına değinir. Anlam bağlantılarından yoksun toplum, sanata dönüşebilecek bir acı tecrübesinden yoksundur. Acıyı sadece tıbbi bir alana hapsetmek, diğer alanlardan izole etmek anlamına gelir. Örgütlenen tıp, yaşadığı endüstriyel gelişimi tüm acılara karşı savaş veren bir ahlaki kurum olarak lanse eder bu durum toplumun gerçeklikleri acıyı ve ölümü kabullenişini sekteye uğratır. “*Oysa sağlık ve acı yaşanmış duyumlar olarak insanı hayvandan ayırır*”. (Illich, 2011: 86).

Palyatif toplumda acı, salt ilaçlarla müdahale gerektiren anlamsız ve tıp ile sınırlı bir duruma dönüşür. Palyatif toplumda, acının bir anlamı yoktur. Acının yaşattığı deneyimden yoksun, mutluluk endeksli bir yaşam söz konusudur (Han, Palyatif Toplum Günümüzde Acı, 2022: 31). Han, Paul Valery’nin Mösyö Teste adlı eserinden yola çıkarak palyatif toplumu değerlendirir. Mösyö Teste, acıyı anlamsız bulan burjuvayı temsil eder, bu bağlamda insanların anlatsal bağlantıyı yitirdikleri ve anlamdan arınmış, bir umutsuzluk hâkimdir. Mösyö Teste, anlamsız acılar çeken duyarlı modern insanı temsil eder. Anlamsız gelen acının karşısında, ruh acizliğini kabul eder (Han, Palyatif Toplum Günümüzde Acı, 2022: 35). Han, bu roman kahramanı üzerinden modern toplumun acıya yüklediği anlamı sorgular ve acının anlamsızlığını fark eden modern

zaman öznesi, bir anlamda algofobi ile acıya aşırı duyarlı olmamıza neden olur. Han, roman kahramanları üzerinden modern toplumu değerlendirmeye devam eder, Andersen masallarına kısaca değinen Han, modern toplumu “ *bezelye tanesi üzerindeki prens sendromu*” üzerinden tanımlar. Acının anlamından yoksunlaştırılması giderek bir paradoks oluşturur. Acıya dair uyarıcıların azalması daha fazla acı verir. Yatak şiltesinin altındaki bezelye tanesi, prensese o denli rahatsızlık verir ki gece boyu uyuyamaz (Han, Palyatif Toplum Günümüzde Acı, 2022: 35). Acıdan uzak yaşayan toplumun acının en alt derecesine bile büyük tepkiler verecek duruma gelir. Acının anlamından uzak kalmak karşılaşılabilecek her türlü zorlukta üst düzey acı duymaya neden olur.

Byung Chul Han, 20. Yüzyılın önemli yazarlarından biri olan Ernst Junger’in acı ile ilgili düşüncelerini değerlendirir. Junger’in acının kaybolmadığı ve ortadan kaldırılamayacağı tezini onaylar. Junger, acı gizlide olsa sermayesini biriktiren faiz üstüne faiz gibi biriken ve yapay engelleri aşan bir durumdur der (Han, Palyatif Toplum Günümüzde Acı, 2022: 39). Junger, modern burjuva uygarlığının, acıyı anlamsızlaştırarak yok etmeye çalıştığını ifade ederken bu durumu küçümser ve insan olmanın farkına varabilmek için acı ile yaşayabilmeyi öğrenmemiz gerektiğini söyler (Kırgız, 2019: 37). Acının ötelendiği ve yok sayıldığı palyatif toplum, çekilen acıları kenara itmiş ve yalnız bırakmıştır. Palyatif toplumda, acı başkaları tarafından değil neoliberal performans öznesi olmak adına, bireyin kendine uyguladığı bir duruma dönüşür. Han’ın deyimiyle, köle efendinin kırbacını alarak kendini kırbaclar ve özgür olduğuna inandırılır (Han, Palyatif Toplum Günümüzde Acı, 2022: 39). Neoliberal toplumda, bireyler var olmak için performans gösterirler, pozitif düşünmenin baskın olduğu bu toplumda, birey kendini optimize etmek için yarışa girer, sürekli kendini geliştirmek zorunda hisseden insanın bu çabası, bir süre sonra anksiyete ve stres bozukluklarına yol açar.

Yalnızlığın ve narsisimin arttığı bir toplumda, ötekinin olmadığı, yaşamın paylaşılmadığı bir hissizlik söz konusudur. Han’ın deyimiyle, “*ötekinin iyileştirici elinin eksikliğini*” duyuyoruz. İyileştirici etkisi olan bakma, okunma, paylaşma gibi duyguların yoksunluğunu yaşamaktayız (Han, Palyatif Toplum Günümüzde Acı, 2022: 40). Yalnızlığın paylaşılmadığı ve yakınlığın hissedilmediği bir toplumda, en ufak bir acının ağır yaralara yol açması muhtemeldir. Paylaşım ve dayanışmanın olmadığı toplumlarda, anlamdan yoksun olan acılar katlanılmaz hale gelmektedir.

Han, acıyı hakikatin kendisi olarak görür. Acı olmadığında hakikate ulaşamayız, acı hayata dair bilgi verir. Acı, bedenimizde duyduğumuz bizi biz yapan bir durumdur. Palyatif toplum, acının anlamsız olduğunu dile getirerek hakikate dair güvenimizi ve hayata dair bakış açımızı değiştirmek istemektedir (Altay, 2022: 138). Acı, varoluşun bir gereğidir. Acı olmadan, yaşamın anlamının eksik olduğunu hisseder ve yerine bir şeyler koymaya çalışırız. Macera ve risk oluşturan sporlar yaparak kendini ispat etmek ve varlığını hissetmek gayreti içinde oluruz. Palyatif toplum, acının anlamsızlığından bahseder ama acının yerine aşırılıklara yol açabilecek durumların ortaya çıkmasına sebep olur (Han, Palyatif Toplum Günümüzde Acı, 2022: 43).

Palyatif toplumda acı, hayatın her alanında anlamını yitirmeye başlamıştır. Acı anlatımdan uzak, şarkıdan uzak, estetik ve hayal gücünden uzak bir duruma düşmüştür. Palyatif toplum acıdan kaçarken acıya dair her türlü içeriği boşaltmıştır. Palyatif toplumda, acı ile ortaya çıkabilecek nitelikli eserlere edebiyata, şiire dair ürünlerin ortaya çıkmadığını müşahade ederiz (Han, Palyatif Toplum Günümüzde Acı, 2022: 47). Palyatif toplum rahatlık ve hız isteyen bir toplumdur bu bağlamda acıyı kendi amellerine ulaşabilmek için dışa itmiştir. Acının olmadığı yerde sorgulamanın olmadığı ve tüketim endeksli bir yaşamın olması söz konusudur. Palyatif toplumda, acılara ve acılar ile ifade edilen edebi eserlere pek yer yoktur.

Palyatif toplum, bir anlamda olumluğun ön plana çıkarıldığı toplumdur. Palyatif toplum, aynının devamı niteliğindedir, acının kattığı deneyimden ve diyalektik bağdan yoksundur. Palyatif toplumda, enformasyon ile verilen bilgi olumsuzluktan uzak, deneyim kazandırmayan ve sığ bir bilgidir. Palyatif toplum, acının oluşturduğu derin anlamdan ve dönüştürücü güçten yoksundur.

Palyatif toplumda bireyler, kendi acılarıyla baş başadırlar ve başkasının acısına izleyici bir tavırla yaklaşır. Empatinin yitilmesiyle birlikte öteki nesneleşir ve nesne olan öteki acı vermez (Han, Palyatif Toplum Günümüzde Acı, 2022: 62). Ötekinin olmadığı bir toplumda, birey kendi acılarıyla yüksek derecede meşguldür ve acısı dışındaki acıları görmez ve ilgilenmez durumdadır. Palyatif toplum, aynı zamanda başkalarının acılarına karşı duyarsızlaşan bir toplumdur.

Han, palyatif toplumu pandemi dönemindeki yansımaları üzerinden ele alır. Yaşanan kayıpların sayısal veriler üzerinden ifade edilmesi ve vaka sayısı olarak bildirilmesi insanlar arasında ötekinin acısına yabancılaşmanın göstergesidir. Yoğun

bakım şartlarına maruz kalan hastalar sevdiklerinden uzak ilgisiz ve yalnız olarak ölürlür. “Sosyal mesafe” ifadesinin belli bir süre sonra fiziksel ve zihinsel mesafe haline dönüşmesi narsist öznelere oluşmasına sebebiyet vermiştir (Han, Palyatif Toplum Günümüzde Acı, 2022: 62). Han, acının bir etiğinin olduğunu fakat, palyatif toplumun bu etiği yitirdiğini ifade eder. Performans öznesi kendi ile ilgilenen narsist birey haline gelmiştir. Ötekinin acısına uzaktır ve merhamet duygusundan giderek uzaklaşmaktadır. Ötekine karşı duyarsızlaşmış bir toplumda, merhamet duygusundan çok bencillik duygusu hâkim olmaktadır. Sürekli performans ve mutluluk gayesi içinde olan insan acısız bir hayat kurmanın peşindedir. Olumsuzluktan ve acıdan sıyrılan hayat kendini anlamsız hale getirir. Ölüm ve acı hayata dair yaşanması gereken realitelerdir. Acı yok edilmek istenerek ölümden kurtulmak amaçlanır. İnsan hayatta kalmak uğruna bu anlamda kendinden vazgeçer (Han, Palyatif Toplum Günümüzde Acı, 2022: 70).

Sonuç olarak, palyatif toplum acıyı yaşamın doğal bir parçası olmaktan çıkararak mutluluk endeksli pozitif bir yaşam kurmayı amaçlamaktadır. Hedonizmin ve narsisimin ön planda olduğu toplumda birey kendi acılarını yok saymakla kalmaz ötekinin acılarına karşı da duyarsızlaşır. Ölümün ve acının hayata kattığı değerden yoksun bir bakış açısına teslim olur. Sürekli performans ve mutluluk arayışı bireyi değerlerinden bağımsız ve bencil bir konuma taşır. Sürekli iyi hissetmek ve en iyi olmaya çalışmak toplumsal ve bireysel anlamda tükenmişlik sendromu gibi psikolojik durumlara yol açabilir.

SONUÇ

İnsanlık tarihi, belli merhalelerden geçerek günümüze ulaşmış ve bugüne değin yaşadıkları toplumlarda toplumun değişimini ve geçirdiği merhaleleri incelemeye çalışan düşünürler olmuştur. Aydınlanma çağı ve sonrasında Fransız ihtilali ve sanayi devrimi ile modern dünya diye adlandırılan zaman diliminde, elbette iletişim hat safhada olmuştur. İletişimin artması ile birlikte insanlar arası etkileşim oldukça artmış ve küreselleşme ile birlikte maruz kalınan süreçler benzerlik içermiştir. Toplamların değışik merhalelerden geçtiğı ve bunu anlamak için değışimin farkında olmak gerektiğı düşünürlerce ifade edilmiştir. Sosyolojinin ortaya çıkış sebeplerinden en önemlisi de toplumdaki değışimi anlamak ve anlamlandırmaktır. Bu anlamda ilk sosyologlardan günümüze kadar her düşünür gerek bulunduğı toplumu, gerek diğeri toplumlari anlama çabası içine girmişlerdir. Bu çaba öylesine adlandırmalardan ibaret değildir bazı göstergelere dayanarak çağın ve oluşan atmosferin ışığında gerçekleşmiştir.

Toplumu anlamak için, toplum tipolojilerini ele almışlardır. Ana hatlarıyla modern diye adlandırılan dönemden önceki toplumlar, yani tarıma hayvancılığa dayalı ve ilişkilerin daha yüz yüze olduğu inanç temelli toplumlar. Modern toplumlar, sanayi ile başlayıp üretim ilişkileriyle birlikte tüketim biçimini ve iletişimin değıştiğı toplumlardır. Postmodern toplumda ise merkezin olmadığı, değerden ziyade ben eksenli bir dünya görüşünün hâkim olduğu bir anlayışa geçiş şeklinde ifade edilmiştir.

Geleneksel toplum, dinin ve ailenin etkin olduğu, üretimin toprağa bağlı olduğu bir yapıya sahipken, modern toplum kent yerleşim yerlerinde ailesel bağlarından azda olsa sıyrılmış, üretimin sanayi ile yapıldığı bireysel bir yaşamın etkisinin olduğu toplumlardır. Modern toplumlarda ilişkiler resmi ve sözleşmelere dayalı, hukukun ön planda olduğu, rasyonel düşüncenin ekili olduğu toplumlardır. Bu bağlamda neoliberal ve post modern dönem diye adlandırılan dönemde, toplumsal kuram çalışmalarında adı ön plana çıkan düşünür Byung Chul Han, zamansal bir tipolojiden ziyade içinde bulunduğumuz dönemi anlamlandırarak toplumsal tipolojiler deklare etmiştir.

Toplum tipolojilerin de ön plana çıkan kavramların başında yorgunluk kavramı gelir. Han'a göre, ruhsal hastalıkların çeşitlendiğı ve performans öznesine dönüşen çağımız insanı yaptığı eylemleri disiplin ile değil gönüllü bir şekilde yaparak neoliberal çağa dolaylı yünden destek olur. Negatifliğin yoksunluğu yalnızlaştırılmış pozitif toplum, aslında yorgun bir toplumdur. Ötekinin istenmediğı pozitif bir şiddet toplumdur,

yorgunluk toplumu. Sürekli tüketim ve gönüllü performansa dayanan bu anlayış, emek iş ile birlikte derinleşmeyi göz ardı eder ve sıkı süflü bir hal alır. Duyguların yaşanmadığı, ivmenin hızın yoğun olduğu bu toplumda tercihler söz konusu değil sanki her şey aynının cehennemi konumundadır. Yorgunluk toplumunda, sürekli bir koşuşturma ve yarış içinde olmak, bireylerin fiziksel ve ruhsal sağlıklarını olumsuz etkilemektedir.

Byung Chul Han'ın diğer kategorisi şeffaflık toplumdur. Şeffaflık toplumu, olumlulukla zorlanmış ve baskılanmış olduğu halde bunu özgür olduğu için yapan ve nesneleşmiş insanların oluşturduğu teşhirci bir toplumdur. Teşhircilik, medyadan sosyal alanlara kadar her yerde kendini gösteren romantizmi bitiren apaçık olan ve aşkın bittiği toplumdur. Enformasyonun yoğun olduğu ve ifşa edilen her şey dijital panoptikon'u oluşturur. Sınırsız özgürlük vaadiyle ifade edilen bu durumda sömüren ve sömürülen kişiler aynıdır. Şeffaflığın bir ideoloji olduğunu söyleyen Han, güven problemine işaret eder ve toplumsal buhranların farkında olunması gerektiğini söyler. Post modern dönemi anlamak için ortaya koyulan bu tipolojiler, toplumun içinde bulunduğu durumu tasvir ederken sonraki süreçlere bakış açımızı da etkilemektedir. Şeffaflık toplumunda, her şeyin açık ve görünür olması, bireylerin mahremiyetini ihlal etmekle beraber özgürlüklerini kısıtlamaktadır.

Palyatif toplum ise acılardan kaçan ve hatta acıyla karşılaşma konusunda korkular yaşayan bir toplumu ifade etmek için kullanılmıştır. Acıyı yok etmeye çalışmak, bireylerin acı çekmekten korkmasına ve bu korkunun onların daha çok acı çekmesine neden olmaktadır. Acıdan kaçma çabası, bireylerin duygularını ifade etmelerini ve ilişkilerini derinleştirmelerini engellemektedir.

Araştırmanın sonucunda, Byung Chul Han'ın toplum tipolojilerinin, günümüz toplumunun temel özelliklerini yansıttığı ortaya konmuştur. Neoliberal dönemde, toplum tipolojilerinin yansımalarının bireysel ve toplumsal düzeyde ciddi sorunlara yol açtığı gösterilmiştir. Yorgunluk toplumunda bireylerin dinlenme ve boş vakit hakkı olduğu ve bu durumun bireyi olgunlaştıran bir durum olduğu ifade edilmiştir. Şeffaflık toplumunda, bireylerin mahremiyet haklarının korunması gerektiği ve bu hakkın teknolojik araçlara teslim edilmemesinin önemi vurgulanmıştır. Palyatif toplumda ise, acının doğal bir deneyim olduğunu ve ondan kaçınmak yerine onunla yüzleşerek acının olgunlaştırma gücünün fark edilmesi gerekliliği açıklanmıştır.

KAYNAKLAR

- Akpınar, İ. (2013). *Feodalitenin Ortaçağ Avrupasındaki Tarım, Endüstri Ve Ticaret Hayatındaki Rolü. [Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi]*. Tokat: Gazi Osman Paşa Üniversitesi.
- Altay, R. (2022). Palyatif Toplum: Günümüzde Acı. *Electronic Cumhuriyet Journal of Communication*, 136-139.
- Anderson, P., & Wood, E. M. (2003). *Modernizm Post-Modernizm ya da Kapitalizm*. (A. T. Erdağı, & Ç. Ünal, Çev.) İstanbul: Bilim Yayıncılık.
- Arendt, H. (1994). *İnsanlık Durumu*. (B. S. Şener, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Aron, R. (2010). *Sosyolojik Düşüncenin Evreleri*. (K. Alemdar, Çev.) İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Ata., & Bayat, M. (2023). Tüketici Sendromları. C. Gümüş içinde, *Tüketici Davranışlarında Güncel Yaklaşımlar* (s. 213-233). Ankara: Nobel Yayınları.
- Atar, Ö. G., & Gürsoy Ulusoy, Ş. (2019). Sosyal Medyada Ördek Sendromu: Instagram Üzerinden Bir Değerlendirme. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*(39), 925-951.
- Aykurt, G., & Recep, B. (2020). Byung Chul Han'da Toplumsal Tipolojilerin Tasviri. *Sosyoloji Divanı*, 195-211.
- Aykut, G. (2022). Palyatif Toplum Günümüzde Acı . *İnsan VeToplum*, 236-241.
- Bahar, H. İ. (2009). *Sosyoloji*. Ankara: Usak Yayınları.
- Balcı, M. E. (2018). Sınır-Ötesi Bir Uygarlık Operasyonu: Talcott Parsons'ın Uygarlık Okuması. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 343-375.
- Baran, A. G. (1992). Sanayi Sonrası Enformasyon Toplumu Üzerine Tartışmalar. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 9(1), 5369.
- Bardakcı, M. Ö. (2017). Yorgunluk Toplumu. *İçtimaiyat Sosyal Bilimler Dergisi*, 149-152.
- Başarslan, B. (2021). Dataizm Varlığın veri Olarak Tasavvuru. *Selçuk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, 11-25.

- Baudrillard, J. (2018). *Simülarklar ve Simülasyon*. (O. Adanır, Çev.) Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Baudrillard, J. (2021). *Kötülüğün Şeffaflığı*. (I. Ergüden, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Baudrillard, J. (2023). *Tüketim Toplumu*. (F. Kesin, & H. Deliceçaylı, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (2005). *Bireyselleşmiş Toplum*. (Y. Alogan, Çev.) İstanbul: Ayrıntı yayınları.
- Bauman, Z. (2015). *Sosyolojik Düşünmek*. (A. Yılmaz, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (2019). *Akışkan Modernite*. (S. O. Çavuş, Çev.) İstanbul: Can Sanat Yayınları.
- Bauman, Z., & Lyon, D. (2013). *Akışkan Gözetim*. (E. Yılmaz, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bayraktar, R., & Ulu, A. (2016). Pastoral Toplum Çözümlemesi Bağlamında Van Ulupamir Kırgız Türkleri Üzerine Bir Değerlendirme. *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 445-467.
- Bedir, R. (2021). *Byung Chul Han Düşüncesinde Dijital Tolum Eleştirisi*. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Elazığ: Fırat Üniversitesi.
- Bilge, N. N. (2022). *Değişim ve Süreklilik İçerisinde Beden Ve İktidar: Michel Foucault Ve Byung Chul Han Örneği*. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Erzurum: Atatürk Üniversitesi.
- Bozkurt, V. (2002). Toplum ve İkisat. İ. sezal içinde, *Sosyolojiye Giriş* (s. 243-292). Ankara: Martı Kitap Yayınevi.
- Canalp, A. (2018). *Michel Foulcault'un Panoptikon Kuramı Bağlamında Sanat ve İktidar*. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul: Işık Üniversitesi.
- Castells, M. (2008). *Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum Ve Kültür*. (E. Kılıç, Çev.) İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Cumaoğlu, U. (2023). *Dataizm*. İstanbul: Ahenk Kitap.

- Çağlak, U. (2020). Teşhir Toplumu Ve Yeni Medya: Teşhir Toplununun Oluşmasında Önemli Bir Araç Olan Yeni Medya Üzerine Bir Değerlendirme. *Kritik İletişim Çalışmaları Dergisi*, (2), 12-20.
- Çoban, B. (2022). Durkheim'ın Bilgi Ve Toplum Anlayışı Üzerine Bir Değerlendirme. *Uluslararası Toplum ve Kültür Çalışmaları Dergisi*, 115-130.
- Çöklü, Z. S. (2020). Şeffaflık Toplumu. *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, 1-13.
- Debord, G. (2022). *Gösteri Toplumu*. (A. Ekmekçi, & O. Taşkent, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Deleuze, G. (2001). <https://birikimdergisi.com/dergiler/birikim/1/sayi-142-143-subat-mart-2001/2334/denetim-toplumlari-konusunda-bir-ek/4382>. Birikim dergisi. adresinden alındı
- Demirel, D. (2014). Modernizmden Post Modernizme Kamu Yönetimi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 169-178.
- Dereli: (2015, Haziran). *Sanayi Sonrası Toplumda Çalışma Olgusu Ve Çalışma İlişkilerine Etkileri*. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Gazi üniversitesi.
- Doğanay, G. (2018). Siyaset Alanını Arındırma Hannah Arendt'i Yeniden Düşünmek. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 211-231.
- Dolgun, U. (2004). Gözetim Toplununun Yükselişi: Enformasyon Toplumundan Gözetim Topluma. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 2(1), 55-74.
- Dolgun, U. (2022). <https://yayinlar.tubitak.gov.tr>. https://ansiklopedi.tubitak.gov.tr/ansiklopedi/sanayi_sonrasi_toplum adresinden alındı
- Durakbaşı, A. (2002). Sosyolojide Temel Kuramlar. İ. Sezal içinde, *Sosyolojiye Giriş* (s. 24). Ankara: Martı kitap yayınevi.
- Durkheim, E. (2004). *Sosyolojik Yöntemin Kuralları*. (C. Saraçoğlu, Çev.) İstanbul: Bordo Siyah Klasik Yayınlar.
- Durkheim, E. (2006). *Sosyoloji Dersleri*. (A. Berktaş, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Durkheim, E. (2018). *Toplumsal İş Bölümü*. (Ö. Ozankaya, Çev.) İzmir: Cem Yayınevi.

- Erez, E. (2017). *Feodal Sistemin Sosyal Hayat Üzerine Etkisi. [Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi]*. Karaman: Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi.
- Ergun, D. (2006). *100 Soruda Sosyoloji El Kitabı*. Ankara: İmge Kitapevi Yayınları.
- F.Punch, K. (2020). *Sosyal Araştırmalara Giriş (Nicel Ve Nitel Yaklaşımlar)*. (D. Bayrak, H. Arslan , & Z. Akyüz, Çev.) Ankara: Siyasal Kitapevi.
- Faulcault, M. (1992). *Hapishanenin Doğuşu*. (M. A. Kılıçbay, Çev.) Ankara: İmge Kitapevi.
- Gezgin, Y. D. (2011). Cemaat-Cemiyet Ayrımı Ve Ferdinand Tönnies. *Istanbul Journal of Sociological Studies*(183), 183-201.
- Giddens, A. (1998). Parsons ve Evrim. *Sosyoloji Dergisi*, 75-83.
- Giddens, A. (2004). *Modernliğin Sonuçları*. (E. Kuşdil, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Giddens, A. (2012). *Sosyoloji*. (C. Güzel, Dü.) İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Göker, A. (2001). Bilim ve Teknoloji Politikalarına Giriş İçin 'Enformasyon Toplumu' Üzerine Kavramsal Bir Yaklaşım Denemesi. *Mülkiye Dergisi*(230), 27-66.
- Göze, A. (2000). *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Han, B. C. (2019). *Güzeli Kurtarmak*. (K. Filiz, Çev.) İstanbul: İnsan Yayınları.
- Han, B. C. (2019). *Yorgunluk Toplumu*. (S. Yalçın, Çev.) İstanbul: Açılım Kitap.
- Han, B. C. (2020). *İktidar Nedir*. (M. Özdemir, Çev.) İstanbul: İnsan Yayınları.
- Han, B. C. (2020). *Psikopolitika Neoliberalizm ve Yeni İktidar Teknikleri*. (H. Barışcan, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Han, B. C. (2020). *Şeffaflık Toplumu*. (H. Barışcan, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Han, B. C. (2020). *Şiddetin Topolojisi*. (D. Zaptçioğlu, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Han, B. C. (2020). *Zamanın Kokusu*. (Ş. Öztürk, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Han, B. C. (2021). *Kapitalizm ve Ölüm Dürtüsü*. (Ç. Tanyeri, Çev.) İstanbul: İnka Kitap.
- Han, B. C. (2022). *Eros'un İstirabı*. (Ş. Öztürk, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.

- Han, B. C. (2022). *Palyatif Toplum Günümüzde Acı*. (H. Barışcan, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Han, B. C. (2022). *Ritüellerin Yok Oluşuna Dair:Günümüzün Bir Tipolojisi*. (Ç. Tanyeri, Çev.) İstanbul: İnka Kitap.
- Han, B. C. (2023). *Enfokrasi Dijitalleşme ve Demokrasinin Krizi*. (M. Özdemir, Çev.) İstanbul: Ketebe Yayınları.
- Han, B. C. (2023). *Ötekini Kovmak*. (M. Özdemir, Çev.) İstanbul: Ketebe Yayıncılık.
- Harari, Y. N. (2016). *Homo Deus Yarının Kısa Bir Tarihi*. (P. N. Taneli, Çev.) İstanbul: Kolektif.
- Harari, Y. N. (2020). *Hayvanlardan Tanrılara Sapiens*. (E. Genç, Çev.) İstanbul: Kolektif Kitap.
- Haviland, W. A., Prins, H. E., Walrath, D., & McBride, B. (2008). *Kültürel Antropoloji*. (İ. D. Sarioğlu, Çev.) İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Huxley, A. (2013). *Cesur Yeni Dünya*. (Ü. Tosun, Çev.) İstanbul: İthaki Yayınları.
- Illich, I. (2011). *Sağlığın Gasplı*. (S. Sertabiboğlu, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- İrge, N. (2020). Enformasyon Toplumu ve Toplumsal Sosyal Değişim Sürecinde Sosyal Medya. *Akdeniz İletişim Dergisi*, 63-86.
- Kıral, B. (2020). Nitel Bir Veri Analiz Yöntemi Olarak Döküman Analizi. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 170-189.
- Kırgız, Ş. (2019). Gelenekten Geleceğe: Ernst Junger'in Glaserne Bienen Adlı eserinde Distopik Kurgu. *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*(63), 35-49.
- Kırılmaz, H., & Ayparçası, F. (2016). Modernizm ve Postmodernizm Süreçlerinin Tüketim Kültürüne Yansımaları. *İnsan ve İnsan* , 32-58.
- Kirman, M. (2003). Yeni Dini Hareketleri Tanımlama Problemi Ve Tipolojik Yaklaşımlar. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 27-43.
- Kızmaz, Z. (2006). Şiddetin Sosyo Kültürel Kaynakları Üzerine Sosyolojij Bir Yaklaşım. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 247-267.
- Kottak, C. P. (2002). *Antropoloji İnsan Çeşitliliğine Bir Bakış*. (S. N. Altuntek, Çev.) Ankara: Ütopya Yayınevi.

- Kumar, K. (1999). *Sanayi Sonrası Toplumdan Post Modern Topluma- Çağdaş Dünyanın Yeni Kuramları*. (M. Küçük, Çev.) Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Kuş, E. (2003). *Nicel-Nitel Araştırma Teknikleri*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Küçükcalay, A. (1997). Endüstri Devrimi ve Ekonomik Sonuçlarının Analizi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(2), 51-68.
- Lukes: (2011). Saint-Simon 1760-1825. (Y. Sezal, Dü.) *Istanbul Journal of Sociological Studies*, 107-116.
- Marshall, G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*. (O. Akınhay, & D. Kömürcü, Çev.) Ankara: Bilim Ve Sanat.
- McNeill, W. H. (2002). *Dünya Tarihi*. (A. Şenel, Çev.) Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Melville, H. (2018). *Katip Bartleby*. (H. Koç, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Okmeydan: B. (2017). Postmodern Kültürde Gözetim Toplumunun Dönüşümü: 'Panoptikon'dan 'Sinoptikon' ve 'Omniptikon'a'. *AJIT-E Academic Journal of Information Technology*, 8(30), 45-69.
- Orwell, G. (2007). *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört*. (N. Akören, Çev.) İstanbul: Can Yayınları.
- Öksüz, E. (2011). Feodal Düzen Ve Sosyal Değişmeler. *Istanbul Journal of Sociological Studies*(18), 81-92.
- Örnek: V. (1971). *Etnoloji Sözlüğü*. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil Ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- Özbey, A. U., & Tan , Z. (2023). *Sanallık Sosyolojisi Kısa Bir Giriş Denemesi*. İstanbul: Ahenk Kitap.
- Özdel, G. (2014). Faulcault Bağlamında İktidarın Görünmezliği ve Panoptikon ile İktidarın Gözü Göstergeleri. *Turkish Online Journal of Design Art and Communication*, 22-29.
- Özdemir, M. (2021). Foucault Sosyolojisinde İktidarın Serüveni. *Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi*, 4(1), 109-133.

- Poloma, M. M. (1993). *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*. (D. Erbaş, Çev.) Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Postman, N. (2006). *Teknopolî*. (M. E. Yılmaz, Çev.) İstanbul: Paradigma Yayıncılık.
- Ritrez, G. (2019). *Toplumun McDonaldlaştırılması*. (Ş. S. Kaya, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Robins, K. (2013). *İmaj Görmenin Kültür ve Politikası*. (N. Türkoğlu, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Sesli Sözlük*. (2024). <https://www.seslisozluk.net/multitasking-nedir-ne-demek/> adresinden alındı
- Solmaz, E. (2022). Palyatif Toplumlarda Acı Kavramını Byung Chul Han'ın Perspektifinden Okumak. *Toplumsal Politika Dergisi*, 118-128.
- Swingewood, A. (1998). *Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi*. (O. Akınhay, Çev.) Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Şenel, A. (1982). *İlkel Topluluktan Uygar Topluma*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Şenel, A. (1996). *Siyasal Düşünceler Tarihi*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları .
- Tathioğlu, S. (2020). *Şiddet Olgusu Ve Yeni Nesil Seyirci Kalma Etkisi: Sosyal Medya Ve Gerçek Hayat İkilemi*. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Tekin, Ü. (2004). Dünden Bugüne Sosyolojik Açidan Cemaat Ve Cemiyet Kavramları. *Muhafazakar Düşünce Dergisi*, 1(2), 107-120.
- Tönnies, F. (2019). *Cemaat Ve Cemiyet*. (E. Güler, Çev.) İstanbul: VakıfBank Kültür Yayınları.
- Turanalp, M. F. (2019). Din Eğitimi Bağlamında Yorgunluk Toplumu. *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 227-275.
- Türk Dil Kurumu. (2024). <https://sozluk.gov.tr/>. <https://sozluk.gov.tr/> adresinden alındı
- Ulukütük, M. (2018). Teşhir Toplumu . *Sosyoloji Divanı*(11), 59-79.
- Ülgen, P. (2010). Ortaçağ Avrupasında Feodal Sisteme Genel Bir Bakış. *Mukaddime*, 1(1), 1-18.

- Ülken, H. Z. (1969). *Sosyoloji Sözlüğü*. İstanbul: Milli Eğitim Baskı Evi.
- Ünsal, R. (2022). Kendimizi Neden Göstermek İstiyoruz? Teşhir Toplumunda Sosyal Medya Kullanımına Dair Nitel Bir Çalışma. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 548-569.
- Weber, M. (1999). *Protestan Ahlakı Ve Kapitalizmin Ruhu*. (Z. Gürata, Çev.) Ankara: Ayraç Yayınevi.
- Weber, M. (2003). *Şehir Modern Kentin Oluşumu*. (M. Ceylan, Çev.) İstanbul: Bakış Yayınları.
- Yazıcı, M. (2013). Toplumsal Değişim Durumunun Şiddet Biçimiyle İlişkisi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 350-369.
- Yılmaz, M. (2009). Enformasyon ve Bilgi Kavramları Bağlamında Enformasyon Yönetimi ve Bilgi Yönetimi. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Dergisi*(49), 95-118.
- Yurseven, A. (2021). İlkel Toplumda Sosyo-Ekonomik Hayata Bir Bakış. *Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi E Dergi*, 98-111.
- Zelan, Z. (2016). Ağ Toplumu Çağında Toplumsal Hareketler. *Hece Dergisi*, 77-84.
- Zorlu, A. (2005). Toplumsal Kuramda Topluluk Geleneksel Toplum ve Gelenek. *Muhafazakar Düşünce*, 137-152.